

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління
закладами освіти

Реєстраційний № _____

Магістерська робота
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В НАВЧАННІ
РІДНОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ

Лелкеш Лаура Чабівна

Студентка II-го курсу

Освітня програма: 013 Початкова освіта

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 103-Вн від 23.11.2022 року

Науковий керівник:

Кучай Тетяна Петрівна

доктор педагогічних наук, професор

Консультант:

Гутгерер Єва Войтехівна

старший викладач

Завідувач кафедру:

Біда Олена Анатоліївна

доктор пед. наук, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

**Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління
зкладами освіти**

Магістерська робота

**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В НАВЧАННІ
РІДНОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II-го курсу

Лелкеш Лаура Чабівна

Освітня програма: 013 Початкова освіта

Науковий керівник: **Кучай Тетяна Петрівна**

доктор педагогічних наук, професор

Консультант: **Гуттерер Єва Войтехівна,**

старший викладач

Рецензент: **Депчинська Іветта Аттілівна**

канд. педагогічних наук

Берегове
2023

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

**Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatás- és Intézményvezetés
Tanszék**

**A KOMMUNIKÁCIÓ SZEMPONTÚ ANYANYELVTANÍTÁS ÉS
ENNEK MEGJELENÉSE A KÁRPÁTALJAI MAGYAR TANNYELVŰ
ELEMI ISKOLAI TANÍTÁSBAN**

Magiszteri munka

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Lelkes Laura

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 013 Tanító

Témavezető: Kucsáj Tetjana

a pedagógiai tudományok doktora, professzor

Konzulens tanár: Hutterer Éva

főiskolai adjunktus

Recenzens: Depcsinszka Ivett

a pedagógiai tudományok kandidátusa

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	6
1.1. Зміст і мета роботи.....	6
1.2. План дослідження	8
II. РОЛЬ ПІДРУЧНИКА В ОСВІТІ.....	10
2.1. Міжнародні тенденції дослідження підручників	11
III. МОДЕЛІ АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКА.....	14
IV. ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	17
4.1. Навчання рідної мови в початкових класах	18
V. РЕФОРМА ОСВІТИ РІДНОЮ МОВОЮ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ШКОЛАХ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ.....	21
VI. АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ РІДНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	24
6.1. Аналаз підручника рідної мови для 2 класу.....	24
6.2. Аналаз підручника рідної мови для 3 класу.....	43
6.3. Аналаз підручника рідної мови для 4 класу.....	66
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	86
РЕЗЮМЕ	90

TARTALOM

I. BEVEZETÉS.....	6
1.1.A munka tárgya, céljai	6
1.2.A kutatás ütemezése	8
II. A TANKÖNYV SZEREPE AZ OKTATÁSBAN.....	10
2.1. A tankönyvkutatás nemzetközi tendenciái	11
III. TANKÖNYVELEMZÉSI MODELLEK.....	14
IV. AZ UKRÁN OKTATÁSI RENDSZER JELLEMZŐI AZ ALSÓ TAGOZATBAN	17
4.1. Az anyanyelv oktatása elemi tagozatban.....	18
V. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANYANYELVI NEVELÉS REFORMJA	21
VI. AZ ELEMISKOLÁK ANYANYELVI TANKÖNYVEINEK ELEMZÉSE	24
6.4. A 2. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése.....	24
6.5. A 3. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése.....	43
6.6. A 4. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése.....	66
ÖSSZEFOGLALÁS	84
FELHASZNÁLT IRODALOM	86
REZÜMÉ.....	90

I. BEVEZETÉS

A tankönyvelemzés igénye először a 19. században a béke- és szocialista mozgalmak keretein belül merült fel. A kutatók már akkoriban tudatában voltak annak, hogy a tankönyveknek írójuk kifejezett szándéka ellenére különböző hibáik, torzításaik, üzeneteik lehetnek. Ez különösen a történelem-, földrajz-, nyelv-, irodalom- és állampolgári ismeretek tankönyvek esetében volt így (F. Dárdai 1999: 44).

Tudományos jellegű kutatások csak az első világháború után jelentek meg, viszont ekkor leginkább a történelem és a földrajzkönyveket vizsgálták át az egymással szemben álló országok tanárai, tudósok, tankönyvszerzők, tették mindezt antimilitarista és békemozgalmi célból (Dárdai 2005: 120).

A tankönyvkutatásnak Magyarországon az 1990-es években sem jelennek meg a tankönyvelmélettel foglalkozó tanszékei, illetve a felsőoktatási képzésben sem épültek be a tankönyvkutatás nemzetközi és hazai eredményei (Dárdai 2005: 121).

Azonban a nemzetközi kutatások nyomán, különösen az utóbbi húsz évben Magyarországon is megindult a tankönyvkutatás, amelynek fontos állomása a kifejezetten tankönyvelméleti kézikönyvek megjelenése (pl. Karlovitz 2001; Dárdai 2002 stb.), illetve különböző tankönyvelemzési munkák létrejötte (pl. Kojanitz, 2004), amelyek a tankönyvi szövegek tartalmi telítettségét, szövegezését, a tankönyvi feladatokat vizsgálták.

Manapság a tankönyveket munkáltató jellegűnek lehet nevezni, ugyanis a korábbi tankönyvek információhalmozásához képest sokkal inkább a kompetenciaalakításban emelkednek ki (Péter 2016).

1.1. A munka tárgya, céljai

Diplomamunkám témája a kommunikáció szempontú anyanyelvtanítás és ennek megjelenése a kárpátaljai magyar tannyelvű elemi iskolai oktatásban, mely szorosan és elválaszthatatlanul kötődik a tankönyvelemzéshez.

Témaválasztásom oka, hogy fontosnak tartom, hogy a kommunikáció szempontú anyanyelvoktatás egészen kisiskoláskorban része legyen a gyerekek oktatásának és fejlesztésének. Ugyanis a nem megfelelő szemléletű oktatás a diákok későbbi, általános iskolás teljesítményére, de akár a hétköznapi megnyilvánulásainak eredményességére is rányomhatja a bélyegét. A kommunikáció szempontú tananyag részek által jelentősen gyarapszik a tanulók szituációhoz igazodó nyelvhasználata és

szókincse is. Ahhoz pedig, hogy érdembeli következtetéseket vonjunk le az anyanyelvtankönyvek helytállóságáról, meg kell vizsgálni azokat.

Munkám célja az, hogy kutatásommal feltérképezzem az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiadott elemi osztályos anyanyelv tankönyvek kommunikáció központúságát, melyet leginkább a magyar nyelv tankönyvekben található feladatok többszemponútú elemzése által kívánok feltárni. További célom, hogy megvizsgáljam, mennyire felel meg a tankönyv az oktatás követelményeinek és céljainak. Ugyanakkor kitérek a feladatok instrukcióinak az elemzésére is, feltárva azt, hogy azok mennyire érthetőek a tanulók számára, illetve tartalmazznak-e hibákat. Mivel Ukrajnában a 2019-ben hatályba léptetett Új ukrán iskola (НУШ–Нова Українська Школа) oktatási koncepciója érvényesül, ezért a tankönyvek is új szemléletben jelennek meg.

A vizsgálatban tehát az elemi iskola 2-4. osztályos anyanyelv tankönyveit elemeztem kommunikatív szempontból.

A kutatásban megvizsgálandó tankönyvek adatait az alábbi táblázatban foglaltam össze.

Osztály	Tankönyv neve	Szerző(k)	Kiadás éve	Kiadó	Koncepció/modell
2.	Magyar nyelv és olvasókönyv	Perduk Lator Ilona, Perduk János, Szerhijcsuk Julianna	2019	Видавництво "Світ"	НУШ
3.	Magyar nyelv és olvasókönyv	Lator Perduk Ilona, Peduk János	2020	Видавництво „Світ”	НУШ
4.	Magyar nyelv és olvasókönyv	Lator-Perduk Ilona, Perduk János	2021	Видавництво „Світ”	НУШ

1. táblázat. A kutatásban szereplő anyanyelv tankönyvek és adataik

A tanítás szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható, hogy milyen az anyanyelv tankönyv, hiszen a kommunikációs kompetenciák fejlesztése mellett többek között olyan elvárásoknak kell megfelelnie, mint a megfelelő tartalmak, a jó taníthatóság, a tanulási képességek fejlesztése, s közben a diákok érdeklődését is fel kell keltenie a nyelv és a saját anyanyelvük iránt. Nem szabad továbbá elhanyagolni azt sem, hogy a tankönyv milyen nyelvfelfogást közvetít (Szántó 2013: 78).

Az órán használatos tankönyv feladata, hogy támogassa a pedagógust a tantervi tartalmak minél érthetőbb feldolgozásában, továbbá segítse a diákokat a megértésben, illetve fejlessze képességeit. Az anyanyelv tankönyvekkel szemben is ugyanazokat az elvárásokat támasztjuk, mint minden más tankönyvvel szemben, vagyis, hogy kösse le a gyereket, keltse fel érdeklődését a tananyag iránt, közöljön olyan információkat, melyek érdeklik őket, s nem utolsó sorban olyan példákat használjon, melyek közel állnak élettapasztalatukhoz és érdeklődési körükhöz (Szántó 2013: 78).

A nyelvtani alapokat az általános iskola alsó tagozatában fektetik le a tanítók. Közismert, hogy a minket körülvevő világ a nyelv révén érthető meg, észlelésünk, gondolkodásunk nyelvileg kódolva van, minden egyes tantárgy tartalmait a nyelv által sajátítjuk el, az idegen nyelveket pedig az anyanyelvünkhöz viszonyítva tanuljuk. Így nyilvánvaló, hogy az a tantárgy, ami az anyanyelvvel foglalkozik, nem lehet mellékes. Az anyanyelvi fejlesztés legfontosabb céljának annak kellene lennie, hogy az ösztönösen elsajátított anyanyelvet – mely nem áll távol az ún. vernakuláris nyelvtől (Trudgill 1997: 8), vagyis attól a beszélt nyelvtől, melyet a gyermek addigi élete során a közvetlen környezetéből megismert – tudatosítsa, azt a legtöbb oldalról megvizsgálja, róla a legpontosabb képet adja.

A kutatás módszere tartalomelemzés, ugyanis a már meglévő adatokat tekintem át, elemzem, illetve a szöveg mélyrétegeinek tartalmait tárom fel ezzel a módszerrel. Az elemezni kívánt szöveget adatokká alakítom, majd kategóriákat állítok fel, amelybe a szöveg elemei bizonyos szabályok szerint besorolhatók.

1.2. A kutatás megtervezése és kivitelezése

A kutatási célok megvalósítása érdekében átnéztem a témában született szakirodalmat, összegeztem annak tapasztalatait. A téma feldolgozásában hasznos volt számomra Dárdai Ágnes 2002-ben megjelent *A tankönyvkutatás alapjai* című munkája, továbbá az Iskolakultúra folyóiratban megjelenő tanulmányok, főként Kaposi József

munkája *A tankönyv szerepének változásai* címmel, továbbá Kojanitz Lászlónak *A tankönyvek minőségének megítélése*, illetve Dárdai Ágnes *Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban* cím alatt közölt munkák. Kiemelten fontos szerepe volt az anyanyelvi tantárgypedagógia legcélravezetőbb módszereit bemutató munkáknak és tanulmányoknak, melyek Beregszászi Anikó *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában* és az újabban megjelent *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben* munkáiban részletesen taglal.

A hipotézisek megfogalmazását és a szakirodalmak feldolgozását követően került sor a 2-4. osztályos anyanyelv tankönyvek áttekintésére, az adatok feldolgozása, elemzésére. A tankönyvek tanulmányozása előtt szempontokat állítottam fel az elemzéshez. Az elemzést követően készültek el a dolgozat egyes fejezetei.

A dolgozat két nagyobb tartalmi egységből tevődik össze: az első rész a szakirodalmi feldolgozást tartalmazza. A témával kapcsolatos irodalom feldolgozása során először a tankönyv oktatásban betöltött helyére térek ki (II. fejezet. *A tankönyv szerepe az oktatásban*), majd az ide tartozó alfejezetben a tankönyvkutatás nemzetközi irányait ismertetem (2.1. fejezet. *A tankönyvkutatás nemzetközi tendenciái*). A következő fő fejezet a fontosabb tankönyvelemzési modelleket tartalmazza (III. fejezet. *Tankönyvelemzési modellek*). Az elemi iskolában lévő oktatási rendszer jellemzőit ismertetem a következő fejezetben (IV. fejezet. *Az ukrán oktatási rendszer jellemzői az alsó tagozatban*), majd kitérek az alsó tagozat anyanyelv oktatásának jellemzőire (4.1. fejezet. *Az anyanyelv oktatása elemi tagozatban*). Az utolsó nagyobb terjedelmű szakirodalmi fejezetben az anyanyelvi nevelés reformjait ismertetem Kárpátaljára nézve (V. fejezet *A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjai*). A dolgozat másik fő részét az elemi osztályok Magyar nyelv és Olvasókönyv tankönyveinek elemzése adja (VI. fejezet. *Az elemi iskolák anyanyelv tankönyveinek elemzése*), melyeket külön alfejezetekben bontok ki (6.1. fejezet. *A 2. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése*; 6.2. fejezet. *A 3. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése*; 6.3. fejezet. *A 4. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése*). Az utolsó fejezet (VII. fejezet. *Összegzés*) a kutatás elvégzése utáni következtetések levonását foglalja magába.

II. A TANKÖNYV SZEREPE AZ OKTATÁSBAN

A taneszközök között kitüntetett szerepe van a tankönyvnek, mely minden társadalomban közügynek számított, ahogyan ma is. A meghatározott ismeretmennyiség mellett a tankönyvek képet adnak az adott kor szellemiségéről, neveléséről, az ifjúságról alkotott nézetekről, mindezek mellett tükrözi a tudomány és az oktatás, illetve az oktatás és a gyerek viszonyáról árulkodó szemléleteket is (F. Dárdai 1999). Ezért a tankönyv összetett dolog, ugyanis tekinthető világ- és értékszemléltre nevelő médiumnak, tanulási eszköznek, de árunak és piaci terméknek is (Eöry 2011: 6).

Míg a régebbi tankönyvek az információ-halmozásra koncentráltak, addig a jelenlegiek inkább nevezhetők munkáltató jellegűnek, mely a különböző kompetenciaalakításokban érhető tetten. Különbség még a régebbi tankönyvekhez képest, hogy a papír alap helyett a digitalizáció, ezzel együtt pedig a digitális tankönyvhasználat került előtérbe (Péter 2016).

A tankönyvek manapság az egész világon nagy értéket képviselnek mind szellemileg, mind gazdaságilag (F. Dárdai 2002), azonban a tankönyv fogalmának még mindig nincs egy egységes definíciója (Dárdai 2002: 64). A tágabb értelmezés szerint nem csak a didaktikai céllal írt munkák tartoznak bele a tankönyv fogalmának értelmezésébe, hanem minden oktatásban felhasznált könyvet ide lehet sorolni („school-book”), a szűkebb értelmezés azonban kifejezetten csak az oktatás számára készített könyveket („textbook”) tekinti annak.

Tankönyveket újítani, az eredményesség és a hatékonysági szint növelése miatt, gazdaságosabb és hatékonyabb módszer, mint egyforma felkészültségű pedagógusokat képezni (Marylin – Calfee 1998: 54). A tankönyvek fejlesztése iránti fokozott elvárások azt eredményezték, hogy a hagyományos tankönyvírási tevékenység elkezdett átalakulni. Mára már elfogadottá vált az a szemlélet, hogy a tanulók tankönyve nem önmagában álló valami, hanem egy nagyobb rendszer része. A tankönyvcsomag pedig számos kiegészítő dokumentummal segíti a tankönyv tartalmának feldolgozását a tanulók oldaláról (Kaposi 2012: 58).

A tankönyveknek olyan elvárásoknak kell megfelelni, mint az erőteljes társadalmi igény az iskolai munka javítására, az alapkészségek kifejlesztése, a korszerű műveltséghez elengedhetetlen ismeretek és kompetenciák kialakítása, valamint a társadalmi esélykülönbségek kiegyenlítése. Az Európai országokban folyamatosan

alakítják a műveltségképet, illetve a pedagógiai szemléletet és módszereket, mindezekkel együtt pedig a digitalizálásra is nagy hangsúlyt fektetnek (Kaposi 2012: 62).

A tankönyvek kiemelkedő szerepet játszanak a tanítási-tanulási folyamatban, s ezt befolyásolhatja a tanulók száma, a tanulás/tanítás helyzete, illetve az államilag meghatározott tanterv is. Egy adott tankönyv kapcsán a pedagógusok megvitathatják annak pozitívumait, helytállóságát, eredményességét vagy éppen eredménytelenségét. Mindemellett a tanár a tanulók véleményét is kikérheti az adott tankönyvvel kapcsolatban (Zaláné–Petneki 1997). A jó tankönyvet az jellemzi, hogy nem a tanárnak, hanem a diáknak szól. A tanulók munkaeszköze, amely fejleszti, formálja, tudományos ismeretekkel gazdagítja, gyakorolja és neveli személyiségüket és elméjüket, emellett megfelel a diákok életkori sajátosságainak, a diákok pedig örömmel használják fejlődésük érdekében (Péter 2016).

A tankönyvek szövegei szemléletformáló és ismeretátadó tartalmat közvetítenek, ilyenek a nyelvi szöveg, illusztrációk, ábrák és az egész könyv látványa, tipográfiája (Eöry 2011: 6). A tankönyvi funkciók közé az alábbiak sorolhatók: koordinálás, motiválás, informálás, önképzés, értékre nevelés. Fontos, hogy a tankönyvek tanulóközpontúak legyenek, melyben a tananyagok az érthetőségre és a lényegre törőségre fókuszálnak (Péter 2016). A tanuló-központú oktatás érdekében a pedagógus a tankönyv által a tanulás hatékonysága érdekében képes rugalmas és kreatív lenni (Gécziné 2010).

2.1. A tankönyvkutatás nemzetközi tendenciái

A tankönyvkutatás igénye a 19. században, a béke- és szocialista mozgalma idején vetődött fel, s az első próbálkozások az első világháború után meg is kezdődtek, azonban a tudományos-politikai érdeklődés csak a második világháborút követően fordult erőteljesebben a téma felé. Az akkori tankönyvelemzők elsődlegesen a tankönyvek megreformálására törekedtek, ugyanis a tankönyvírók sok esetben negatív előítéleteket és rejtett vagy tudatos ellenségképet állítottak fel, megjelent továbbá a saját nemzet dicsérése, más népeknek pedig a leszólása. Ezeket a negatív előítéleteket próbálták felkutatni, majd pedig kivenni a tankönyvekből, mely végül elvezetett egy pedagógiai-tudományos tankönyvrevíziós mozgalomhoz (Dárdai 2002: 67).

Az első világháborút követően már 1918-ban a francia történelemtanárok huszonhat elemi iskolai olvasó- és történelemkönyvet tettek indexre, illetve pedagógustársaikat is felszólították, hogy ne vásárolják azokat a könyveket, mivel

erőteljesen dicsőítik a háborút és gyűlöletre nevelnek. Ezen felhívásuk végül sikerrel járt. 1926-ban ugyancsak francia és német kezdeményezésre jött létre az a szervezet, mely a tankönyvek megjavítását szorgalmazta, mindezt a béke szellemiségében.

A második világháború után az UNESCO és a Népszövetség is támogatta a tankönyvrevíziós mozgalmat a nemzetközi megbékélés és a szolidaritás végett. Kiemelkedő szerepe volt Georg Eckertnek, aki a bizottságok tagjaként szorgalmazta, hogy a történelemtankönyvek lapjain jelenjenek meg a valamikori háborús ellenfelek kibékítése, ezzel indítványozva a történelem- és földrajzkönyvek cseréjét nemzetközi szinten, emellett rengeteg nemzetközi kutatót, gyakorló tanárt állított az oldalára.

A nemzetközi tankönyvegyeztető munka számára fontosnak bizonyultak a különböző tárgyalások: francia-német (1951), illetve német-lengyel (1976) egyeztető tárgyalások, továbbá a német-izraeli könyvajánlások dokumentumai (1985).

A tankönyvmozgalmak első „klasszikus” korszaka az 1970-es évek végéig tartott, s olyan előrelépések történtek ez idő alatt, mint az „UNESCO- szemináriumok” keretén belüli tankönyvegyeztető munkálatok, kölcsönös tankönyvcserék, továbbá tankönyvegyeztető munkák megkötése, majd a tankönyvelemzés intézményes kereteinek kiépítése jellemezte. A tankönyvelemzések ekkor a tankönyvek tartalmát vizsgálták, s nem foglalkoztak a tankönyvek társadalmi, politikai, szociológiai, kommunikációelméleti, médiapedagógiai, gazdasági stb. kérdéseivel.

A tankönyvkutatás helyzete a 70-es évek végétől új irányt vett. Karl-Ernst Jeismann 1979-ben a klasszikus korszak lezárultságát magyarázta egyik programadó cikkében. Szerinte a tankönyv elveszítette az oktatásban betöltött addigi szerepét, mivel megjelentek más nyomtatott és audiovizuális eszközök, így a tankönyv csupán egyike lett a taneszközöknek, emellett kiemelte a tanulással kapcsolatos elképzelések módosulását, mivel a tananyagorientált tanulás helyét a tanulásorientált oktatás vette át, ez pedig tovább relativizálta a tankönyv koncepcióját, ezzel együtt pedig a megváltozott felfogások miatt a kutatás tárgya a tankönyv fogalmáról a taneszköz irányába helyeződött, ezáltal a tankönyvháborúk átadták a helyüket a tényleges tankönyvkutatásnak (Jeismann 1979: 7-22).

A hetvenes évek végétől napjainkig tartó időszakot a tartalomorientált tankönyvrevíziós együttműködés helyett a multilaterális kutatási projektek jellemzik, mely projektek a nemzetközi szervezetek (UNESCO, Európa Tanács) támogatását élvezik.

Nemzetközi tankönyvkutató intézetek elsősorban Németországban és Ausztriában működnek, bár folyik tankönyvkutatás az USA-ban, Norvégiában, Észtszágban, Svédországban és Franciaországban is. A német és osztrák tankönyvkutató intézetek közül kiemelkedik a braunschweigi Institut für Internationale Schul-buchforschung, mely tudományszervező tevékenységével kanalizálja az egyes országokban folyó kutatásokat, s az intézetben működő könyvtár az Európa Tanács védnöksége alatt álló nemzetközi tankönyvcentrum is.

A korábbi tankönyvkutatás két tankönyvtípust különböztet meg: „az úgynevezett algoritmizált, a képzési folyamatot időben és a közvetített tartalmak rendszerezett felépítésével strukturáló, szisztematikus előrehaladást koncipáló munkákat (például matematika, idegen nyelv, informatika), illetve az úgynevezett konzultatív, referenciális típust (például társadalomtudomány, természettudomány, irodalom)” (Horváth 1996: 37–41). 1986-ban a Bielefeldi Egyetem három professzora kidolgozta a tudományos tankönyvkutatás alapjait, melyben 24 vizsgálati kategóriát helyeztek el. Ezt a pedagógiai szakemberek elismerésre méltó tudományos dokumentumként tartják számon, de gyakorlatban nem tudják hasznosítani (Kojanitz 2007: 114).

III. TANKÖNYVELEMZÉSI MODELLEK

Az 1980-as években többen is kísérletet tettek arra, hogy megfogalmazzák a tankönyvek elemzési szempontjait. Fontos megemlíteni Dmitrij Szujevet, akinek felosztásában külön csoportosításra kerültek a szövegek és a szövegen kívüli komponensek

Tankönyvelemző modellről abban az esetben beszélünk, amikor a modell megalkotója alapvetően azt a célt tűzte ki, hogy a tankönyvről mint egészről és a vele összefüggésben lévő társadalmi, gazdasági szempontokat figyelembe véve kíván létrehozni egy konstrukciót, melynek segítségével tanulmányozható maga a tankönyv, illetve a vele összefüggésben lévő valóságelemek is. A szigorúan vett „modell” fogalomnak valójában csak Peter Weinbrenner koncepcióelmélete felel meg, a többi inkább csak „koncepció-kedvezménynek” tekinthető.

Stein politikatudományi modellje

Gerd Stein modellje a hetvenes évek Németországában született meg, abban az időszakban, amikor a német közvéleményt leginkább a történelemtudományi, politikatudományi kérdések és az oktatáspolitikai viták foglalkoztatták. Stein fogalmazta meg a politikatudományi alapokon álló tankönyvkutatás elméleti alapjait és módszertani kérdéseit, ezzel pedig a tankönyvet kiemelte a pedagógia világából és áthelyezte az iskolapolitikai és politikai közegbe.

Stein koncepciója alapján a tankönyvmunka nem csupán tartalomelemzés, és nem is szűkíthető le a történelmi-hermeneutikus szövegelemzésekre sem. Tankönyvkutatási modelljét politikatudományi tankönyvmunkának nevezi.

A tankönyvek hármas dimenziója:

1. tartalmi dimenzió – a tankönyv mint információhordozó, „Informatorium”. Ebben az esetben nem a tanulási tartalmakat kell vizsgálni, hanem a politikai szocializációs hatást, melyek az oktatás folyamán előjönnek.
2. pedagógiai dimenzió – a tankönyv mint didaktikai alapelvek szerint készülő és az oktatói-nevelői folyamatba beillesztett eszköz, „Pedagogicum”. A kutatásoknak az egyes tankönyvekben a didaktikai koncepciók eltérő érdekeire, különbségeire és sajátosságaira kell fókuszálniuk.
3. politikai dimenzió – a tankönyv mint politikai feltételek és viszonyok közt ható kommunikációs eszköz, „Politicum”. Ha az iskolában megnyilvánulnak a politikai nézetek, akkor a tankönyvben is megjelennek.

A tankönyvviták kapcsán sem a didaktikai elemek kerülnek előtérbe, hanem sokkal inkább a politikai ellentétek, azon belül is a képzési folyamatok költségtényezője és az állami oktatáspolitikai egyik kontrolleszköze. A szakemberek, pedagógusok, szaktudósok a „modernizáció” és az „aktualizálás” szellemében végeznék el a tankönyvrevíziót, azonban az elképzelésük mögött politikai-társadalmi érdekek húzódnak (Stein 1976).

Thonhauser „funkcionális” tankönyvkutatási modellje

Az osztrák Josef Thonhauser szerint a tankönyvek az iskolai oktatási és tanulási folyamatot alátámasztó médiák, melyeket közpénzből készítenek az iskolák számára. Emellett államilag engedélyezett és támogatott eszközök, amelyek egyben kortörténeti dokumentumok, s a társadalmi tudat termékei. Ezekből következően Thonhauser megfogalmazta a tankönyvkutatás kettős feladatát, melyek a kritikai-analitikus és a konstruktív-szisztematikus feladatok.

A Thonhauser-féle „funkcionális” tankönyvkutatási modell a következő eredménnyel járhat: tudatosítja a tankönyv minőségi jellemzőit, ösztönzi a tankönyvszervezőket a meglévő tankönyvek felülvizsgálatára, az újak tartalmi és formai fejlesztéséhez, tisztázza a tankönyv készítés feltételeit, a tankönyv hatásairól, használatáról eredményekkel számol be. Ahhoz hogy a tankönyvkutatás eredményei a gyakorlatban is hasznosíthatók legyenek, nem elég a kritikai-elemző funkcióra figyelni, hanem a kutatás innovatív elemeire is hangsúlyt kell fektetni (Thonhauser 1992: 55-58).

Weinbrenner „komplex” tankönyvkutatási modellje

Peter Weinbrenner tankönyvkutatási modellje a társadalomtudományos tankönyvkutatást a lehető legtágabb kontextusba helyezi. Szerinte a tankönyvkutatásnak tudatosan kell vállalnia a multidimenzionalitást és a multiperspektivitást. A multidimenzionalitás a tankönyvelemzésbe bevont szaktudományokat jelenti, melybe az iskolai tantárgyakon kívül a neveléstudományok és különböző tudomány- és ismeretelméleti teóriák is bele kell, hogy tartozzanak. A multiperspektivitás szerint a tankönyvelemzésben szerepet kell kapnia az empirikus-analitikus szempontnak, amely a tankönyv lényegi jegyeinek deskriptív megfogalmazásában jelöli ki célját, illetve a kritikus-innovatív szempont, amely a tankönyv javításának, fejlesztésének feltételeit fogalmazza meg. Szükség van még a tankönyvelemzés gyakorlati szempontú megközelítésére, mely a tanároknak nyújtana segítséget abban, hogy a tanítás és tanulás szempontjából a legmegfelelőbb tankönyvet válasszák ki.

Weinbrenner a tankönyvkutatás három folyamatát különbözteti meg:

I. Folyamatorientált tankönyvkutatás, amely a tankönyv keletkezésével, illetve az alábbi résztémákkal foglalkozik: a tankönyv létrehozása, tankönyvengedélyezési és jóváhagyási eljárások, piacosítás, iskolába való eljuttatás, felhasználás, selejtezés és megsemmisítés.

II. Produktumorientált tankönyvkutatás – a tankönyv az oktatás és a vizuális kommunikáció eszköze. A tartalomelemző módszerrel történeti és összehasonlító elemzés is elvégezhető a következő dimenziók mentén: tudományelméleti dimenzió (ismeretelméleti pozíció és szándékok, kijelentéselemzés, fogalomalkotás, értékítéletek, ideológiák jelenlétének vizsgálata), szaktudományi dimenzió (szaktudományi követelmények, aktuális szaktudományi eredmények, viták, módszerek jelenléte); szakdidaktikai dimenzió (didaktikai koncepció, tanuláselmélet, a tartalom strukturáltsága, következetessége, tananyagkiválasztás és transzformáció, problémaorientáltság, tantervi megfelelés), neveléstudományi dimenzió (neveléstudományi paradigma, didaktikai funkciók, módszerek, szövegérthetőség, kommunikációs formák), design (külső forma, szín, grafika, tipográfia).

III. Hatásorientált tankönyvkutatás – a tankönyvnek oktatásban betöltött szocializációs szerepét vizsgálja. Legfontosabb kérdései: milyen hatással van a tankönyv a tanulókra, a tanárookra a közvéleményre és a nemzetközi kapcsolatokra, továbbá milyen világképet, gondolkodási mintát közvetít (Weinbrenner 1995: 21-45).

Magyarországon a tartalmi elemzés terén kétféle megközelítés terjedt el: kordokumentum felőli és szaktudományi megközelítés.

Más nézőpontok is megjelentek a tartalmi elemzésen kívül. Ilyen a tankönyv mint médium kutatása, melyben tömegkommunikációs eszközként vizsgálják a kiadványt. Újszerűnek számít a termékvizsgálat, mely arra keresi a választ, hogy hogyan lesz egy ötletből termék. Illetve a tankönyv tanulási eszközként való elemzése, tehát, hogy mennyire segíti elő a korszerű tanulási módszerek elterjedését és vizsgálatát (Kojanitz 2008: 23-32).

IV. AZ UKRÁN OKTATÁSI RENDSZER JELLEMZŐI AZ ALSÓ TAGOZATBAN

Ukrajnában az alsó tagozat – vagy az ukrán terminológia szerint початкова школа, tehát elemi iskola (1–4. osztály) – a felsőbb osztályoktól különálló szint, ezért ezeket Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma külön kezeli. Az alsó tagozat számára külön állami szabvány (державний стандарт) készült. A 2017-ben elfogadott új oktatási kerettörvény fokozatosan kerül bevezetésre, ezért először csak az alsó tagozat számára készült el az állami szabvány, melyet a 2018. február 21-én kiadott 87. számú rendelet hagyott jóvá.¹

A dokumentumban megtalálhatóak a meghatározott kulcskompetenciák, egyes képzési területekhez tartozó fejlesztési szintek, illetve az órahálók.

Az állami szabványban szereplő első kulcskompetencia a következő: az államnyelv folyékony ismerete, amely magában foglalja azt a képességet, hogy [a tanuló] képes véleményét, érzéseit kifejezni szóban és írásban, világosan és énszerűen elmagyarázni tényeket, valamint az olvasás iránti szeretetet, érzékeli a szó szépségét, tudatosítja a nyelv szerepét a hatékony kommunikációban és a kulturális önkifejezésben, kész az ukrán anyanyelvként való használatára a különböző élethelyzetekben” (Державний стандарт 2018: 1).

A második kulcskompetencia pedig: „[a tanuló] képes kommunikálni (az államnyelvtől való eltérés esetén) a saját anyanyelvén és idegen nyelveken, ami az anyanyelv aktív használatát jelenti különböző kommunikációs helyzetekben, különösen a mindennapi életben, az oktatási folyamatban, a közösség kulturális életében, képes idegen nyelvű egyszerű kifejezések megértésére, a megfelelő helyzetekben tudja használni azt a kommunikációban, elsajátítja az interkulturális kommunikációs készségeket” (Державний стандарт 2018: 2).

A dokumentum továbbá a következőket határozza meg a kulcskompetenciáknál: „Az összes kulcskompetencia vonatkozásában közösek az olyan ismeretek, mint az értő olvasás, a vélemény szóbeli és írásbeli kifejezése, a kritikus és a rendszerben való gondolkodás, a kreativitás, a kezdeményezés, a saját álláspont logikailag megalapozott kifejtésének képessége, az érzelmek konstruktív kezelésének képessége, a kockázatok

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87 Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

mérlegelése, döntéshozatal, a megoldások keresése másokkal együttműködésben” (Державний стандарт 2018: 3).

Az állami szabványban a kialakítandó kompetenciákat, az ehhez társított fejlesztési területeket és képzési eredményeket az 1-2. osztály és a 3-4. osztály szintjén különíti el. A nyelvi-irodalmi képzési/oktatási ág (Мовно-літературна освітня галузь) vonatkozásában az állami szabvány két területet különít el: 1. ukrán, illetve őshonos népek és nemzeti kisebbségek nyelve és irodalma; 2. idegen nyelvek. Ez alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a dokumentum nem tesz különbséget az ukrán mint anyanyelv és az ukrán mint államnyelv követelményei között, vagyis ugyanazokat a kompetenciákat, készségeket és ismereteket várja el az ukrán anyanyelvű és ukrán tannyelvű iskolában tanuló diákoktól, mint a kisebbségi nyelven beszélő és ugyanilyen tannyelvű iskolába járó tanulóktól (Державний стандарт 2018: 11–15).

Hátrányosan érintik továbbá a nem ukrán anyanyelvű diákokat az állami szabványban a nyelvi-irodalmi blokkra meghatározott éves óraszámokban jelentkező eltérés is. Míg az ukrán tannyelvű iskolákban az elemi osztályok négy évfolyama alatt 980 órában tanulják az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat, addig a más nyelven oktató iskolákban csupán 770 óra jut ugyanarra a tantárgyra, holott ugyanazoknak a készségeknek és kompetenciáknak az elsajátítását várja el az állam az ukrán anyanyelvi és kisebbségi diákoktól, ezzel diszkriminálva a kisebbségi tanulókat (bővebben lásd Csernicskó 2017). További diszkrimináció, hogy míg az ukrán tannyelvű iskolákban 980 óra van meghatározva az anyanyelvi készségek fejlesztésére, addig a kisebbségi oktatási intézményekben az anyanyelvi és az idegen nyelvi oktatásra együttesen is csupán 770 óra jut.

4.1. Az anyanyelv oktatása elemi tagozatban

A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban az olvasástanítás hagyományosan a hangoztató-elemző-összetevő módszerrel zajlik, amihez a dőlt betűs írás tartozik. Az olvasástanítási szokások Kutlán István 1947-es ábécéskönyvéhez, majd az Ónody Géza által készített 1965-ben megjelenő *Betűország* című ábécéskönyvig nyúlnak vissza. Ónody Géza könyvéből negyven évig tanítottak olvasni. Később, 2003-ban megjelent Tóth Dóra nyugdíjas beregi tanítónő *Ábécéskönyv* című tankönyve (Tóth 2003, 2012), mely annyiban különbözött elődjétől, hogy szótagolva tanította az olvasást.

Az 1990-es évek elején bekerült a kárpátaljai magyar elemi oktatásba Tolnai Gyuláné heurisztikus olvasástanítási programja (Tolnai 1991), melyet minden elemével (az olvasás- és írástanítási része ábécéskönyvet, olvasókönyvet, írásfüzetet, nagy programfalat, a tanuló számára pedig kis kézi programfalat tartalmaz) Kárpátalján hivatalos módszerként sosem foglaltak törvényi keretekbe, a tankönyvcsaládnak nem volt az oktatási minisztérium által jóváhagyott engedélye. A Tolnai tankönyvcsalád egyes elemeit a tanítók csak oktatási segédanyagként használták, habár folyamatosan szerveztek továbbképzéseket és tanfolyamokat is a Tolnai-módszer megismertetése érdekében. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban 2003-tól a 2018/2019-es tanévig Tóth Dóra *Ábécéskönyv* című tankönyvet, valamint egyes iskolákban Ónody Géza *Betűország* című tankönyvét használták (Beregszászi 2021: 69-70).

A magyar iskolák taneszközökkel való ellátásában részt vesz még a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ), melynek Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa az elmúlt 25 évben számos kiadványt és segédletet adott ki.

A 2017/2018-as tanévben az elemi iskolai osztályokban a Szerhijcsuk-Hadar-Kótyuk-féle (2015) anyanyelv tanterv volt érvényben, mely két részterületből tevődött össze: Magyar nyelv (1-4. osztály) és Olvasás (2-4. osztály).

Az anyanyelv tanterv főbb tartalmi jellemzőit az alábbiak alkotják:

- Az olvasás tanítása hangoztató-elemző-összetevő módszerrel történik, a szótagolásra különös figyelmet szentelve;

- A tanterv összekapcsolja a nyelvtani ismereteket és a helyesírás tanítását;

- A tanterv a következő fejlesztendő területeket határozza meg: Kommunikáció, beszédviselkedés, közlési formák, páros és csoportos beszélgetés, a beszédtechnika és a helyesejtés fejlesztése, szóbeli szövegalkotás fejlesztése, szövegismeretre nevelés, írástechnika és írásbeli szövegalkotás fejlesztése (fogalmazás).

- Az olvasástanítás menete:

1. osztály: Olvasástanulás előkészítése, az olvasás jelrendszerének megtanulása.

2. osztály: Olvasási készség fejlesztése, folyamatos olvasás.

3. osztály: Értelmező és folyamatos olvasás, helyes tagolás és hangsúlyozás.

4. osztály: Kifejező olvasás előkészítése, kritikai és kreatív olvasás.

A tanterv előírása az olvasástechnika fejlesztésére:

1. osztály: Az olvasás pontos módszerének elsajátítása, vagyis bármilyen szó nehézség nélküli elolvasása.

2. osztály: Az olvasástechnika megszilárdítása – szükség esetén szótagolás alkalmazása.

- A szövegértő olvasás képességének kialakítása és fejlesztése, azonban nincs meghatározva, hogy egyes osztályokban ez mit jelent.

- Az írás tanítás és az írástechnika alakításának lépései: a betűelemek tanítása, a betűtanítás, az írásmozgás automatizálása, a betűalakítás- és kapcsolás, az íráskészség fejlesztése.

- Nincs konkrétan megnevezve, hogy származtatással vagy társítással javasolja a betűtanítást (Beregszászi 2021: 71-72).

A 2018/2019-es tanév alatt jelent meg a 2017-ben elfogadott új oktatási kerettörvény és az állami szabvány (Державний стандарт 2018) alapján készített új tanterv. Újdonsága az előző változatokhoz képest csupán annyi, hogy a tananyagot a következő 5 nagyobb tartalmi-logikai egységbe szervezi: (1) szóbeli kommunikáció, (2) olvasunk, (3) kommunikálunk írásban, (4) felfedezzük a médiát, (5) felfedezzük a nyelvtani jelenségeket. Újítás még, hogy az írástanításnál kitér a digitális kommunikációs eszközökre (Beregszászi 2021: 72-73).

A 2018/2019-es tanévben új ábécéskönyv jelent meg a Szvit Kiadó által, két részben. Szerzői Bátor Mária és Dzjapko Zsuzsanna (Bátori – Dzjapko 2018). Közben a KMPSZ kezdeményezte Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumánál, hogy engedélyezzék a magyarországi tankönyvek használatát az első osztályban, ami kezdeményezést meg is kaptak. A magyarországi taneszközök abban különböznek a kárpátaljai tankönyvektől, hogy az oktatott írásforma esetében a megszokott dőlt betűs írás helyett az álló betűs írást tanítja a taneszköz-csomag.

A kárpátaljai magyar iskolákban megtalálható egy helyi fejlesztésű ábécéskönyv, egy magyarországi tankönyvcsalád, és a korábbi ábécéskönyvek (Beregszászi 2021: 74-75).

V. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANYANYELVI NEVELÉS REFORMJA

Az oktatás kérdése kisebbségi, többnyelvű környezetben még inkább előtérbe kerülő probléma, hisz az egynyelvű és/vagy többségi nyelvet használó iskolák helyzetén túl számos kihívással kell megküzdeniük, melyek nem megfelelő kezelése akár a kisebbségi anyanyelv megmaradását is veszélyeztetik (Beregszászi 2021: 9). A kárpátaljai magyar közösségekben folyó anyanyelv-oktatási reform célja, hogy a helyi magyar közösség a későbbiekben is megőrizze identitását, anyanyelvét és kultúráját, melynek feltétele az anyanyelv eredményes használata (Beregszászi 2011a, 2011b). „Az anyanyelven folyó oktatás lehetővé teszi a csoport számára, hogy közösségként maradjon fenn” – állítják erről a nyelvi emberi jogok nemzetközi szakértői (Kontra–Lewis–Skutnabb–Kangas 2016: 224).

Ahhoz, hogy a kisebbségekben megmaradjon a magyar nyelv és a magyar nemzeti azonosságtudat, mindenekelőtt fontos, hogy az oktatásban is jelen legyen. Az anyanyelvi oktatás hiányában nem működtethető és hagyományozható át a magyar nyelvű kultúra és írásbeliség. Ukrajna oktatási rendszere azonban sok esetben szembe megy a kisebbségi tannyelvű oktatás létével és fennmaradásával (vö. Cserniczkó 2009, 2010, 2011, 2013).

A Szovjetunió széthullása után 1991-ben függetlenné vált Ukrajna átörökölte az oktatási rendszerét. A függetlenné válás óta az ország folyamatos reformok révén próbálja átalakítani az oktatás szerkezetét, ám az instabil politikai helyzet következtében a megkezdett reformok a kezdeti lendület után gyakran megrekedtek, idővel pedig visszarendeződés következett be (Beregszászi 2021: 21-22).

Az oktatás többségi és kisebbségi helyzetben lévő közösségek esetében a nyelvpolitikai és a nyelvi tervezési célok elérésének egyik leghatékonyabbnak bizonyuló eszköze, ugyanis az oktatási intézmények valamely társadalmi gazdasági és/vagy politikai célok mentén szerveződnek. Az oktatás ennek következtében mindig valamilyen ideológia mentén szerveződik, melyek az anyanyelvi oktatás esetében meghatározzák a nyelvről való gondolkodást, illetve a nyelvvel való boldogulás lehetőségeit. Az aktuális ideológiáknak megfelelően sztereotípiákat oszthatunk, terjeszthetünk, legalizálhatunk vagy éppen konzerválhatunk.

Kárpátaljai és más kisebbségi magyar közösségek esetében a szocializmus évtizedei az oktatásban is megjelenítették azokat az ideológiákat, melyek megfeleltek a rendszer társadalompolitikai céljainak. A szocializmus homogenizáló ideológiája az

egynormájú, felcserélő szemléletet alkalmazta, mely figyelmen kívül hagyta a nyelvi változatosságot és a nyelvhasználatbeli különbségeket. Ez az egynormájú szemlélet nem tudatosítja a diákokban a saját (regionális) nyelvváltozataik jellegzetességét, értékeit, hanem kizárólag a standardot állítja be az egyetlen elfogadható nyelvváltozatnak, teszi mindezt úgy, hogy a tanuló nyelvváltozatát és mindent, ami nem egyezik a standarddal, stigmatizálja (a kárpátaljai magyar oktatásra vonatkozóan lásd pl. Beregszászi 2002, 2004, Beregszászi–Csernicskó 1996, 2004a, 2004b, 2007a, 2007b, Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001, Csernicskó 1996, Csernicskó szerk. 2003 stb). Számos tudományos kutatás bizonyítja a módszer eredménytelenségét, ebből következően pedig elengedhetetlen feladat az új nyelvészeti paradigmák leszivároztatása az oktatásba, mely az anyanyelvi nevelés reformját is magával vonja (Beregszászi 2012: 10).

A szemléletváltás elméleti szinten a következőket jelenti:

- felcserélő helyett hozzáadó szemlélet alkalmazását,
- egynormájú szemlélet helyett a nyelvi változatosság tényére építő tantárgy-pedagógiai stratégiát,
- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat valós lehetőségeinek és elemeinek a figyelembe vételét az oktatás során,
- a kétnyelvűségnek és összes nyelvi velejárójának mint természetes állapotnak az elfogadását és megjelenítését az oktatásban,
- hozzáadó szemlélet alkalmazását a nyelvi jelenségek megítélésében,
- a valós élethelyzetekben hasznosítható nyelvi tudás közvetítését kommunikációközpontú oktatás segítségével (Beregszászi 2012: 12).

Nyelvtudományilag nem minősíthetők egyes nyelvi jegyek helyesnek, míg mások helytelennek, ugyanis a nyelvváltozatok között nincs értékkülönbség. Helyes és helytelen nyelvváltozatok helyett helyénvaló, tehát kontextusfüggő nyelvváltozatról beszélhetünk. Emellett a nyelvjárások jelzik a gyermek azonosságtudatát és saját közössége hagyományai iránt való tiszteletét. Nyelvpedagógiailag az lenne a helyénvaló, ha a tájszavak nem kiirtandó, hanem megtartandó értékként lennének kezelve, kiegészítve ezt a köznyelvi normával. A tanulók nyelvjárásában való megbélyegzése egyenlő a nyelvi alapú diszkriminációval. A ligvicizmus a diákok számára életre szóló negatív élmény lehet, akár a rasszizmussal is párhuzamba állítható (Beregszászi 2021: 62-64).

Az anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb célja, hogy a tanulókat felkészítse azokra a nyelvi kihívásokra, illetve ezek megoldására és kezelésére, melyekkel az iskolában és iskolán kívül találkozhatnak. A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás célja,

hogy additív, tehát hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, a standard nyelvváltozat mellett tudatosítsa a nyelvjárások és azok jellegzetességeinek használati körét, illetve a nyelv változatosságának tényét funkcionális megközelítésben, kontrasztív módszereket alkalmazva (vö. Beregszászi–Csernicskó 2007b, Beregszászi 2009, 2011a, 2011b). A szemléletváltás eredménye, hogy a tanulók kommunikatív kompetenciája automatikusan igazodik az aktuális beszédhelyzethez szóban és írásban is (Beregszászi 2012: 12).

A reform megvalósításához szükség van a tudományos alapkutatásokra, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán folyó magyar nyelvű tanárképzésre, az ideológia- és szemléletváltás kodifikálására, tehát a tantervek, tankönyvek, módszertani útmutatók, oktatási segédletek készítésére, továbbképzések és konferenciák lebonyolítására, melyen a szemléletváltás lehetőségeit, módszereit és eredményeit ismertetik a tudós- és pedagógustársadalom felé, mindezek mellett pedig elengedhetetlen a tudományos utánpótlás nevelése (Beregszászi 2012: 14).

A módszertani szemléletváltás szellemében készült 2005-ös magyar nyelv tanterv próbálta átültetni az oktatásba a hozzáadó (additív) anyanyelv-oktatási szemléletet (vö. Beregszászi 2009). A Magyar nyelv tanterv tananyag tartalmában, szemléletében és szerkezetében az új tanterv révén a kárpátaljai magyar iskolai anyanyelvi nevelés a modern nyelvtudomány és nyelvpedagógia alapelveire épül. A tanulók kommunikatív kompetenciáját fejleszti azzal, hogy a tanterv nem a grammatika öncélú oktatását tekinti fő feladatának, hanem a nyelvhasználat helyénvalóságának ismeretét. A nyelvtant nem öncélúan kell tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia (Beregszászi 2012: 15-16).

Az anyanyelvoktatásban a reform az alábbiakban mutatott előrelépést:

- hozzáadó szemléletet alkalmaz a felcserélő helyett;
- a nyelvi változatosság ténye kap helyet az egynormájú szemlélet helyett;
- a kommunikatív kompetencia fejlesztésével a valós élethelyzetekben is használható tudás átadása a cél;
- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellegzetességeit és a kétnyelvűséget figyelembe vette az anyanyelvi oktatás során.

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés módszertani szemléletváltása a magyar nyelvterület egészén pozitív szakmai elismerésben részesült (lásd Bíró 2015: 1-2, Jánk 2012: 111, Séra 2012: 112).

VI. AZ ELEMIS ISKOLÁK ANYANYELV TANKÖNYVEINEK ELEMZÉSE

A tankönyvelemzéseknek különböző szempontjai léteznek. A legfontosabbak közé tartozik az ideológia, amelyet a tankönyv tükröz. A faji, vallási, nemi, nyelvi alapú megkülönböztetés, vagy ezeknek a sugallata megengedhetetlen a tankönyvekben. Emellett a tankönyvnek didaktikai szempontoknak is meg kell felelniük, melyekbe beletartozik a tanulók fejlettségi és tudásszintjének való megfelelés, a tananyag felépítése, a témakörök tanórákhoz szabott egységekre való lebontása, a tananyag elsajátítását biztosító tényezők figyelembe vétele. Fontos szempont továbbá a tankönyvek struktúrája, nyelvisége, melybe beletartozik a szövegszerkezet, a megfelelő arányban megjelenített szakszavak, egyértelmű meghatározások. Továbbá fontos, hogy a tankönyv összhangban legyen az adott tudomány állásával (Simon 2011: 29-30).

A dolgozat céljaként megfogalmazott kommunikációs és didaktikai szempontok vizsgálatához az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- az új oktatási modell által kiadott tankönyvekben főként kommunikációt fejlesztő feladatok jelennek meg;
- A tankönyvek didaktikai szemlélete az induktív eljárás elvét követi.

A hipotézisek alátámasztása vagy cáfolása érdekében az elemi osztályok számára készített Magyar nyelv és olvasókönyv elemzéséhez az alábbi szempontokat határoztam meg:

- A tankönyv általános adatai – megnevezés, szerzők, kiadási hely, év stb.;
- Az egyes osztályoknak szóló köszöntő tartalmi egységei;
- A tartalomjegyzékben megjelenő témakörök, azok egymásra épülése, kivehetősége;
- Szerkezeti felépítettség;
- Didaktikai megformálás;
- Kommunikációt fejlesztő gyakorlatok bemutatása, az ezek mellett megjelenő további feladatok megemlítése.

6.1. A 2. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése

Az elemzésre szánt tankönyvek mindegyike két részből áll: az első rész a magyar nyelvre és nyelvtanra vonatkozik, a második rész pedig az irodalmi, olvasási készség fejlesztésére szánt szövegeket, feladatokat tartalmazza

A 2. osztályos *Magyar nyelv és olvasókönyv* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk, 2019) mindkét része 2019-ben lett kiadva a lemergi Szvit Kiadó által. Az első rész kétszer – a tankönyv elején és végén - is tartalmazza Ukrajna állami himnuszát, rögtön ezután a 2. osztályos gyerekeknek szóló köszöntő következik „*Kedves Másodikosok!*” címmel. Ebben a szövegrészletben a következő gondolat található, mely a magyar nyelv megítélésével áll kapcsolatban: „*Most tehát képesek vagytok rá, hogy e tankönyv segítségével ismereteket szerezzetek a magyar nyelv szerkezetéről és helyes használatáról.*” A mondat elején semmi kivetnivalót nem találunk, azonban a végére érve elgondolkodtató, hogy a szerzők mit értenek a magyar nyelv „*helyes használata*” szókapcsolat alatt. Az anyanyelvi nevelésben ugyanis nem találhatók ilyen fogalmak, helyette a helyénvaló nyelvhasználat fogalmat ajánlja a szakirodalom Tovább olvasva a tankönyv bevezetőjét, a szerzők a következő mondattal zárják le azt: „*A tankönyv segítségetekre lesz abban is, hogy szépen, kifejezően tudjatok beszélni az élet minden helyzetében.*” Megint csak kérdéses, hogy a tankönyvírók mit értnek a „*szép*” és „*kifejező*” beszéd alatt. A magyar nyelvnek - ahogy minden létező más nyelvnek is – vannak szépségei, ám a beszédünk jellemzésekor nem helytállóak ezek a kifejezések, a cél ugyanis a helyzethez igazodó nyelvhasználat kialakítása (ami a mondat végén el is hangzik), nem pedig a „*szép beszéd*” használatának elérése.

A tartalomjegyzék a tankönyv végén található. Ez segít a tanítónak és a diákoknak is segít eligazodni a tankönyv egyes részeit illetően. Hátráltathatja az eligazodást, hogy a főbb témakörök címei nincsenek kiemelve, emiatt nem vehetők ki a témakörön belüli fejezetek, illetve nem tűnik ki, hogy egy témakör meddig tart és honnan kezdődik a következő. A tankönyvben található grammatikai témák a következőképpen csoportosulnak:

- *A hangok és betűk: A magánhangzók és mássalhangzók;*
- *A magánhangzók: A rövid és hosszú magánhangzók, Az i, í betű a szavakban, Az o, ó betű a szavakban, Az ö, ő betű a szavakban, Az u, ú betű a szavakban, Az ü, ű betű a szavakban;*
- *A mássalhangzók: Hosszú egyjegyű mássalhangzók, Hosszú kétjegyű mássalhangzók, A j hang kétféle jelölése;*
- *Az ábécé: A betűrend, Szótagolás, elválasztás, A hosszú mássalhangzók elválasztása;*
- *A szavak szerkezete: A szótő és a toldalék, Milyen toldalékot kaphatnak a szavak?;*

- *Másképp ejtjük, másképp írjuk : Így ejtjük: ty. Így írjuk: tj, tyj, Így ejtjük gy, ggy. Így írjuk: dj, Így ejtjük: ny, nny. Így írjuk: nj, nyj. Így ejtjük: jj. Így írjuk: lj, llj. Így ejtjük: cc. Így írjuk: tsz, dsz. Így ejtjük ccs. Így írjuk: ts, ds, gys. Így ejtjük: tt. Így írjuk: dt;*
- *A szavak jelentése: Hány jelentése lehet a szónak? Az azonos alakú szavak, A rokon értelmű szavak, Az ellentétes jelentésű szavak;*
- *A mondat: A kijelentő mondat, A kérdő mondat, A felszólító mondat, Az óhajtó mondat, A felkiáltó mondat;*
- *A szöveg: Milyen címet kaphat a szöveg? A bekezdés. Hogyan épül fel a szöveg? Néma szövegértő olvasás.*

A grammatikai ismeretek mellett tanév eleji kommunikációs és ismerkedős témák (*Nyári emlékek, Így közöljük gondolatainkat, Újra együtt az osztály, Így ismerkedünk*), továbbá év végi összefoglaló témák (*Év végi ismétlés*) is találhatóak. A témakörök után *Tudáspróba* segíti a tananyag gyakorlását és ellenőrzését.

A továbbiakban a 2. osztályos tankönyv didaktikai megformáltságára, tehát a tananyag feldolgozás módszerére térek ki. A nyelvi ismeretek tanításának különféle módszerei léteznek, ilyenek az induktív, deduktív, heurisztikus és programozott eljárások.

A tankönyv szerzői az induktív módszert alkalmazzák, ugyanis a témák elején megjelenik egy rávezető feladat, mely mondókát, versrészletet, párbeszédet, képeket vagy szóképeket tartalmaz. Az ezekhez tartozó kérdések gondolkodásra ösztönzik a tanulókat, mely által közelebb kerülnek az elsajátítandó anyaghoz. A szabály vagy meghatározás mindig az indukciós anyag után következik.

A tananyagok jól megszerkesztettek, s felfedezhető a fejezetek egymásra épülése: a beszédhangoktól az ábécén és a szavak szerkezetén, jelentésén át a mondatig, majd a szövegig foglalja magába a tananyagrészeket a tankönyv. Ezáltal a témakörök között koherencia és logikai sorrend is megfigyelhető.

A tudományos ismereteket az életkornak megfelelően közvetíti, s megfigyelhető, hogy majdnem minden téma átadására a tankönyvírók két oldalnyi feladatot szántak, melyek a feladatok nagyságától függően különböző számban lelhetők fel.

Az előbeszéd továbbfejlesztéséhez hozzátartozik a szóképek gyarapítására, a szóhasználat tudatosítására, valamint a mondatalkotáshoz és a szóbeli szövegalkotáshoz kapcsolódó feladatok. A továbbiakban a 2. osztályos magyar nyelv és olvasókönyv tankönyvben található kommunikációt fejlesztő feladatokat mutatom be.

Az első téma (*Nyári emlékek*) képek segítségével beszélgetésre ösztönzi a gyerekeket. Ilyen kérdések találhatók itt: 1. feladat. *Hol nyaralhattak szerinted a gyerekek?* 2. feladat. *Beszélgessetek a képekről!* 4. feladat. *Meséljétek el legemlékezetesebb nyári élményeiteket!* A tankönyv ezen része szituációs játékot is tartalmaz, mely megfelel a gyerekek életkori sajátosságainak, illetve ráhangolhatja a tanulókat a későbbi szituációs játékokra: 3. feladat. *Milyen hangokat hallhatott nyáron a két gyerek? A lányok sorolják fel a nagyvárosi hangokat! A fiúk játsszák el, milyen hangok hallhatóak erdő mellett, folyó partján!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 6-7).

A kommunikációs eszközök használatára hívja fel a figyelmet a következő téma (*Így közölhetjük gondolatainkat*), melyben az újonnan megjelenő távközlési eszközök is szerepelnek. A tanulóknak itt a távközlési készülékekkel kapcsolatban kell megválaszolniuk a kérdéseket: A téma a kommunikációs eszközök által szemlélteti azt a megállapítást, hogy a gondolatainkat beszéddel és írással fejezhetjük ki (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 8).

A következő két fejezet a köszönési és az ismerkedési formákat szemlélteti, illetve azok megfelelő használatára kérdez rá. A tanulóknak itt az általuk ismert köszönési formákat kell megnevezni (2. feladat. *Milyen más hangos köszönéseket ismersz? Sorold fel őket!*), illetve szituációhoz illően is fel kell sorolniuk néhányat (4. feladat. *Hogyan köszönsz tanítódnak, szüleidnek, más felnőtteknek?*). Az ismerkedési témánál ugyancsak egy szituációs feladat található, ahol – az előbbivel ellentétben – már el is kell játszani az adott helyzetet: 9. feladat. *Csoportban dolgozzatok! Játsszátok el, hogy bemutatkoztok egy idegen gyerekek: fiú fiúnak, lány lánynak, fiú lánynak! Hogyan köszöntitek, hogyan szólítjátok meg egymást?* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 11).

A tankönyv következő fejezete (*A hangok és a betűk*) nem tartalmaz olyan kommunikációt fejlesztő feladatot, mely a szituációs nyelvhasználatot fejlesztené. Az itt található feladatok egy része beszédhangképzési és artikulációs gyakorlatokat tartalmaz (pl. 4. feladat. *Játsszátok a hangokkal! Dolgozzatok párban! Mely rajzoknak felelnek meg a következő hangok?* 5. feladat. *Ejtsétek ki a hangokat úgy, hogy előbb fokozatosan növeljétek, majd fokozatosan gyengítsétek a hangerőt!*). Emellett írásbeli produktív mondatalkotási és párosítási feladatok találhatók (pl. 3. feladat. *Párosítsd a madarakat a hangjukkal! Válogass a szókérdőkből! Írj mondatokat az előző feladat mintájára!* 6. feladat. *Válaszolj írásban a vers hangjaival kapcsolatos kérdésekre!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 12-15).

A magánhangzók és a mássalhangzók című fejezetben szintén beszédhangképzési és artikulációs, illetve ritmusgyakorlatok találhatóak. Ezen kívül megjelennek még olyan feladatok, melyek a hangok és a betűk közti különbségeket tudatosítják, pl. 8. feladat. *Másold le a szavakat betűkre bontva! Húzd alá a kétféle és a háromjegyű betűket! Írd a szavak alá számmal, hány hangból állnak!* 7. feladat. *Figyeld meg, hány hangból és hány betűből állnak az alábbi szavak!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 16-17).

A magánhangzók fejezeten belül *A rövid és a hosszú magánhangzók* témánál maga az indukciós feladat tartalmaz kommunikációt fejlesztő gyakorlatot, mely a tanulók metanyelvi funkcióját bővíti és mondatalkotási készségüket formálja (1. ábra.).

A MAGÁNHANGZÓK
A rövid és a hosszú magánhangzók

1. Milyen eltérés van a két szó között?

teve

tévé

2. Mondj velük egy-egy mondatot!

1. ábra. A magánhangzók témánál található kommunikációt fejlesztő feladatok

A tankönyv ezen fejezeténél megtalálhatók még produktív kiegészítő és ejtési gyakorlatok, pl. 3. feladat. *Tegyél fel kérdést a társadnak úgy, hogy csak a magánhangzókat ejtsd ki!* 4. feladat. *Helyettesítsétek a rövid magánhangzókat hosszú párjukkal! Írjátok le a szópárokat! Beszéljétek meg, mit jelentenek a szavak!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 18-19).

A magyar nyelvben található rövid és hosszú magánhangzokról szóló altémánál a következő típusú feladatok találhatóak: válogatás (7. feladat. *Írd ki a versből három oszlopba az i, í betűs szavakat a minta szerint!*), gyorsolvasás (4. feladat. *Számold össze hány mondatból áll a fenti vers! Versenyezzetek, ki tudja gyorsabban és hibátlanul elolvasni!*), tagolás (6. feladat. *Tagold szavakra a következő mondatokat! Másold le! Az első mondatot olvasd el visszafelé is! Mit tapasztaltál?*), szóalkotás (5. feladat. *Rendezd a szótagokat szavakká! Írd le őket!*), csoportosítás (7. b. feladat. *Most írjátok le őket két oszlopba! Az elsőbe írjátok a mi? kérdésre felelő szavakat, a másodikba a mit csinál? kérdésre felelőket!*), szócikk készítése (11. feladat. *Tanítók segítségével készítesek szócikket az őzről!*), helyettesítés (7. feladat. *Pótold a nevek végén a hiányzó ö, ő magánhangzót!*), mondatalkotás (3. feladat. *Dolgozzatok párban! A kérdések segítségével*

alkossatok mondatokat az alábbi szó párokkal!), kiejtést fejlesztő gyakorlatok (5. feladat. *Dolgozzatok párban! Mondogassátok egymásnak a nyelvtörőket!*), párosítás (2. feladat. *Dolgozzatok párban! A fenti tulajdonságot jelentő szavakhoz keressetek egy megfelelő szó kártyát! Írjátok be a füzetbe az összetartozó szavakat! Hárommal alkossatok mondatot!*), kifejtős (7. feladat. *Olvasd el még egyszer figyelmesen a szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!*) (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 20-29).

Mindössze három feladat található, ami a kommunikációt fejleszti. Az u, ú betűk tanulásánál a következő kérdés található: 1. a. feladat. *Hogyan mondanád másképp az elszenderül szót?* Az ilyen típusú feladat a rokon értelmű szavak ismeretkörének bővítéséhez járul hozzá a helyénvaló szóhasználat nyelvi-kommunikációs tudatosítása érdekében (Nagy J. 1993: 74). A másik feladat az ü, ű betűk tanításánál található: 8. feladat. *Meséld el, te hogyan segítesz a madaraknak!* Az egyéni megnyilatkozás fejlesztéséhez járul hozzá. A harmadik feladat szintén az utóbbi magánhangzók témájánál található: 7. feladat. *Olvasd el még egyszer figyelmesen a szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!* A diákoknak a szöveghez intézett kérdésekre kell megadniuk a választ.

A mássalhangzók fejezetén belül a *Hosszú egyjegyű mássalhangzók* témánál megtalálható felismerési feladat (2. feladat. *Másold le a mondatokat! Húzd alá azokat a szavakat, amelyekben hosszú ll betű van!*), helyettesítés (3. feladat. *Másolás közben pótolj a hosszú ll-t a szavakban!*), ellentétkeresés (6. feladat. *Dolgozzatok párban! Keressétek a szavak ellentétét! Töltsétek ki a táblázatot!*), csoportosítás (7. feladat. *Másold le a szavakat két oszlopba a példa szerint! Nevezd meg a mit csinál? és a hány? kérdésre felelő szavakat!*), kiegészítéses (9. feladat. *Folytasd a minta alapján!*), mondatalkotós (*A fenti szavak közül hat szóval alkoss mondatot!*).

A témán belül két mondatalkotási és egy olyan többlépcsős feladat található, melyek a kommunikációt fejlesztik: 4. a. feladat. *Beszélgétek meg, mit jelentenek a rövid és a hosszú mássalhangzós szavak!* 4. b. feladat. *Alkossatok mondatokat a fenti szó párokkal!* 11. feladat. *A fenti szavak közül hat szóval alkoss mondatot!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 32-33).

A *hosszú kétjegyű mássalhangzók* témánál több felismerési feladat is található (3. feladat. *Másold le a szavakat! A hosszú kétjegyű mássalhangzókat karikázd be lila színnel!* 5.a. feladat. *Másoljátok le, majd karikázzátok be különböző színnel a rövid és a hosszú mássalhangzókat!* 9. feladat. *Bontsd szavakra a verssorokat, és másold le! Húzd alá a hosszú kétjegyű mássalhangzót lila színnel!*). Kommunikációt fejlesztő gyakorlatok

közül egy mondatalkotási feladat lelhető fel: 5. b. feladat. *Két szó párral alkossatok mondatot!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 34).

A témakörön belül két olyan feladat is található, melyek anyanyelv-pedagógiai szempontból fontosak. Mindkét feladat a 2. ábrán látható:

7. Hogyan helyes?
 vagy

Egyformán helyes mind a két szó.

8. Olvassátok fel a verset szereposztásban! Keressétek meg a rövid kétjegyű és a hosszú kétjegyű mássalhangzós szavakat!

- Hé, Csabi! Télapó
kís unokaöccse!
Hófúvásba hívlak
hemperegni, jössz-e?
- NEM!
- Azt a fűzfánfűtülőjét,
micsoda legény vagy?!
- Nem akarok náthás lenni,
ennyi az egész csak!

(Utassy József)

2. ábra. A hosszú kétjegyű mássalhangzók témán belül található nyelvjárási és szituációs feladat

Az 2. ábrán látható 7. feladat szövege (*Hogyan helyes?*) anyanyelvpedagógia szempontból nem megfelelő, ugyanis az így feltett kérdéssel a tanulóknak egy olyan képet alakíthatunk ki, mely szerint létezik helyes és helytelen nyelvváltozat. A feladat második mondata szintén a helyes szót tartalmazza, helyette a helyénvaló kifejezés lenne a megfelelő. A tankönyv ezen a részen nem tudatosítja a tanulóknak, hogy minek „helyes” (helyénvaló) mindkét változat, itt a tanítónak kell elmagyaráznia a nyelvjárások és a standard nyelvváltozat használati körét.

A 8. feladat szövege a szituációs játékhoz áll közel, ugyanis a megadott szöveg szereposztásban való felolvasását várja el. Ez, a dramatizáláshoz közel álló feladat jó felkészítője lehet a későbbi szituatív gyakorlatoknak (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 34-35).

A *j* hang kétféle jelölése téma tartalmaz felismerési (1. feladat. *Olvasd el a mondókát! Másold ki azokat a szavakat, amelyekben j hangot ejtettél!*), csoportosítási (3. feladat. *Dolgozzatok párban! Olvassátok el a szavakat! Írjátok be a füzetbe csoportosítva azokat, amelyekben j betű van!*). feladatokat. A témánál található egy többlépcsős feladat (5.), melynek első része beszédfejlesztési gyakorlatnak bizonyul, ugyanis a tanulóknak a 3. ábrán látható képről kell mondatokat alkotniuk (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 36-37).

5. Dolgozzatok párban! Beszélgetsetek a képről! Soroljátok fel, mit láttok rajta! Mondjátok egy-egy mondatot!

bagoly   harkály   gereblye
golya   furulya   gally

a) Másoljátok le a kártyákon levő szavakat! Keresétek meg a képen a szavaknak megfelelő állatokat és tárgyakat!
b) A kislánynak és a kislánynak adjatok olyan nevet, amelyben *ly* betű van!
c) Számoljátok meg, hány golya van a képen, és hány madár van összesen!

3. ábra. A j hang kétféle jelölése témánál található beszédképességfejlesztő gyakorlat

Az ábécé témakörön belül helyettesítési (1. feladat. *Másold le az ábécét! Pótold a hiányzó betűket!* 3. feladat. *Keresd meg azt a betűt, amelyik hiányzik a két betű közül vagy mellől! Másold le a betűket hármass csoportokban!* 6. feladat. *Találd ki a hiányzó betűket a képek alapján! Írd le a teljes szavakat!*), és sorrendbe rendezési feladat található (5. feladat. *Összekevertük az állatok nevében a betűket. Rakd sorba őket!*). Egy olyan feladat található, melyben páros munka által az ábécé betűivel kell mondatot alkotni, majd megvitatni a szóalkotás nehézségét: 4. feladat. *Játsszatok az ábécé betűivel! Dolgozzatok párban! Mondjátok egymás után néhány szót az ábécé betűivel! Ügyeljete, hogy a betűk sorrendjén ne változtassatok! Mely betűkkel nehéz szavakat alkotni?* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 36-37).

A *Betűrend* témakörnél csak olyan feladatok találhatóak, melyek a szavak betűrendbe sorolását várja el a tanulóktól, pl. 4. feladat. *Írd le betűrendben a következő városneveket! Figyeld meg, milyen kezdőbetűvel írjuk őket!* 7. feladat. *Írd le betűrendben a folyóneveket! Karikázd be a kétjegyű betűket! Melyik folyó nem folyik Kárpátalján?*

A tankönyv ezen részén jelennek meg először olyan feladatok, melyekben kárpátaljai városok vagy folyók szerepelnek. (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 41).

A *szótagolás, elválasztás* és a *hosszú mássalhangzók elválasztása* témánál kizárólag elválasztási és szótagolási feladatok, illetve ezekkel összekapcsolt csoportosítási feladatok vannak, pl. 5. feladat. *Szótagold a következő szavakat a minta szerint! Figyeld meg, hová kerül az elválasztójel!* 6. feladat. *Válaszd el a szavakat! Figyeld a szótagolásra! Számold meg, hány szótagból állnak a szavak az egyes sorokban!* 8.

feladat. *Összekevertük a szótagokat. Keresd meg az összeillő részeket, és írd le a szavakat elválasztva!* (Lator-Perduk–Perduk – Szerhijcsuk 2019: 42-43).

A *szavak szerkezete* témán belül a *Szótő és a toldalék* témánál másolási (4. feladat. *Másold le a következő szavakat a minta szerint!*), illetve toldalékolási feladatok (6. feladat. *Toldalékold a szavakat a fenti minta szerint!*) található. Beszédképességfejlesztő gyakorlatoknak csak a mondatalkotási feladatok felelnek meg: 3. feladat. *Alkoss két mondatot a szókértéken levő szavakból! Ahol szükséges, kapcsolj toldalékot a szavakhoz!* 9. feladat. *Alkoss mondatokat a következő szavakból! Ahol kell, toldalékold a szavakat!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 48-49).

A *Milyen toldalékot kaphatnak a szavak?* témánál a tankönyv szerzői külön bemutatják a képzőket, jeleket és ragokat. Első körben a *-t tárgyrag* kerül ismertetésre, melyhez felismerési (4. feladat. *Írd ki a versrészletből a mit? kérdésre felelő szavakat! Karikázd be színessel a -t toldalékot!* 6. feladat. *Írd ki a versből azokat a szavakat, amelyek -t toldalékot kaptak! Tedd fel a szavakhoz a mit? kérdést!*). A tárgyrag témáján belül két beszédképesség fejlesztő gyakorlat található: 5. feladat. *Írd le, mit lehet vásárolni egy játékboltban!* 7. feladat *Sorold fel, mit látsz az osztályodban! Válaszd el függőleges vonallal a szótőtől a toldalékot!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 51)

A következő toldalékkal kapcsolatos téma a *-ban/-ben, -ba/-be* helyrag használatát tárgyalja. Az itt található feladatok típusuk szerint produktív csoportosítási (2. feladat. *Csoportosítsd a toldalékos és a toldalék nélküli szavakat! Válaszd el a toldalékot a szó tövétől függőleges vonallal!*), olvasókészség fejlesztési (5. feladat. *Olvasd el, hová utaztak a gyerekek a nyári szünidőben!*), másolási (6. feladat. *Másold ki az előzőfeladatból a faluneveket! Karikázd be a toldalékot!*), illetve egyéb begyakorlást segítő (7. feladat. *Olvasd el az alábbi szöveget! Írd ki belőle a hová? kérdésre felelő szavakat! Válaszd el a toldalékot a szó tövétől függőleges vonallal!*) feladatokat tartalmaznak. A kommunikációt fejlesztő gyakorlatok között kifejtős (3. feladat. *Válaszolj a kérdésekre írásban, teljes mondattal!*), mondatalkotási (4. feladat. *Dolgozzatok párban! Foglaljátok egy-egy mondatba a szókérték szavait úgy, hogy azok hol? kérdésre feleljenek!*), továbbá az egyik feladatban szereplő szöveg kérdéseire kell válaszolni (4. ábra: 7. feladat).

A *-ból/-ből és a -ról/-ről* határozóragok témánál több olyan feladat is megjelenik, mely a tanulók kommunikációját fejleszti: 3. feladat. *Miből készülnek az alábbi dolgok? Milyen a színük?* 4. feladat. *Válaszolj a következő kérdésekre írásban, teljes mondattal!* 5. feladat. *Mit jelentenek az alábbi közmondások? Húzd alá a mitől? kérdésre felelő szavakat!* 7. feladat. *Írd át a szavakat úgy, hogy a miről? kérdésre feleljenek! Mondd el,*

mit tudsz a felsorolt madarokról! 8. feladat *Írd le a szavakat úgy, hogy a kiről? kérdésre feleljenek! Mondd el, mit tudsz a felsorolt foglalkozásokról!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 54-55).

A felsorolt feladatokon kívül, a témakörön belül, található még szintén kommunikációt fejlesztő többlépcsős feladat (4. ábra: 6. feladat).

7. Olvasd el az alábbi szöveget! Írd ki belőle a *hová?* kérdésre felelő szavakat! Válaszd el a toldalékot a szó tövétől függőleges vonallal!

Hová térnek vissza tavasszal a fecskék?

A költöző madarak kitűnően tájékozódnak. Képesek visszatérni abba az országba, városba vagy faluba, ahol kibújtak a tojásból. Még régi fészüket is megtalálják, amelyben felnövekedtek. Ha szerencsésen visszatérnek a szülőik is, rendszerint övék lesz a régi fészék. A fiatalok valahol a közelben építenek új otthon maguknak. Az öreg fecskék ugyanis ekkor már nem ismerik meg régi fiókáikat. Éppen úgy elkergetik őket fészük környékéről, mintha teljesen idegenek lennének.

(Schmidt Egon)

- a) Meséld el, mit tudtál meg a fecskékről!
- b) Láttál-e már fecskéfészket? Nézz utána az interneten, miből készíti a fecske a fészket!
- c) Nézd meg a képet! Milyen a fecske farka?
- d) Készíts szócikket a fecskéről!
- e) Írd ki a fenti szövegből azokat a szavakat, amelyekben hosszú egyjegyű mássalhangzó van! Húzd alá ezeket barnával!
- f) Keresd ki azokat a szavakat, amelyekben hosszú kétjegyű mássalhangzó van! Írd be őket a füzetedbe szótárolva!

53

6. Olvasd el, miről, kiről olvastak mesét a gyerekek!

A gyerekek mesét olvastak a rókáról és a nyúlról, az oroszlánról és a sakálról, a kiskondásról és a hétfejű sárkányról, a házi és a mezei egérről, Kacor királyról, a szegény emberről és a medvérről.

- a) Írd ki a *-ról*, *-ről* toldalékos szavakat! Karikázd be a toldalékot kékkel!
- b) Dolgozzatok párban! Beszéljétek meg, melyik mesét ismeritek a felsoroltak közül!
- c) Van-e kedvenc mesehősötök a felsoroltak között?

4. ábra A szavak toldalékolása témánál fellelhető kommunikációt fejlesztő feladatok

A *–val/-vel* és *–vá/-vé* toldalékok témáin belül ugyancsak több kommunikációt fejlesztő gyakorlat is található: 1. feladat. *Dolgozzatok párban! Beszélgetek a képről? Tegyetek fel egymásnak kérdéseket! A válaszokat írájatok be a füzetetekbe!* 2. feladat. *Meséld el azt a részt a Micimackóból, amelyik a legjobban tetszik neked!* 5. feladat. *Hallgassátok meg a Csizmás kandúr című mese hangjátékát! Mondjátok meg, milyen állatokká változott át az óriás a kandúr kérésére!* 7. feladat. *Írd le a következő szólásokat! Húzd alá bennük a -vá, -vé toldalékot! Hogyan mondanád másképpen ezeket a szókapcsolatokat?* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 56-57).

A *Másképp ejtjük, másképp írjuk* témakörön belül több altéma is található. A továbbiakban a témákat összevonva ismertetem a kommunikációs és az egyéb típusú feladatokat.

Kommunikációt fejlesztő feladatok:

- *ty, tj/tyj*: 1. feladat. *Dolgozzatok párban! Beszélgetek a képről!* 2. feladat. *Adjatok nevet a gyerekeknek! Írájatok le, ki kinek a barátja!* 4. feladat. *Szerinted miről beszélget a két nagyobb gyerek?* 9. feladat. *A szókérttyákon levő szavakhoz kapcsolj toldalékot, és egészítsd ki a mondatokat!*

- *gy, ggy/dj*: 2. feladat. *Írj mondatokat a példa szerint! A szavakat a szókérttyákról vedd! Húzd alá a dj betűkapcsolatot!* 6. feladat. *Írj a szavakkal egy-egy*

mondatot! 7. feladat. Egészítsd ki a mondatokat a szókétyákon levő szavakkal! 9. feladat. Alakítsd át a zárójelben levő szavakat a minta alapján! Másold le az átalakított mondatokat! Karikázd be zöld színnel a d j betűkapcsolatot! Gyakorold a kiejtését!

- nny/ nj, nyj: 2.feladat. Egészítsd ki a következő mondatokat a fon, telefon megfelelő alakjával! Másold be a füzetbe! Válaszd le a toldalékot! 5. feladat. Írj mondatokat a fenti szavak felhasználásával! 8 . Pótold a megfelelő szót a szókétyákról, és írd le a mondatokat a minta szerint!

- jj/lj, llj: 2.b. feladat. Figyeljétek meg, milyen írásjelek vannak a mondatok végén! Próbáljátok megfogalmazni, miért nem egyformák az írásjelek! 3. Biztasd barátodat a következő szavak felhasználásával! Írd le a szavakat a minta alapján! 4. feladat. Írd a következő szavakhoz a -j toldalékot! Gyakorold a kiejtésüket! A toldalékolt szavakat foglald mondatba! 7. Egészítsd ki a mondatokat! A hiányzó szavakat válaszd ki a fenti szavak közül! 8 . Másold le a szavakat! Húzd alá a kakukktójást Indokold a választásodat! Két szót foglalj mondatba!

- cc/tsz, dsz: 4. feladat. Írj -sz toldalékot a következő szavak végére! Olvasd fel a szavakat helyes kiejtéssel! Négy szóval alkoss mondatot!

- ccs/ts, ds, gys: 3. feladat. Az alábbi szavakhoz kapcsolj -ság, -ség toldalékot! 4. feladat. Írd a következő szavakhoz a -ság, -ség toldalékot! Ejtsd ki a szavakat helyesen!

7. feladat. Alakítsd át a következő szavakat a minta szerint! 8. feladat. Figyelmeztessétek udvariasan írásban társaitokat, akik...

- tt/dt: 2. feladat. Kapcsold össze a szókétyákon levő szóelemeket a szavakkal! 3. feladat. Másold le a következő szavakat! Jelöld függőleges vonallal a szótövet! Tegyel fel kérdést a szavakhoz. 3. b. feladat. Foglald mondatba a leírt szavakat!

6. feladat. Dolgozzatok párban! Folytassátok a történetet! Találjátok ki, mi történt a fiúkkal! 7. feladat. A közmondásokból hiányzik egy-egy szó. Pótold be őket a szókétyákról! Írd le és húzd alá azokat a szavakat, amelyekben a kiejtés eltér a helyesírástól! (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 60-73).

9. A szókértéken levő szavakhoz kapcsolj toldalékot, és egészítsd ki a mondatokat!

Az orvos _____ a beteget.
A madarász _____ a madarak énekét.
Bence minden reggel _____ a kutyáját.
Az anya _____ a gyerekeit.
A szerelő _____ a vízcsapot.

sétáltat   javít   gyógyít   ringat   hallgat

61

9. Alakítsd át a zárójelben levő szavakat a minta alapján! Másold le az átalakított mondatokat! Karikázd be zöld színnel a **dj** betűkapcsolatot! Gyakorold a kiejtését!

Ne **kapkodj!**

Ne (kapkodik)
Előbb (gondolkodik), azután láss munkához!
Mindig (mond) igazat!
Ne (szalad) az úton!
Korán (fekszik) le, hogy időben (ébred)!
(Marad) csendben!

63

4. Írj **-sz** toldalékot a következő szavak végére! Olvasd fel a szavakat helyes kiejtéssel! Négy szóval alkoss mondatot!

süt   lát   itat   sétáltat
tud   ad   enged   bereked

5. ábra. A szavak hagyomány elve szerint való helyesírása témák kapcsán előforduló kommunikáció-fejlesztő gyakorlatok

A szavak hagyomány elve szerinti írásmódjának ismertetéséhez köthető feladatok közül több is a szóalkotáshoz kapcsolódik, melyet toldalékolás által lehet elérni. Ezen kívül mondatalkotási feladatok lelhetőek fel.

Találhatók továbbá olyan feladatok, melyek nem a kommunikációt, hanem a helyesírást vagy egyéb grammatikai ismereteket fejlesztenek. A feladatok típusa szerint fellelhetőek kiejtést fejlesztő gyakorlatok (8. feladat. *Olvasd fel a leírt szavakat helyes kiejtéssel, majd olvasd fel a válaszokat szótagolva! Mit vettél észre?* 3. feladat. *Olvasd el helyes kiejtéssel a fenti mondatokat! Milyen szójáték teszi humorossá az utolsó mondatot?* 5. feladat. *Olvasd el a versrészletet helyes kiejtéssel!* 1. feladat. *Olvasd fel kifejezően a következő mondókát és versrészletet!* 3. feladat. *Olvasd fel kifejezően a nyelvtörőt! Tanuld meg helyes kiejtéssel! Versenyezzenek, ki tudja gyorsabban elmondani!* 5. feladat. *Olvasd el ezt a tréfás mesemondókát! Figyeld meg a kiemelt szó kiejtését és helyesírását!* 5. feladat. *Olvasd el a meserészletet! Ejtsd helyesen a kiemelt szavakat! Írd le a szavak toldalék nélküli alakját!*), helyettesítési (5. feladat. *Pótold a hiányzó tj betűket! Másold le a szavakat! Gyakorold a kiejtésüket!* 6. feladat. *Pótold a hiányzó betűket a szavakban!*), elválasztást segítő (4. *Válaszd el a következő szavakat a minta szerint!*), a tanult ismeret felismerését segítő (3. feladat. *Másold le a szavakat! Karikázd be zölddel a dj betűkapcsolatot! Válaszd el a szavakat!* 6. feladat. *Másold le a verset, és húzd alá benne az nyj betűkapcsolatot!* 2. feladat. *Dolgozzatok párban! Olvassátok el a mondatokat, majd írjátok ki a kiemelt szavakat!* 2. feladat. *Másold le a szavakat a szókértékről! Válaszd el a toldalékot a szótőtől!* 6. feladat. *Írd ki a fenti mondatokból azokat a szavakat,*

amelyekben hosszú ccs hangot ejtünk!) ((Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 60-73).

A tankönyven szereplő következő témakör a *Szavak jelentése*, melynél egy kommunikációt fejlesztő feladat található (6. ábra).

6. A rajzon látható gyerekek valamilyen **cselekvést** végeznek. Fejezd ki egy-egy szóval, ki mit csinál, majd írd le a szavakat!

- a) Nézd meg még egyszer a fenti rajzot! Az ugrókötélvező kislány **vidám**, a másik kislány **szomorú**. Ezek a szavak **tulajdonságot** neveznek meg.
- b) Dolgozzatok párban! Fogalmazzátok meg, miért szomorú az egyik kislány!
- c) Ti mit tennétek azért, hogy ez a kislány is vidám legyen?
- d) Gyűjts négy tulajdonságot jelölő szót!

6. ábra. A szavak jelentése témakörnél található kommunikációt fejlesztő feladat

A 6. feladatban a gyerekeknek képről kell állításokat megfogalmazniuk. A feladat bizonyos részét páros munkával kell megoldaniuk. A feladat empátiára neveli a gyerekeket.

A témán belül továbbá nagyjából a grammatikai készséget fejlesztő feladatok találhatók, melyek a következő feladattípusokba rendeződnek: csoportosítás (4. feladat. *Írd ki a szavakat két csoportba a minta szerint!* 7. feladat. *Olvasd el a verset! Írd ki külön oszlopokba a m i? és a milyen? kérdésre felelő szavakat!*), nyelvi játék (5. feladat. *Olvassátok el a szókérdőíven levő szavakat! Olvassátok el őket visszafelé is! Milyen eltérés van a szavak jelentése között?*). (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 76-77).

A szavak jelentése után a tankönyv az egy és többjelentésű szavakat tárgyalja, ahol maga az indukciós feladat is kommunikációt fejlesztő gyakorlatnak felel meg, de ezen kívül az ide tartozó 2., 3. és 4. feladat is a beszéd-készséget fejleszti.

Hány jelentése lehet a szónak?

1. Nevezd meg a képeken látható tárgyakat! Mondj velük egy-egy mondatot!

Ezeknek a szavaknak csak egy jelentése van.

2. Válaszold a következő kérdésre a képek alapján!
Kinek, minek lehet **nyaka, füle, nyelve, szája, orra?**

3. Dolgozzatok párbant! Alkossatok mondatokat a fenti képekről gyűjtött szavakkal!

A nyak, láb, fül, nyelv, száj szavak többjelentésűek.

4. Milyen hasonlóság van az emberi testrészek és a fazék, csizma, cipő részei között?

Két füle van a fazéknak, mégis süket szegény, feje van a csizmának, de nincsen haj a fején.	Nyelve van a cipőnek, de nem felel a szóra, s nem érzi az illatot, hiába van orra.
---	--

(Krecsmáry László)

7. ábra. A szavak jelentése kapcsán található kommunikációt fejlesztő gyakorlatok

Az azonos alakú és a rokon értelmű szavak témákon belül az összes feladat a tanulók kommunikációs készségét fejleszti. Az ide tartozó feladatok közül néhányat ismertetek: 2. feladat. Dolgozzatok párbant! Figyeljétek meg, hány jelentése van a következő szavaknak! A kérdések segítségével alkossatok egy-egy mondatot velük. 3. feladat. Dolgozzatok párbant! Olvassátok el a mondatokat, és kérdezzetek a kiemelt szavakra! Csoportosítsátok a mondatokat a kérdések alapján! 2. feladat. Dolgozzatok párbant! Keressétek meg azokat a szavakat, amelyek nem illenek az egyes sorokba! Választásotokat indokoljátok meg! 6. feladat. Dolgozzatok párbant! Olvassátok el figyelmesen a mondatokat! Felcseréltük bennük a rokon értelmű szavakat. Javítsátok ki őket! 8. Melyik szó melyiknek rokona? Írd le őket egymás mellé! (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 79-81).

A tankönyv egyik ide tartozó feladata lehetőséget nyújt a nyelvjárási elemek tudatosítására és használati körére (8. ábra.) A tanító a bemutatott nyelvjárási szavakon kívül más tájszót is bemutatathat, illetve rákérdezhet a diákok által használt dialektusbeli elemekre. Mindezt természetesen additív, hozzáadó szemléletben kell a tanítónak megvalósítani, tudatosítva a diákokkal a nyelvjárási elemek helyénvalóságát.

Egy másik – ugyancsak idetartozó – feladatban a tankönyv szerzői a rokon értelmű szavak téma gyakoroltatásánál a következőképpen fogalmazták meg a feladat szövegét: *Mondd szebben, színesebben a következő mondatokat.* Nyelvészeti szempontból a szövegben megjelenő szebb és színesebb szavak nem helytállókat, mivel nem létezik szép vagy színes nyelvváltozat (9. ábra).

A rokon értelmű szavak

1. Nézd meg a rajzot! Mi a kukorica neve a ti vidéketeken!

kukorica

tengeri

málé

Ezek rokon értelmű szavak.

8. ábra. Nyelvjárást tudatosító feladat

5. Mondd szebben, színesebben a következő mondatokat! Cseréld ki az egyhangú **megy** szót a szókértől vett rokon értelműekkel!

- A róka a tyúktól **felé** megy.
- A mókus egyik fáról a másikra **megy**.
- A kacsa a vízpartra **megy**.
- Az ember ráérősen **megy** az úton.
- A kislány apja mellett **megy**.
- Az éhes farkas hazafelé **megy**.

ballag

lépeget

ugrik

totyog

kullog

settenkedik

9. ábra. Nyelvészeti helytelen megfogalmazású feladat

Az ellentétes jelentésű szavak témánál a legtöbb feladat felismerési típusú, tehát a tanulónak egy bizonyos szövegből ki kell írniuk, tehát fel kell ismerniük az ellentétes jelentésű szavakat: 3. feladat. Olvasd el a közmondásokat és szólásokat! Írd ki belőlük az ellentétes jelentésű szavakat! 4. feladat. Írd ki a találós kérdésekből az ellentétes jelentésű szavakat! 7. feladat. Írd ki a meserészletből az ellentétes jelentésű szavakat!

Ezekon kívül pedig találhatók meg produktív feladatok, melyekben a tanulók által ismert ellentétes jelentésű szavakat vagy azok párjait kell leírni: 2. Töltsd ki a táblázatot ellentétes jelentésű szavakkal! 5. feladat. Írd le a szavak ellentétes jelentésű párját!

A tankönyv következő témaköre a *Mondat*. Az itt található feladatok mindegyike mondatalkotással van összefüggésben, melynek eredményeként minden ide tartozó feladat a tanulók kommunikációját fejleszti (10. ábra).

A MONDAT

1. Nézd meg a rajzot, majd takard le, és próbáld felsorolni, hogy mit láttál rajta! A társad ellenőrizze!

a) Soroljátok fel az állatok neveit!
b) Mondjátok el, ki mit csinál a képen!
c) Alkossatok egy-egy mondatot a képről, és írjátok le!

2. Olvasd el a szókértől levő szavakat! Alkoss beölelők két mondatot!

az foci udvar Dani
ruha szoba a vasal anya

a) Milyen betűvel kezdte a mondatot?
b) Milyen írásjelet tettél a végére?
Nekünk a következő mondatokat sikerült összeállítanunk:

Dani az udvaron focizik.
Anya ruhát vasal a szobában.

Mindkét mondat egy-egy kijelentés.

3. Dolgozzatok párbán! Bővítsétek a következő mondatot a szókértől levő szavakkal! Mindig csak egy szóval bővítsétek a mondatot!

Bence fut.

reggel parkban füves kutyájával

- a) Mondjátok el, mi új tudatokat meg Bencéről egy-egy szó betoldásával!
b) Milyen kérdésre felelnek a szókértől levő szavak?
c) Alkossatok 11 is mondatpiramist a fenti minta szerint!

4. Figyeljétek meg, mit fejeznek ki a következő mondatok! A válaszhoz használjátok a szókértől levő szavakat!

Melegen süt a nap.
Gyertek fürödni!
De jó meleg a víz!
Kinél van úszógumi?
Bárcsak holnap is jó idő lenne!

felszólítás ohaj közlés kérdés felkiáltás

5. Egészítsd ki a mondatokat **mit?** vagy **mit csinált?** kérdésre felelő szavakkal!

Tegnap kaplam egy _____.
A barátommal _____ ettünk.
Nem szeretem a _____.
Kati otthon sokat _____ a szüleinek.
Matyi _____ a helyét a buszon.
Az állatvédő kiengedte a _____ a kalitkából.
A kutyánk egész éjjel _____.

10. ábra. A mondat témakörnél fellelhető kommunikációt fejlesztő feladatok

A mondat témakörön belül megtalálhatók a mondat fajtái a beszélő szándéka szerint. A következőkben az ide tartozó mondatfajtákon belüli kommunikáció szempontú feladatokat ismertetem:

- Kijelentő mondat: 2. feladat. *Fejezd be a rajzok alapján a megkezdett mondatokat!* 2. a. feladat. *Mondd el, mit látsz a fenti képen!* 2. b. feladat. *Írd le a minta alapján, milyen színűek a megnevezett dolgok!* 3. b. feladat. *Válaszolj az alábbi kérdésekre a szöveg alapján kijelentő mondatokkal!* 3. d. *Készíts szócikket a csuszkáról az internet segítségével!*

- Kérdő mondat: 1. b. feladat. *Alakítsd át a vers mondatait a minta alapján!* 2. b. feladat. *Olvassátok el a kérdezgetőt szereposztásban!* 4. feladat. *Dolgozzatok párban! Alkossatok mondatokat a képekről a szókérttyákon levő szavak segítségével!* 5. a. feladat. *Meséld el, mi van a te otthoni szobádban!* 5. b. feladat. *Kérdezd meg ugyanezt az osztálytársaidtól is!* 5. c. feladat. *Alkoss a vers címéhez hasonló kérdéseket!* 6. feladat. *Az alábbi kérdéseket beszéljétek meg egymással, és válaszoljatok rájuk!*

- Felszólító mondat: 2. feladat. *Folytasd a kérdésre adott válaszokat írásban!* 2. a. feladat. *Mondd el, te mire tanítanád Micut!* 3. d. feladat. *A vers utolsó mondatából alkoss három felszólító mondatot!* 5. feladat. *Írd ki a kiszámolóból a felszólító mondatot! Mondj te is hasonló kiszámolókat!*

- Óhajtó mondat: 1. b. feladat. *Dolgozzatok párban! Folytassátok a történetet párbeszédés formában!* 2. feladat. *Alkoss mondatokat a szókérttyán levő szavakból! Tedd ki a mondatvégi írásjeleket!* 3. feladat. *Dolgozzatok párban! Beszélgetsetek kívánságaitokról, vágyaitokról! Hármat írjatok be a füzetbe!* 5. feladat. *Dolgozzatok párban! Alkossatok óhajtó mondatokat a képről!* 7. feladat. *Dolgozzatok párban! Próbáljatok a fentihez hasonló verset írni vágyaitokról!*

- Felkiáltó mondat: 2. feladat. *Másold le a mondatokat! Mondd el, milyen érzéseket fejeznek ki!* 3. feladat. *Alkoss felkiáltó mondatokat! Mondataid fejezzenek ki fájdalmat, meglepődést, ijedtséget, csodálkozást!* 5. a. feladat. *Írjátok ki a felkiáltó mondatokat! Mondjátok meg, mit fejeznek ki!* 5. e. feladat. *Írj mondatokat a versben szereplő állatokról a minta szerint!* 6. b. feladat. *Mondd meg, milyen érzést fejez ki!*

A felvázolt kommunikációt fejlesztő feladatok többsége a mondatalkotás gyakorlását célozzák meg. Előfordulnak azonban ennél a témakörnél is, olyan feladatok, melyek a tanulókat ráhangolhatják a későbbi szituációs gyakorlatok elvégzésére. Ilyen a kérdő mondatnál található 2. b. feladat, mely csak formájában nevezhető párbeszédnek, ugyanis a valós nyelvhasználatól lényegesen eltér. Emellett az egyéni megnyilatkozást segíti az ugyanennél a témánál található 5. a. feladat. Továbbá több olyan feladat is fellelhető, mely a páros vagy a csoport munkát igényelnek, ezek szintén fejlesztik a kommunikatív kompetenciát (11. ábra).

2. Ismerkedj meg az alábbi kérdezőtővel! Állapítsd meg, milyen mondatfajták vannak benne!

- Miből van a pántlikád?
- Hajnal pirosából.
- Miből szótték a ruhád?
- Kék ég bársonyából.
- Miből van a köténykéd?
- Havasok havából.
- Hát te magad miből vagy?
- Mezők harmatából.

(Kányádi Sándor)

- a) Írd ki azokat a szavakat, amelyek **-ból** toldalékokat kaptak!
- b) Olvassátok el a kérdezőtőt szereposztásban!

5. Olvasd el figyelmesen a versrészletet! Milyen mondat a vers címe? Milyen a többi mondat?

Mi van a szobában?

A szobában van az ágy,
és az ágyban van az álom.
Párna úszik nagy folyón,
máris túl van hét határon.

(Nemes Nagy Ágnes)

- a) Meséld el, mi van a te otthoni szobádban!
  - b) Kérdezd meg ugyanezt osztálytársaidtól is!
  - c) Alkoss a vers címéhez hasonló kérdéseket!
6. Az alábbi kérdéseket beszéljétek meg egymással, és válaszoljatok rájuk!

Mi van az utcátokban?

Mi van az iskolában?

Mi van az osztályban?

91

11. ábra. A kérdő mondatnál fellelhető kommunikatív kompetenciát fejlesztő gyakorlatok

A kommunikációt fejlesztő gyakorlatokon kívül fellelhetők grammatikai ismereteket megszilárdító feladatok. Ezek a feladatok a megtanulandó anyag elsajátítására vonatkoznak. Felismerési feladatokból csak néhány lelhető fel: 2. feladat. *Olvasd el a verset! Írd ki belőle a felszólító mondatokat!* 4. feladat. *Mely mondat fejez ki érdeklődést, óhajt, parancsot?* 8. feladat. *Olvasd el a szöveget! Írd ki belőle az óhajtó mondatokat!* 4. feladat. *Olvasd el a verset! Mondd meg, milyen mondatfajtákból áll!* 5. a. feladat. *Írjátok ki a felkiáltó mondatokat! Mondjátok meg, mit fejeznek ki!* 5. b. feladat. *Keressétek meg a felszólító mondatokat is! Olvassátok fel őket!* 6. a. feladat. *Írd ki belőle a felkiáltó mondatot!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 88-97).

A beszélő szándéka szerinti mondatfajták elsajátítására a tankönyv szerzői a mondatvégi írásjelekkel próbálják a tanulóknak tudatosítani azokat: 3. feladat. *Olvasd el a következő szöveget! Figyeld meg a mondatvégi írásjeleket!* 1. feladat. *Olvasd el a verset! Hány mondatból áll? Milyen írásjelek vannak a mondatok végén?* 1. a. feladat. *Írd ki azokat a mondatokat, amelyek végén kérdőjel van!* 1.a. feladat. *Milyen írásjelek vannak a mondatok végén?* 1. b. feladat. *Írd ki a felkiáltójeles mondatokat!* 2. b. feladat. *Másold le a mondatokat! Tedd ki a végére a megfelelő írásjelet!* 1. a. feladat. *Állapítsd meg, milyen írásjel hiányzik a mondatok végéről!* 1. b. feladat. *Másold le a mondatokat a kitett írásjelekkel együtt!* 1. c. feladat. *Mondd meg, milyen mondat az, amelynek kérdőjel van a végén!* 5. c. feladat. *Mondjátok meg, hogy nevezzük azt a mondatot, amelynek a végén kérdőjel van.* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 88-97).

Találhatók továbbá olyan gyakorlatok, melyek az előző témakörök anyagára kérdeznek vissza, egybekötve azokat a helyesírás fejlesztésével vagy a kiejtés gyakoroltatásával: 3. c. feladat. *Írd ki a mondatokból azokat a szavakat, amelyekben hosszú í és ú betű van! Jegyezd meg a helyesírásukat!* (A rövid és hosszú magánhangzók)

4. b. feladat. *Írd le a vers négy leghosszabb szavát szótagolva!* (Szótagolás, elválasztás)
 2. a. feladat. *Írd ki azokat a szavakat, amelyek -ból toldalékot kaptak!* (Milyen toldalékot kaphatnak a szavak?)
 1. c. feladat. *Írd ki azokat a szavakat, amelyekben hosszú egyjegyű mássalhangzó van!* (Hosszú egyjegyű mássalhangzók)
 3. b. feladat. *Írd ki azokat a szavakat, amelyeknek a kiejtése eltér a helyesírástól! Ejtsd helyesen ezeket a szavakat!*
 3. b. feladat. *Írd ki azokat a szavakat, amelyeknek a kiejtése eltér a helyesírástól! Ejtsd helyesen ezeket a szavakat!*
 4. a. feladat. *Keress ki a versből azokat a szavakat, amelyeknek a helyesírása eltér a kiejtésétől! Írd le ezeket a szavakat szótagolva!* (Így mondjuk, így írjuk. Szótagolás),
 1. feladat. *Olvassátok el a szöveget! Ügyeljete a párbeszéd helyes hangsúlyozására!* (Lator-Perduk-Perduk-Szerhijcsuk 2019: 88-97).

A tankönyvben szereplő utolsó nagyobb témakör a Szöveg köré épül. Az itt található feladatok mindegyik hozzájárul a kommunikáció fejlesztéséhez, ugyanis megadott szövegek tartalmára kérdez rá, melyek megválaszolásához a tanulóknak a szöveg értelmén túl a saját nyelvi repertoárjuk segítségével kell feleletet adniuk. Emellett ugyancsak az egyéni kommunikatív kompetenciájuk használatával kell megadott képek alapján mondatot alkotniuk. Az itt található feladatok egy része a 12. ábrán látható.

3. Mondd el, mit látsz a képeken!

1. Egy kislány... 2. Egy faágban megbottlik és...

3. Látta ezt egy kisfiú, és... 4. A két gyerek...

a) Adj címet a történetnek!
 b) Folytasd a képek alatti mondatokat! Ügyelj rá, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz!
 c) Játsszátok el a kislány és a fiú találkozását! Alkossatok párbeszédet!
 d) Mi a véleményed a fiú cselekedetéről?
 e) Előfordult-e veled, hogy segítettek rajtad vagy te segítettél másokon? Meséld el!

5. Figyeld meg a négy rajzot! Melyik mesét juttatja eszedbe?

1. Mondd el a mesét úgy, hogy fűzd bele a következő mondatokat is!
 a) Már nagyon éhesek voltak, amikor az út mentén találtak egy nagy kerek sajtot.
 b) Addig vitákoztak, míg végül összeverekedtek.
 c) Megkérték, hogy ossza ketté felé a sajtot.
 d) A két medveboca hoppon maradt.

2. Adj címet a mesének!
 3. Dolgozzatok párbán! Adjátok elő a kismédvék vitáját!
 4. Mi a véleményetek a bocok viselkedéséről? Beszéljétek meg!
 5. Mi a véleményetek a róka viselkedéséről?
 6. Fogalmazzátok meg a mese tanulságát!
 7. Magyarázzátok meg a közmondások jelentését!

Két okos megérti egymást, két bolond összevész.
 Kár után késő a bánkódás.

12. ábra. A szöveg témakörnél megjelenő kommunikációt fejlesztő feladatok

A szöveg témaköréhez tartozik a Milyen címet kaphat a szöveg? téma. Az itt található gyakorlatok többsége többlépcsős feladat. Általában egy szövegből és a hozzá tartozó kérdésekből állnak a feladatok. Megtalálható csoportos munkaformát igénylő szövegalkotási és kutatómunka jellegű feladat is: 1. a. feladat. *Dolgozzatok csoportokban! Találjátok ki a történethez egy olyan mesét, amely elnyerhette volna a macska tetszését*

is! 2. feladat. *Dolgozzatok csoportban! Válasszatok ki az olvasókönyvetekből négy mesecímet!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 100-103).

Továbbá címadást és tartalommondást igénylő feladat is található, emellett pedig az egyik előző témára (Rokon értelmű szavak) is visszautal a feladat: 3. feladat. *Olvasd el a mesét! Adj neki címet!* 3. a. feladat. *Mondd el egy mondatban a mese tartalmát!* 3. d. feladat. *Mire utal a mese címe, amit adtál neki?* 3. e. feladat. *Keresd meg a szövegben a szókétyákon levő szavak rokon értelmű megfelelőit!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 104-105).

A bekezdés témán belül két páros munkát igénylő kommunikációt fejlesztő feladat is található. Az elsőben a megadott szöveghez található kérdések: 5. feladat. *Dolgozzatok párban! A szöveg alapján válaszoljatok a kérdésekre! Melyik bekezdésben van szó arról, hogy a béka: a) hogyan táplálkozik? b) hol tölti a telet? c) hasznos-e vagy káros? d) hogyan szaporodik? e) hol él?* A második feladatban a megadott képről kell szókétyák segítségével szöveget alkotni: 2. feladat. *Dolgozzatok párban! Alkossatok szöveget a képről a szókétyákon levő szavak segítségével! Adjatok címet a szövegnek!* A bekezdés megértését két feladat segíti: 1.1. feladat. *Számold meg, hány elkülöníthető részből áll a szöveg! (Az első két részt megszámoztuk.)* 1.2. feladat. *Olvasátok fel a bekezdéseket láncolvasásban!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 106-107).

A szöveg témaköréhez tartozó utolsó téma a szöveg felépítésével foglalkozik (Hogyan épül fel a szöveg?). Az itt található többlépcsős feladatok egy-egy része fejleszt a tanulók kommunikációját: 1. feladat. *Meséld el, mit látsz a képen! Melyik mesét juttatja eszedbe?* 1. a. feladat. *Mondd el a mese elejét!* 1. b. feladat. *Mondd el a mese végét!* 2. a. feladat. *Szöveg-e amit elolvastál? Mi bizonyítja ezt?* 3. 3. feladat. *Dolgozzatok párban! Írjatok befejezést a történethez!* (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 108-109).

A feladatok közt megtalálhatók az előző témák ismétlésére szolgáló feladatok: 2. d. feladat. *Mondd rokon értelmű szóval!* (Rokon értelmű szavak) 3. 6. feladat *Írd ki a fenti meséből azokat a szavakat, amelyekben ő betű van! A szavak végén karikázd be az ő betűket!* (Az ő, ő betű a szavakban).

Az év végi ismétlés fejezet a tankönyvben található egyes témakörök ismétlő feladatait tartalmazza. A következő kommunikációt fejlesztő feladatok főként szó- és mondatalkotási gyakorlatok, illetve a szavak jelentése és a mondat témakörökhöz kapcsolódnak: 1. b. feladat. *Írj mondatokat bármelyik oszlop szavaival!* 2. a. feladat. *Mondjátok meg a szópárok jelentését!* 2. b. feladat. *Alkossatok két szópárral mondatot!* 3. feladat. *Alkossatok szavakat a következő betűkből! A szavakat írjátok le!* 9. feladat.

Játsszatok a szavakkal! Folytassátok a szóláncot! 13. feladat. Versenyeztek, ki tud több rokon értelmű szót gyűjteni a fut szóhoz! 16. feladat. Írd ki a szavak közül a megy szóval rokon kifejezéseket! 19. feladat. Írjatok minél több szót az alábbi szótagokkal! Neveket is alkossatok a szótagokból! 25. feladat. Dolgozzatok párban! Mondjatok olyan zöldségnevet, amelynek többféle elnevezése használatos! 26. feladat. Fejtsd meg a találós kérdéseket! Írd ki belőlük az ellentétes jelentésű szavakat! A kiemelt szavakhoz keress rokon értelműeket! 27. feladat. Pótoljátok a hiányzó j hangot! Figyeld meg a szópárok jelentését! Milyen jelentésű szavak ezek? 29. feladat. A szöveg mondatait összekevertük. A kiinduló mondatot megszámoztuk. Másold le a szöveget úgy, hogy minden mondat a helyére kerüljön! 29. a. feladat. Mit tudtál meg a kakukk életmódjáról? Mondd el saját szavaiddal! (Lator-Perduk–Perduk–Szerhijcsuk 2019: 112–117).

A tankönyv utolsó oldalai a néma, szövegértő olvasásra helyezik a hangsúlyt. Az itt található hét szöveg mindegyikéhez különböző típusú kérdéseket intéztek a tankönyv szerzői, melyek a tanévben tanultakkal is összhangban vannak. Megjelennek a címadáshoz, a bekezdések kereséséhez, mondatalkotáshoz és a rokon értelmű szavakhoz kapcsolódó feladatok.

3. Olvasd el a szöveget, majd végezd el a feladatokat!

Az igazi lombnevelő hónap az április. A duzzadó rügyek kipattantója, a fák tavaszi felöltöztetője.

A fagyfalon földből szorgalmasan szívják már a vizet a gyökerek. Szívják vele a talaj sóit is. Küldik a magasba, az odafenn ringó gírcses-gírcsős gallyacskába. Ezekből sereglenek elő a zsemege levelek.

A mókások már ott futkosnak a zöldellő ágakon. Fölébredtek a tiskés gombócá gömblyódt sündisznók. Előbújtak barlangjukból a borzok. Eleget koplaltak a télen, most mindent fölfalának.

No de kelnek ki már a hernyók, férgék is. Sokasodnak a bogarak és egyéb rovarok. Szaporodnak az egerek, cickányok, pockok. Hajt a lomb, nő a fű. Terítve az erdő asztala. Bár május, június majd még dúsabban megerít.

(Varga Domokos nyomán)

1. Adj címet a szövegnek!
2. Számold meg, hány bekezdésből áll!
3. Mondd meg, melyik bekezdésben olvastál a sünről!
4. Keresd meg a szövegben, mihez hasonlítja a sünnt a szerző!
5. Írd ki a füzetedbe a szövegben előforduló állatok és bogarak neveit!
6. Tekard le, amit beírtál a füzetbe, és sorolj fel minél több nevet emlékeztető! Ellenőrizték egymást a társaddal!
7. Magyarázd meg a második bekezdés alapján, mi segíti a levelek kifejlődését!
8. Döntsd el, hogy igazak vagy hamisak a felsorolt állítások! Másold le őket, és írd utánuk zárójelbe egy *J* vagy *H* betűt:
  - a) Az igazi lombnevelő hónap a május.
  - b) A föld már nem fagyos.
  - c) Előbújtak a sündisznók, fölébredtek a borzok.
  - d) Szaporodnak az egerek, cickányok és a borzok.
9. Magyarázd meg, hogy érted a szöveg utolsó bekezdését!
10. Folytassd a következő mondatokat!

Fölébredtek _____

Sokasodnak _____

5. Olvasd el a következő mondatokat! Írd be a füzetedbe a mondatok előtt a**o** betűket, és írd melléjük *J* vagy *H* betűt!

- a) A nyúl a szájában tartja a kenyéret.
- b) A nyúl elmenekül a kenyérről.
- c) A nyúl kapcsolólevelet kap.
- d) A csirkék el akarják rabolni a kenyéret.

6. Meséld el a történetet a sorba rendezett mondatok alapján!

7. Válaszolj a következő kérdésekre írásban!

- a) Miért gondolta az író, hogy a nyúl ostobább a tyúknál is?
- b) Mire vártak a csirkék?
- c) Mit tett a nyúl a kenyérről?

8. Találd meg a szövegben a szókértéken levő szavak megfelelőit!

buta	étel	elvették	szelet
izgatottan	agyában	beszalad	

9. Mondd más szóval!

hívány	egy falat	ügyetlen	elképed
--------	-----------	----------	---------

6. Olvasd el a szöveget!

A puli különös fajtája a kutyáknak. Kicsi, apró, loncsos eb, sáros, a szőre tele gizzaggal. A feje is csupa szőr, úgy-hogy csak az orra s a két szeme látszik ki belőle. Ha valaki látná az útszélen csavarogni, talán megdobná röggel, vagy kitérnie előle, hogy a ruháját ne érintse ez a szennyes állat. Ellenben juhásznak nagyobb gyönyörűség egy jó puli, mintha két szamarat kapna ajándékba. Mert a szamar csak szamar, ellenben a puli – puli.

A jó puli mindig többet ér, mint a lusta bojtár. De nem is embernek való mulatság az, amit vele végeztetnek.

- a) Nézz utána az interneten, milyen munkát végeztet a juhász a pulival!
- b) Készíts szócikket a puliról!
- c) Keresd a szövegben rokon értelmű szavakat az alábbiakhoz!

tekeregni	piszkos	eb	dologkerülő	szórakozás
-----------	---------	----	-------------	------------

13. ábra. A néma, szövegértő olvasásnál található szövegek és a hozzájuk kapcsolódó kérdések

6.2. A 3. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése

A 3. osztályra szánt *Magyar nyelv és olvasókönyv* Lator-Perduk Ilona és Perduk János szerzőpáros munkája, mely 2020-ban lett kiadva a lemebergi „Szvit” Kiadó által. A tankönyv eleje és vége is Ukrajna állami himnuszát tartalmazza ukrán nyelven. Rögtön a

hymusz után a 3. osztályos gyerekeknek szóló köszöntő olvasható „*Kedves Harmadikosok!*” címmel. A köszöntőben a szerzők megemlítik az előző osztályban tanult témaköröket és az azok által szerzett ismereteket. Azonban a tankönyv szerzői – ahogy a 2. osztályos *Magyar nyelv és Olvasókönyv* köszöntőjében is – megint csak a helyes fogalmazás szókapcsolatot alkalmazzák: „...*megtanulhattok helyesen fogalmazni szóban és írásban.*”. Továbbá az „*igazán szépen az tud fogalmazni*” megfogalmazás anyanyelvpedagógiai szintén nem állja meg a helyét. A tankönyv szerzői nem alkalmazzák a helyénvaló vagy a szituációhoz/helyzethez igazodó nyelvhasználat fogalmakat.

A 3. osztályos gyerekeknek szóló köszöntő után a Gárdonyi Géza által írt *Hívogató* vers részlete olvasható.

A tankönyv tartalomjegyzéke az oktatási segédeszköz végén található. A 2. osztályos tankönyvvel ellentétben itt már ki vannak emelve a fő fejezetek, s az egyes fejezetek jól láthatóan vannak elválasztva. A következő fő fejezetek találhatóak:

- *Harmadikosok lettünk*
- *A második osztályban tanultak ismétlése*
- *A szöveg*
- *A szófajok*
- *A főnév*
- *Az ige*
- *A melléknév*

A fő fejezeteken belül különböző számú alfejezet található, melyekre a témakörök elemzésénél térek ki. Ugyancsak előrelépést jelent a 2. osztályos tankönyvhöz képes, hogy a tankönyv elektronikus változatának tartalomjegyzéke az adott téma kiválasztása után a megfelelő oldalszámra dobja a használókat.

Az első témánál (*Harmadikosok lettünk*) 21 feladat található, melyek többsége fejleszti a tanulók beszédkészségét. Az itt található feladatok nagyobb része a köszönési szokásokhoz és a helyes viselkedéshez köthető: 2. feladat. *Melyik köszönési formát használod az alábbiak közül? Kinek köszönsz így?* 8. feladat. *Keressetek az olvasókönyvetekben két olyan köszönéssel kapcsolatos szövegrészletet, amelyek hatással vannak a főhős további életére!* 9. feladat. *Hogyan köszöntök a következő személyeknek?* 14. feladat. *Olvasd el a következő tréfás verset! Milyen viselkedési szabályokat fogalmaz meg benne a költő?* 15. feladat. *Beszélgessetek arról hol, hogyan, mikor illik köszönni! Válasszátok ki, melyek azok a helyzetek, amikor nem szoktunk köszönni!* 20. feladat. *Melyik szövegben köszöntik egymást a szereplők udvariasan?* 21. feladat. A harmadik

párbeszédben más-más köszönési formát használnak a szereplők. Mi lehet ennek az oka?
(Lator-Perduk–Perduk 2020: 6-11).

A megnevezett feladatok az élőbeszédet az egyes feladatok megvitatásával próbálják tovább fejleszteni. Található két szituációs játék is a feladatok között:

16. Hogyan teremtenek velünk kapcsolatot a következő személyek?
- kalauz a vonaton   jegyellenőr a moziban
- a) Hogyan fejeződik be a beszélgetés? Játsszátok el a párbeszédet!
17. Játsszátok el, milyen a helyes magatartás az alábbi szituációban!
- a) Fagylalt vásárlása
b) Ismerkedés a játszótéren

14. ábra. Szituációs játékok a 3. osztályos Magyar nyelv és olvasókönyvben

A 16. feladat egy kétlépcsős feladat, melynek első részében az adott szituáció és a hozzá tartozó személyek jelennek meg, második részében viszont már el is kell játszani az adott helyzetet.

Mivel a 17. feladat a tanulók nyelvi, kommunikációs eszközeinek a mozgósítását várja el, ezért a *helyes magatartás* helyett ugyancsak a *helyénvaló magatartás* szókapcsolat lenne a megfelelő. Azonban mindkét feladat jó példája a különböző helyzetekben való megnyilvánulásoknak.

A tankönyv következő témáján belül (*Új gyerek az osztályban*) az ismerkedési, beilleszkedési szokások és a tanulók empátiára nevelése kerül elő az egyes feladatok által. Találhatók olyan feladatok, melyet a gyerekeknek a tanítóval közösen kell megbeszélni, pl. 1. feladat. *Válaszolj a következő kérdésekre: a) Mit kell tennie az osztály tanulóinak, hogy jól érezze magát az új gyerek? b) Hogyan kell viselkednie az új gyerekeknek? Ugyancsak tanári megbeszélést igényel a tankönyv ezen részén található 5. feladat: Nézzétek meg közösen a Vackor iskolás lesz c. rajzfilm elejét! Beszéljétek meg a látottakat.* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 12-13). Található olyan feladat, mely a tanulóktól elvárja, hogy az adott vershez intézett kérdésekre válaszoljanak (4. feladat), illetve olyan is, melyben a köszönési formák közül kell kiválasztaniuk a legudvariasabbat és a legkevésbé udvariasat (6. a. feladat). Az írásbeli kommunikációt fejleszti az a feladat, mely egy postai úton feladott levél szövegét közli, majd arra kéri a tanulókat, hogy SMS szöveggé alakítsák a levelet (8. feladat). A tankönyv ezen témájánál egy szituációs feladat található: 2. feladat. *Adjátok elő az új gyerek és az osztály tanulóinak ismerkedését, barátkozását!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 12).

A témán belüli utolsó feladatok a szemiotika tudományába tartoznak bele: 9. feladat. *Milyen módon fejeznek ki érzéseket, gondolatokat az alábbi rajzok szereplői?* 10. feladat. *Mit jelentenek az alábbi jelek?* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 15).

A tankönyv következő fő fejezetében a 2. osztályban tanultak ismétlése téma található, melyen belül az első altéma a *Hangok és betűk*. Az összes ide tartozó téma csak gyakorlatokat tartalmaz, szabályt vagy meghatározást már nem közöl.

A témán belül fellelhető gyakorlatok a magán- és mássalhangzókról, azok helyesírásáról, a betűrendről, a szavak jelentéséről, a hosszú egy- és kétjegyű mássalhangzókról, a j hang kétféle jelöléséről szólnak. A gyakorlatok a nyelvtani ismereteket fejlesztik, s csak néhány kommunikációt fejlesztő gyakorlat lelhető fel. Ilyen a szóképzéshez, szóalkotáshoz köthető feladat: 5. feladat. *Dolgozzatok párban! Rendezzétek szavakká a szótagokat!* 9. feladat. *Mondjátok meg egy szóval, mit láttok a képen! Írjátok le a szavakat úgy, hogy külön oszlopba kerüljenek a j és ly betűs szavak! Illetve mondatalkotási feladatok is találhatóak: 11. feladat. Dolgozzatok négyfős csoportokban! A fenti képekről mindenki mondjon 1-1 mondatot! Írjátok le őket, és minden csoport olvassa fel a mondatait!* 14. feladat. *Az előző feladatba összegyűjtött szavakból válassz ki 6 szót, és írd vele mondatokat!* 15. feladat. *Előfordul, hogy ugyanaz a szó helyes j és ly betűvel is. Magyarázzátok meg mit jelentenek a következő szavak! Foglaljátok őket mondatokba!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 16-20).

Ugyancsak a 2. osztályban tanultak ismétlését célozza meg a *Szótagolás és az elválasztás* témája. Az itt található három feladat közül egy fejleszti a beszédkésztséget, azonban a feladat kérdése inkább a metanyelvi funkció használatát gyakoroltatja a tanulókkal: 1. b. feladat. *A szavak között van egy kakukktójás. Keresd ki, és magyarázd meg, miért nem lehet elválasztani!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 21).

A szótő és a toldalék ismételtetése témán belül található kommunikációt fejlesztő mondatalkotási, illetve mondatkiegészítési gyakorlatok a következők: 1. feladat. *Írj két mondatot a szókétyákon levő szavakból! Ahol szükséges, kapcsolj toldalékot a szavakhoz!* 3. feladat. *Dolgozzatok párban! Alkossatok négy mondatot a minta alapján!* 4. feladat. *Írj mondatokat az alábbi kiről?, miről?, kitől?, mitől?, kérdésre felelő szavakkal!* 8. feladat. *Alkoss négy mondatot a fent toldalékolt szavakkal az alábbi minta alapján! Az előző feladat alapján egészítsd ki a mondatot és jegyezd meg!* 12. feladat. *Válassz ki a fenti szavakból négyet, és alkoss velük mondatot!* 13. feladat. *Felelj a kérdésekre teljes mondatokkal! Válaszodhoz használd a szavakat a szókétyákról!* A témán belül beszédfejlesztő gyakorlatnak számít a következő feladat: 15. feladat. *Tegyetek fel*

egymásnak kérdéseket mivel?, kivel?, miből?, miről? kérdőszókkal! Válaszolatok is rájuk! (Lator-Perduk–Perduk 2020: 22-25).

A *Másképp ejtjük, másképp írjuk* témán belül megtalálható a 2. osztályban tanult összes olyan betű, melynek hangalakja nem egyezik annak írott formájával. Az itt található kommunikációt fejlesztő feladatok ugyancsak a mondatalkotás típusába tartoznak bele: 2. feladat. *Egészítsd ki írásban a mondatokat! Válogass az előző feladat szavai közül, és toldalékkold őket, ha szükséges!* 3. feladat. *Válassz ki négy szót az 1. feladat szavai közül, és alkoss velük mondatokat!* 5. feladat. *Válassz ki az előző feladat szavai közül négyet, és alkoss velük mondatot!* (Lator–Perduk-Lator 2020: 26).Több hasonló mondatalkotási feladat fellelhető a tankönyv ezen részén, azonban más típusú, kommunikációt fejlesztő feladat nem található. Az ide tartozó további feladatok a nyelvtani ismeretek megszilárdítását célozzák meg.

A további, szintén ismétlő témák közt megtalálhatók *A szavak jelentése* témakör, melyen belül fellelhetők *Az egyjelentésű szavak*, *Többjelentésű szavak*, *Rokon értelmű szavak*, *Ellentétes jelentésű szavak* és az *Azonos alakú szavak* témák (Lator-Perduk–Perduk 2020: 30-35). A tankönyv írói minden téma ismétlésére egy oldalnyi feladatot szántak. Az ide tartozó kommunikációs feladatok szó- és mondatalkotási gyakorlatokat jelentenek, s felépítésükben nagyon hasonlóak a 2. osztályos tankönyv ide tartozó részének feladataihoz. Az alábbi 15. ábrán néhány ide tartozó beszédkészség fejlesztő feladatot szemléltetnek:

The image shows a worksheet with several exercises:

- Top left:** Illustrations of a butterfly and a dog. Below them are the words: pillangó, lepke, pille, kutya, eb.
- Exercise 1:** "Foglald egy-egy mondatba a fenti szavakat!" (Put the above words into one sentence each!).
- Exercise 2:** "Keress meg szavakat a szavakat, amelyek nem illeszkednek a sorokba! Választásodat indokold meg!" (Find words that do not fit into the rows! Justify your choice!).
  - a) sír, ri, bömböl, bánatos, könnyezik, pityereg
  - b) gyönyörű, drága, csodálatos, szép, elbűvölő
  - c) idős, öreg, vén, régi, rossz, ócska, ósdi
  - d) nyirkos, vizes, száraz, nedves, párás
- Exercise 3:** "Keress meg a szavak rokon értelmű párját a szókértáryakon!" (Find the synonym pair for the words in the word pairs!).
  - krumpli / hajnalodik
  - kukorica / előzékeny
  - repül / súlyos
  - nehéz / udvarias
  - száll / pirkad
  - máté / virrad
  - burgonya / segítőkész
  - szárnyal / tengeri
- Exercise 4:** "Helyettesítsd a mondatokban a *szalad* szót rokon értelműekkel. A versenyző egyre gyorsabban szaladt a céljig. Szaladj, mert elkéssel az edzésről! A kiskutya egész nap a gyerekek után szaladgált. A gazdasszony egész nap szaladgált, hogy a vendégek jól érezzék magukat. Kati közel lakik az iskolához, mégis minden reggel szalad, hogy el ne késsen."
  - rohan / futott / lőtött-futott / szedd a lábát / futkosott
- Exercise 5:** "Olvasd el a mondatokat! Az azonos alakú szavakhoz tegyél fel kérdést a minta szerint!" (Read the sentences! Ask a question for the words with the same form as in the example!).
  - Example: vár mit csinál? / vár mi?
  - Zsófi a buszra vár. / A vár fala magas volt.
  - Az üst alatt ég a tűz. / Az ég ma felhőtlen.
  - Ez a kutya állandóan fal. / A fal frissen van festve.
  - A kocsis a lovak közé csap. / Otthon csöpög a csap.
  - Dani friss levegőt szív. / A szervezetünk motorja a szív.
  - A fűz a folyó partján nő. / Kata cernát fűz a tübe.
- Exercise 6:** "Figyeld meg, hányféle jelentésben használjuk a *jár* szót! Melyiket mikor használjuk?" (Notice how many meanings we use the word *jár*! Which one do we use when?).
  - Jár az óra. / Jár a szája.
  - Estére jár az idő. / Kedvében jár.
  - Gyorsan jár az esze. / Rájár a rúd.
- Exercise 7:** "Alkoss mondatokat az alábbi azonos alakú szavakkal!" (Make sentences with the following words with the same form!).
  - Mit csinál? / Mi?
  - fog / nyúl / fej / szán

15. ábra. A szavak jelentése témakörnél található kommunikációt fejlesztő feladatok

A legtöbb kommunikációt fejlesztő feladat a rokon értelmű és az azonos alakú szavak témákon belül található. Ezen kívül az egyjelentésű szavaknál szóalkotási, az

ellentétes jelentésű szavaknál pedig mondatkiegészítési, valamint több témánál is mondatalkotási gyakorlatok találhatóak.

A *Játsszatok a szavakkal* téma játékos feladatokkal gyakoroltatja a tanulókkal az azonos alakú szavakat és a szavak jelentése közötti különbségeket. A feladatok többsége a szóalkotással, szólánc készítésével, illetve az egyes szavak jelentéseinek megbeszélésével fejleszti a kommunikációt, pl. 1. feladat. *Olvasd el a verset! Mondd meg, miért érdekes!* 3. feladat. *Tegyetek a szavakhoz egy mássalhangzót, hogy új szó keletkezzen!* 7. feladat. *Játsszatok szóláncot! Ezt többféleképpen játszhatjátok. Szókincseteket bővíthetitek négy- vagy hat fős csoportokban is.* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 36-37).

Az *egyszerű és összetett szó* téma szintén a 2. osztályban tanultak ismétlése témakörön belül található, ennek ellenére a 2. osztályos tankönyvben ez a téma nem szerepel. Az egyszerű és összetett szó témánál található indukciós anyag és meghatározás is. Az ezután lévő téma (A mondat) azonban ugyancsak nem tartalmaz sem indukciós anyagot, sem meghatározást. Ennek tudatában arra a következtetésre jutottam, hogy lehetséges, hogy a 2. osztályos tankönyv írói kifejejtették ezt a témát vagy egész egyszerűen nem fért bele az átadható ismeretek körébe. Másrészt az is előfordulhat, hogy a téma inkább a 3. osztályos gyerekek értelmi szintjének felel meg, viszont a tankönyvben található témák közül csak ebbe a szakaszba illik bele.

Az itt található feladatok közül – a téma jellegéből adódóan is – a szóalkotási feladat jelenti a kommunikációt fejlesztő gyakorlatot: 2. feladat. *Az alábbi szavakból alkoss összetett szavakat!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 38). Ezen kívül pedig egy metanyelvi funkciót betöltő beszédképességfejlesztő feladat található: 2. feladat. *Figyeld meg az alábbi szavak elválasztását! Próbáld megfogalmazni a szabályt!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 39).

A tankönyv következő témája a *Mondatok*. A tankönyv öt oldalon keresztül különböző típusú feladatok végeztetésével tudatosítja a mondatot és annak fajtáit. Az itt található feladatok több időt igényelnek, így egy tanóra nem elég a feladatok megoldására. A mondat fogalmának meghatározása nem található meg a tankönyv ezen részén, viszont a 2. osztályban már elsajátított mondatfajtákat bemutató ábra a téma kapcsán fellelhető. Ez támpontot ad a gyerekeknek a feladatok elvégzéshez, mivel az ábra segítségével könnyedén előhívja a már megtanult ismereteket.

Az itt található feladatok mondatkiegészítési, mondat- és szövegalkotási feladatokat tartalmaznak: 3. feladat. *Pótold a mondatok értelmének megfelelő szavakat!*

5. feladat. *Nézzétek meg a képet, majd írjatok róla mondatokat a kérdések segítségével!*
 6. feladat. *Dolgozzatok párban! a. Tegyetek fel egymásnak kérdéseket a képről, és válaszoljátok is meg őket! 11. a Dolgozzatok csoportokban! Nevezzétek meg, milyen állatokat láttok a képen!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 40-44).

A feladatok között fellelhető olyan, melyben a tanulónak az önálló gondolkodás és szövegalkotási készsége által kell történetet elmesélni: 10. feladat. *Találj ki egy történetet kedvenc játékaidról! A történeted lehet vidám, vicces vagy komoly!* (Lator-Perduk-Lator 2020: 43).

Fellelhető továbbá mondatátalakítási vagy olyan mondatalkotási feladat, melyben bizonyos szempontokat figyelembe véve kell megalkotni azokat: 12. feladat. *A fenti képről írjatok két-két kérdő, óhajtó, felkiáltó és felszólító mondatot!* 14. feladat. *A következő kijelentő mondatokat alakítsd át a minta alapján kérdő mondatokká!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 44-45).

Mindezekon kívül egy mondatfűzőtetési játék is található, mely szituációs játéknak is nevezhető. A tankönyv készítői egy történet kikerekítését várják el a tanulóktól úgy, hogy közben minden gyerek hozzátesz valamit. Ezen kívül más instrukciókat is adnak az elkészült szöveggel kapcsolatban, ugyanis a diákoknak meg kell figyelni, hogy az általuk létrehozott szöveg mondatai kapcsolódnak-e egymáshoz, továbbá, hogy izgalmas-e a történet, amit létrehoztak, emellett meg kell keresniük a szövegrészen belüli különböző mondatfajtákat és meg kell határozniuk az egyes mondatok fontosságát vagy elhanyagolhatóságát (16. ábra).

9. Játsszatok mondatfűzőtetőt! Írásban és szóban egyaránt játszhatjátok ezt a játékot.

Alkossatok négyfős csoportokat! Az elkezdett mondatot folytassátok egy-egy mondattal! Arra törekedjétek, hogy egy történet kerekedjen ki a mondatokból.

Szombaton reggeli után nagyapával....

A mondatokat a csoport egy tagja írja le! Amikor befejeztétek a játékot, olvassátok fel őket, majd beszéljétek meg a kapott szöveget az alábbi szempontok alapján:

1. A mondatok kapcsolódnak-e egymáshoz?
2. A történet érdekes, izgalmas vagy unalmas?
3. A történetben vannak-e különböző mondatfajták?
4. Csak lényeges mondatok szerepelnek-e benne vagy vannak fölösleges, elhagyható mondatok is?

Amikor szóban játsszatok ezt a játékot, az elkezdett mondatot folytassátok egy-egy mondattal úgy, hogy mindig megismétlétek az elhangzottakat, és csak ezután teszitek hozzá a sajátotokat!

Úgy is játszhatjátok, hogy miután valaki hozzátette a saját mondatát, mond egy szót, amit a következő tanulónak be kell illeszteni a saját mondatába.

Az ellenőrzésnek ilyenkor még egy szempontját vegyétek figyelembe. Mindenki el tudta-e ismételni az előző mondatot?

Ezt a közös szövegalkotási játékot gyakran játszhatjátok. Segít abban, hogy jó fogalmazásokat tudjatok írni.

10. Találj ki egy történetet kedvenc játékaidról! A történeted lehet vidám, vicces vagy komoly!

16. ábra. A mondat témaköréhez tartozó szituációs feladat

A következő téma a *Szöveg*, mely már a tartalomjegyzék szerint nem kapcsolódik a 2. osztályban tanultak ismétléséhez, viszont a 2. osztályos Magyar nyelv és olvasókönyv tankönyvben ez a téma fellelhető, s maga az ide kapcsolódó 3. osztályos tananyag is úgy említi meg, hogy a tanulóknak az előző osztályból már ismerniük kell a szöveg fogalmát. Ennek okán nem is tartalmaz indukciós anyagot, hanem rögtön egy olyan feladattal kezd, amiben a diákoknak fel kell ismerniük a szöveget. Ezután következik a szöveg meghatározása. A tankönyvben 2 oldalon keresztül van szó a szövegről. Az itt található öt feladatból három fejleszti a diákok kommunikációs készségét, ugyanis a diákoktól szöveg alkotását várja el különböző formákban, pl. a 2. feladatban a meglévő mondat között kell egy olyan sorrendet felállítani, melynek eredményeképpen szöveg kapható. Az 5. feladatban a megadott képről kell szöveget alkotni. A 3. kommunikációt fejlesztő gyakorlat képsorokról kér szövegalkotást, ez a feladat önmagában jó elképzelés, azonban a megadott képsorok, véleményem szerint, nem keltik fel egy 3. osztályos gyerek érdeklődését és valószínűleg nem is sokat tud a képen látható kosárfonási folyamatról (17. ábra).

17. ábra. A szöveg témakörnél található szövegalkotási feladat és a hozzá tartozó illusztrációk

A szöveg témakörön belül az első altéma a *Szöveg címe*, mely ismeret elsajátítására, illetve ismétlésére két oldalnyi feladat áll a tanulók rendelkezésére. Maga a téma hasonlóképpen kezd, mint az előtte lévő, ugyanis a tankönyv szerzői leírják, hogy erről már tanultak a diákok. Megtalálható egy ábra, mely a cím tulajdonságait közli.

A feladatok egy része gyűjtőmunkára ösztönzi a diákokat: 4. feladat. *Dolgozzatok párban! Olvasókönyvetekben keressetek olyan címet, amelyek a főszereplőre és az eseményre utalnak! Versenyezzetek, melyik páros talál több címet!* 6. feladat. *Gyűjts 4 egyszavas címet mesekönyvekből vagy verseskötetektől!* (Lator–Perduk-Lator 2020: 49).

Előfordul olyan kommunikációt fejlesztő feladat, mely a címek megbeszélését várja el a tanulóktól: 5. feladat. *Olvassátok el a következő címet! Beszéljétek meg, miért érdekesek!* (Lator–Perduk-Lator 2020: 49).

Az egyik ide tartozó feladat arra kéri a tanulókat, hogy nevezzék meg, mire utal az adott cím. Ez egy párosítás feladat, azonban az egyik cím (*Száncsengő*) a megadott párok közül (Megnevezi a szereplőket; Utal az eseményre; Utal a főszereplő tulajdonságára; Utal az esemény idejére; Utal az esemény helyére) egyik helyre sem illik be.

A szöveg témakörén belül a tankönyvben következő téma a *Bekezdés*, melyre az eddigiekkel ellentétben 3 oldalnyi feladat adott. Ahogy az előzőleg tanult szöveghez kapcsolódó témáknál, úgy itt is leírják a szerzők, hogy a tanuló tisztában kell legyen azzal, hogy a szöveget bekezdésekre tagoljuk, ezután pedig a bekezdés meghatározását közlik.

Az itt található négy feladat mindegyike beszélgetésre ösztönzi a diákokat a szövegekhez kapcsolódó kérdések által. A szövegekhez kapcsolódó kérdések közt fellelhető tartalommondási, írásbeli szövegalkotási, címadási feladatok. Az 1. feladathoz kapcsolódó c. kérdés hibásnak tekinthető, ugyanis megkérdezi a diákoktól, hogy mire utal a szöveg címe, holott az aktuális szövegénél nem található cím (Lator-Perduk–Perduk 2020: 50). Célszerűbb lett volna, ha a tanulók címet adnak a szövegnek.

A következő az *Elbeszélés vagy leírás* téma, melynek rávezetésre szánt feladata csak félig tekinthető indukciós anyagnak, ugyanis rögtön a második kérdés elvárja a tanulóktól, hogy tisztában legyenek az elbeszélő és a leíró szöveg sajátosságaival és meghatározzák, hogy az adott szövegrészek melyik típusba tartoznak bele. Sokkal inkább tekinthető a kérdés egy felismerési feladatnak, mintsem indukciós anyagnak.

Az itt található 2. feladat páros munkát igényel, emellett pedig a diákoknak a szövegalkotói készségeiket működésbe kell hozniuk, mivel két különböző képről kell összefüggő mondatokat alkotniuk. Ezután pedig meg kell magyarázniuk, hogy mi okból írtak az egyik képről elbeszélést, a másiktól pedig leírást. Az ezután következő feladat három szövegrészből áll, mely szövegek önmagukban nem, de együtt a tanóra egy jelentős részét elvehetik. A szövegrészekhez kapcsolódó kérdések tartalommondási (3. b. feladat. *Mit tudtatok meg a második és a harmadik szövegből?*) és kommunikációt fejlesztő szövegalkotási (3. d. feladat. *Dolgozzatok párban! Folytassátok az első szöveget! Találjátok ki, vajon miről beszélgetett a kiskutya és a póni! Figyeljetez arra, hogy a mondataitok igazodjanak a szövegrészlethez!*) feladatok található (Lator-Perduk – Perduk 2020: 54-55). A kialakítandó fogalmak tudatosítása a téma utolsó feladata után található.

Az elbeszélés és a leírás téma után a szerzők külön fejezetben tárgyalják az elbeszélő szöveg sajátosságait. Az itt lévő 1. feladat indukciós anyagnak tekinthető,

ugyanis a mondatokat időrendi sorrendbe kell tenni a diákoknak, ezzel rávezetik őket az elbeszélő szövegben fellelhető események egymás utánosságára. Ezután következik a meghatározás általi tudatosítás. Kommunikációs szempontból két feladat tekinthető relevánsnak: *Bizonyítsd be, hogy a következő szöveg mondatai ugyanarról a témáról szólnak!* 4. a. feladat. *Gyűjtsetek szavakat a rajzról, majd írjatok belőlük mondatokat!* 4. b. feladat. *A mondatokból írjatok egy mesét!* 4. c. feladat. *Mindegyik csoport olvassa fel saját meséjét!* 4. d. feladat. *Beszélgétek meg, melyik mese volt a legérdekesebb!* Ezek a feladatok az egész osztály egészét érintő szóbeli és kiscsoportos munkaformákból állnak, s mind a szövegalkotás, illetve a megnyilatkozás sikerességét szolgálják.

A következő a *Leíró szöveg* téma. Az ide tartozó első két feladat alkotja az indukciós feladatot. Mindkettőben egy leíró szöveg található, melynek elolvasása után a szöveg tartalmára vonatkozó kérdésekre kell válaszolni, illetve a tankönyvben először fordul elő olyan feladat, melyben rajzolni kell. A rajzolás által szemléletesebbé tehetjük a leírás fogalmát. A két feladat és a hozzájuk kapcsolódó kérdések után következik a tudatosítás, ám meghatározás helyett a két szöveg lényegét találjuk összefoglalva.

Az ide tartozó feladatok közt megtalálható írásbeli szövegalkotást segítő feladatok (3. feladat. *Dolgozzatok négy fős csoportokban! Az egyik csoport írjon mondatokat a képről, majd próbáljon szöveget alkotni a mondatokból! A második csoport találjon ki egy történetet! A harmadik csoport írja le, hogyan néz ki a hóember!* 4. feladat. *A fenti kép alapján készíts leírást az egyik lóról vagy a kiskutyáról!*), illetve a szóbeli szövegalkotást és ezáltal a beszédkésztséget fejlesztő gyakorlatok is (5. feladat. *Meséld el egyik téli élményedet! Beszélgetsetek arról, szeretitek-e a telet! Válaszokat indokoljátok meg!*) (Lator-Perduk – Perduk 2020: 59).

A *szöveg részei* téma indukciós anyaggal kezd, melyben képeket kell sorrendbe tenni, majd azokról mondatokat alkotni. A tankönyv a megadott mondatai által szemlélteti a szöveg három részre tagolását, melyhez az előzmény, esemény és következmény kifejezéseket használja.

Az itt fellelhető feladatok mindegyike kötődik a kommunikációhoz, ugyanis olyan gyakorlatok találhatóak itt, melyek szöveg- vagy mondatalkotáshoz kapcsolódnak: 3. feladat. *Folytassátok a megkezdett mesét úgy, hogy mindenki egy-egy mondattal továbbfűzi a történetet!* 4. a. feladat. *Mondd el, miről szól a tárgyalás!* 4.b. feladat. *Fogalmazd meg egy-egy mondatban a tárgyalás első és második bekezdésének tartalmát!* 5. a. feladat. *Állítsátok időrendbe a képeket! Mindegyikről írjatok 1-2 mondatot!*

Mondjátok el szóban, melyik kép az előzmény, melyik az esemény, melyik a következmény! (Lator-Perduk – Perduk 2020: 60-61).

A következő téma a *Szöveg tagolása* erősen kapcsolódik az előző, a szöveg részei témához. A témánál nem található ráhangoló feladat, hanem rögtön a dolgok közepébe vágásával kezd, vagyis ismerteti a szöveg egységeit. Az első, a második és a két utolsó ide tartozó feladat arra kéri a tanulókat, hogy a már ismert mesékhez írják meg a szöveg tárgyalási részét: 1. a. feladat. *Írd meg az eseményt, (a tárgyalást)!* 2. feladat. *A megadott bevezetéshez és befejezéshez találd ki a mese eseményét, a tárgyalást!* 9. feladat. *Dolgozzatok párban! Folytassátok a megkezdett történetet és fejezzétek be! Adjatok címet a történetnek!* 10. feladat. *A kép segítségével idézzétek fel a mesét! Írjátok le az eseményt és a következményt is!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 62-65). A további ide tartozó feladatok egy-egy ismertebb meserészletet mutatnak be, melyből a tanulóknak meg kell mondaniuk a mese kimenetelét vagy annak szereplőit, esetleg helyszínét.

A tankönyv következő témája a *Vázlatkészítés*. A vázlat elkészítését szemlélteti a szöveg és a hozzá készített vázlat. A tanulók a szöveg elolvasása után megfigyelhetik, hogy mely részeket tömörítettek össze a vázlat egyes pontjai, emellett a tankönyv tájékoztatást ad a további vázlatkészítési instrukciókról. A vázlatkészítést és ezzel együtt a szöveg felépítését jól lehet szemléltetni lépcsőmodellel vagy a napsugár ábrával, melyek sokkal figyelemfelkeltőbbek, mint a hagyományos vázlatok és valamelyest jobban megragadnak a tanulók emlékezetében.

Az ide tartozó 2. feladat a vázlat egyik formáját szemlélteti, a tanulók feladata pedig a két vázlatot összevetni és megbeszélni, hogy miben különböznek (Lator-Perduk–Perduk 2020: 67). Egy produktív feladat található a témánál, mely önálló vázlat elkészítését várja el a tanulóktól.

A tankönyv következő témája az *Anyaggyűjtés fogalmazás elkészítéséhez* címet viseli. A téma elején az anyaggyűjtés módszereiről írnak a szerzők, illetve arról, hogy a tanulók milyen forrásokat használhatnak. Az ide tartozó feladatok olyan szövegproduktum megalkotására ösztönzik a diákokat, melyek személyes tapasztalaton vagy elvégzendő kísérleten alapul. A személyes tapasztalat lehet egy étel elkészítési módja (tankönyvben: palacsinta). Emellett több otthon elvégezhető kísérlet is megtalálható, melyek után a tanulóknak le kell írniuk, hogy mit tapasztaltak. A kísérleten alapuló szövegalkotás érdekessé válhat a gyerekek számára és motiváltabban készíthetik el a szövegproduktumot, mintha egy hagyományos témával keltenénk fel a tanulók

érdeklődését. Az itt található feladatok zöme nem fejleszti ugyan a tanulók kommunikációs készségét, de előkészíti az írásbeli produktum megalkotására.

A szöveg témakörében található utolsó téma a fogalmazásírással foglalkozik *Hogyan írjunk fogalmazást?* címmel. A téma elején a szerzők tanácsokat adnak a fogalmazás elkészítéséhez. Ami a tankönyv ezen részéből kimaradt, hogy a fogalmazás megírása előtt érdemes egy teljes tanórát a témára szánni, megismertetni velük a gyerekeket és nem utolsósorban vázlatot készíteni a megírandó fogalmazásról. Fontos, hogy a téma ismertetésekor hangozzanak el bizonyos kulcsszavak, melyek előrébb viszik a fogalmazás megírását. A vázlat készítésekor érdemes lépcsőmodellt vagy napsugár ábrát használni, ez ugyanis a szöveg struktúráját is szemlélteti.

A tankönyv ezen részén található feladatok az adott szövegbe nem illő részek kizárásával próbálják a rávezetni a tanulókat a fölösleges mondatok használatától: 1. feladat. *Olvasd el a következő szövegeket! Keresd meg bennük azokat a mondatokat, amelyek nem tartoznak a témához. Írd le úgy az egyik szöveget, hogy kihagyod a felesleges gondolatokat, mondatokat!* Emellett a szóismétlések helyett a rokon értelmű szavak használatára buzdítják őket: 2. a. feladat. *Keresd meg benne azt a szót, amelyik gyakran ismétlődik! Helyettesítsd rokon értelműekkel a szókétyákról!* (Lator-Perduk– Perduk 2020: 70). Előfordul olyan feladat, mely a szövegről tanult fontosabb tudnivalókatkérdézi vissza gyakorlat formájában, tehát a tanulóknak címet kell adni, vázlatpontot kellkészíteni, meghatározni a szöveg tagolását, tovább írni a szöveget.

A további ide tartozó feladatok egy fogalmazásbeli produktumot várnak el a diákoktól különböző témákra: 4. feladat. *Írj fogalmazást egy olyan eseményről, amely veled esett meg, és amit szívesen megosztanál másokkal is!* 5. feladat. *Bizonyára szoktál olvasni, vagy ha nem, akkor talán böngészted az internetet. Készíts fogalmazást egy téged érdeklő könyvről, élőlényről, természeti jelenségről vagy olyan érdekességről, amelyről olvastál!* 6. feladat. *Használd a fantáziádat! Képzeld el, hogy egy időgépből visszautazol a múltba vagy előrerrepülsz a jövőbe! Írj róla fogalmazást!* 7. feladat. *Alakítsd át fantáziáddal a mesebeli, gonosz vasorrú bába természetét úgy, hogy ezentúl csak jót cselekedjen! Fogalmazásodban törekedj a humoros, leleményes, meghökkentő fordulatokra!* 9. feladat. *Írj fogalmazást Hogyan óvjuk környezetünket címmel! Az anyagyűjtés mely módját választanád fogalmazásod elkészítéséhez?* (Lator-Perduk – Perduk 2020: 72-73).

A tanulóknak többnyire saját tapasztalaton alapuló eseményekről kell fogalmazást írni, s a fogalmazások témája is a gyerekekre van bízva. Előfordul még fantázia, illetve

környezetvédelmi fogalmazás is. A témához kapcsolódó utolsó feladat a tartalommondás könnyítését szolgálja: 11. feladat. *Pótold a hiányos mondatokat! Írd le a tömörített szöveget a füzetedbe!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 74).

A tankönyv következő nagyobb témaköre a *Szófajok*, azon belül pedig az első téma a *Szófajok fogalma*. A téma indukciós feladattal kezdődik, a gyerekeknek egy téli képről kell minél több kifejezést összegyűjteni, majd pedig csoportosítani. A következő csoportok vannak meghatározva: élőlény, tárgy, tulajdonság, cselekvés/történet. Ezek a kategóriák a főnév, melléknév és ige szófajokat takarják, ez azonban csak a 4. feladat után van tudatosítva. Az 1-4. feladat a megadott vagy a tanulók által megnevezett szavakat csoportosítják a megnevezett három szófaj szerint.

A szófajok tudatosítása azok funkciójából kiindulva történik és nem a szófajokhoz intézett kérdések által. Azonban a főnév szófajánál nem csak azt érdemes kiemelni, hogy miket nevez meg ez a szófaj, hanem azt is, hogy funkciójából adódóan a főnév feladata, hogy megnevezzen.

Milyen színű a kislány ruhája?

A kutya szó **élőlényt**, a labda **tárgyat** nevez meg.
Ezek a szavak **főnevek**.
A zongorázik, hegedül szavak **cselekvést** jelentenek.
A cselekvést jelentő szavakat **igék**nek nevezzük.
A fekete, piros, szőke, barna szavak **tulajdonságot** jelölnek.
Ezek a **melléknévek**.

**A szavakat jelentésük alapján csoportosítjuk.
Ezeket a csoportokat szófajoknak nevezzük.**

A szavak jelentését kérdések alapján állapítjuk meg.

zongorázik mit csinál? labda mi? szőke milyen?

18. ábra. A szófajok tudatosítása

Az ide tartozó 5. feladat szövegének a megfogalmazása hiányos: 5. feladat. *Olvassátok el a szavakat! Mondjátok meg mit neveznek meg az egyes oszlopok szavai!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 77). A szövegből kimaradt a szófaj kifejezés, így a feladat nem adja meg, hogy mit is kell a diákoknak megnevezniük. A további feladatok között megtalálható kivételt kereső és csoportosítási gyakorlatok is. Az egyik feladat (7. feladat) visszautal a többjelentésű szavak témára, mivel a feladatban található kifejezés (vár) több jelentéssel bír, s egyben többszófajú is.

A szófajokon belül a *Főnév* az első, amellyel a tankönyv foglalkozik. Mindenekelőtt a *Főnév jelentése* téma található meg. Az indukciós feladat a képről megnevezni a tárgyakat, élőlényeket. A tudatosítás csak az 5. feladat után következik.

A 2. és 3. feladat felismerési, a többi feladat pedig a szavak jelentésének megadását, vagy a megadott szavak bepótolását várja el a tanulóktól. Két olyan feladat található, mely hozzájárul a kommunikáció fejlesztéséhez: 6. feladat. *Alkoss főneveket a következő szótagokból!* 8. feladat. *Dolgozzatok csoportban! Írjatok az ábécé betűrendje szerint mindegyik magánhangzóval egy-egy főnevet! A szavak magánhangzóval kezdődjenek!* Mindkét feladat szóalkotási gyakorlat (Lator-Perduk–Perduk 2020: 80-81).

Miután a tanulók megismerkedtek a főnév meghatározásával, a *Köznév és a tulajdonnév* témájának ismertetése következik. A tankönyv 4 oldalon keresztül tárgyalja ezt a témát. Az indukciós feladat egy verset tartalmaz (Weöres Sándor), melyben található személynevek és köznevek, a tanulóknak meg kell határozni, hogy az egyiket miért írjuk kisbetűvel, míg a másikat naggyal. A tankönyv szerzői tehát a köznevek és a tulajdonnevek helyesírása által próbálja a tanulókat az ismeretanyagra rávezetni. A 2. és a 4. feladat után következik a téma tudatosítása.

A feladatok típusa eltérő. Megtalálható felismerési feladat, melyben a tulajdonneveket kell kiírni (4. feladat. *Írd ki az alábbi szövegből a tulajdonneveket egymás alá!*), csoportosítási (2. feladat. *Csoportosítsd az alábbi főneveket a minta szerint!* 9. feladat. *Írd külön sorba a tulajdonneveket és a közneveket! Mondd meg, milyen hasonlóság van a főnevek kiejtése és helyesírása között!*), párosítás (7. feladat. *Párosítsd a szókérdőjelekről vett főneveket a tulajdonnevekkel!*), betűrendbe sorolás (3. feladat. *Írd le a keresztnneveket betűrendben!*), gyűjtőmunkát igénylő feladat (11. feladat. *Gyűjts olyan főneveket, amelyeket köznévként és tulajdonnévként is használunk!*) és helyesírást fejlesztő feladat is (13. feladat. *Írd le írott betűkkel a következő mondatokat! Ügyelj a köznevek és tulajdonnevek helyesírására!*). Azonban a témán belül nem található kommunikációt fejlesztő gyakorlat (Lator-Perduk – Perduk 2020: 82-85).

A következő téma a *Főnevek helyesírása, az ó, ő, u, ú, ü, ű a főnevek végén*. A rávezető feladat a felsorolt magánhangzók közül az ó és az ő betűket tartalmazza, ugyanis a főnevek végén az ő és az ó betű mindig hosszú, ennek tudatosítására is sor kerül. Ezután két feladat található az ismeret begyakoroltására.

Ehhez hasonlóan épül fel az u, ú, ü, ű szóvégi magánhangzók tudatosítása és gyakoroltatása. A tankönyv szerzői kiemelik a szabályt alkotó kivételeket is.

A téma idetartozó utolsó helyesírási szabályai a j-t és az ly-t tartalmazó főnevekre vonatkoznak. Két feladat található, mindkettő a helyesírás gyakoroltatása végett került bele a tankönyvbe.

A *Toldalékos főnevek* témakörön belül a főnév egyes és többes száma téma kerül elsőként bemutatásra. Az itt található indukciós feladat egy verset tartalmaz, melynek kiemelt szavai különböző toldalékokkal lettek ellátva. A tanulók feladata, hogy a kiemelt szavakat a toldalékok típusa szerint csoportosítsák. Ez alapján a többes szám jele, a helyrag és a tárgy ragja csoportok jönnek létre. A téma szempontjából csak a többes szám jelét kapó szóalakok fontosak, pozitívum, hogy ilyenből több is található a versrészletben. Az itt található felismerési és produktív feladatok a megtanulandó nyelvi ismeretet fejlesztik. Az egyetlen kommunikációt fejlesztő feladat a következő: 6. feladat. *Olvasd el a versrészletet! Fogalmazd meg, mit szeretne tenni a gyerek!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 90). A szóbeli szövegalkotást és a tartalommondást fejleszti a megnevezett feladat, azonban a gyakorlat többi része szintén a grammatikai ismeretek begyakorlását segíti.

A főnév másik toldalékját ismerteti A *-t ragos főnevek* téma. Az itt található indukciós feladat fejleszti a tanulók kommunikációs készségét, ugyanis mondatalkotást tartalmaz, emellett a szóbeli szövegalkotás készségét is fejleszti: 1. feladat. *Alkoss mondatokat a szóártyákon levő szavakból!* 1. c. feladat. *Mondd meg, miért kell toldalékot kapcsolni a szavakhoz?* Mivel a feladatban megjelennek más ragok és toldalékok is, ezért a tankönyv szerzői először a rag meghatározását közlik.

A következő feladat csak grammatikai ismeretekre kérdez rá, ettől függetlenül ugyancsak indukciós feladatnak tekinthető, mely után a főnév –t tárgyragjának tudatosítása következik.

A feladatok többsége a nyelvtani ismeretek fejlesztését célozza meg, előfordul azonban olyan feladat, mely a tanulók metanyelvi funkcióját fejleszti azáltal, hogy velük fogalmazza meg a szabályt (mely szabály már előző tanórán is elhangzott, így ismétlődő jellegű feladatnak is tekinthető) (19. ábra).

3. Csatold a -t ragot a főnevekhez, és írd be a füzetedbe!

só bot ház szív mező rét nadrág szék

a) Mondd meg, hogyan kapcsolódik a -t rag a mássalhangzóra végződő szavakhoz!

91

19. ábra. Metanyelvi kommunikációt fejlesztő feladat

A következő feladat, mely szintén fejleszti a kommunikációt, a szavak jelentésének megmagyarázását várja el a tanulóktól. A feladat több szintből áll, beszédképesség fejlesztés szempontjából a feladat utolsó (b., c.) részei fontosak (20. ábra).

6. Olvasd el figyelmesen a szavakat! Mondd el, mit vettél észre!
tanulót, képet, írt, pókot, gépet, járt, várt, asztalt, szekrényt,
gyereket, ült, könyvet, bogarat, epret, medvét, lát
- a) Írd ki a szavak közül a *-t* ragos főneveket, és karikázd be szí-
nessel!
- b) Mit neveznek meg a kiírt szavak?
- c) Olvasd el még egyszer a megmaradt szavakat! Mondd meg, mit
fejeznek ki!

12

20. ábra. Kommunikációt fejlesztő többlépcsős feladat

A főnevek ragjaival foglalkozó következő téma *A –ban, -ben, -ba- be ragos főnevek* címet viseli. A téma indukciós anyaggal indít, mely a helyragok helyénvaló használatát célozza meg a feladat utolsó, mondatalkotást tartalmazó része által: 1. b. feladat. *Válassz ki két-két szót a kérdések alá írt szavak közül, és foglald őket mondatba!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 94). Ezt a részt követi a ragok használatának tudatosítása, mely a hozzájuk intézhető kérdések által történik.

Az itt található feladatok egy része csak a grammatikai ismeretet fejleszti, található azonban mondatkiegészítési, tartalommondási beszédkésztség fejlesztő feladatok: 2. feladat. *Egészítsd ki a mondatokat a szókérdőjelekről vett -ban, -ben vagy -ba, -be rágós főnevekkel* 4. a. feladat. *Soroljátok fel a történet szereplőit!* 5. feladat. *Másolás közben egészítsd ki a mondatokat rágós főnevekkel!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 94-95).

A tankönyv továbbra is a főnévhez tartozó toldalékokat tudatosítja. A következő téma *A –ból, -ből, -ról, -ről, -tól, -től ragos főnevek* használatát tudatosítja. Az indukciós feladatban –ból, -ből ragokkal kell ellátni a megadott főneveket, ezután pedig meg kell figyelniük, hogy mely szavaknak változott meg az alakja a toldalék hozzákapcsolását követően. A tudatosítási résznél a megnevezett toldalékok helyesírása van kiemelve.

A témához tartozó feladatok a főnév megnevezett ragjainak használatát gyakoroltatják, illetve a tanult előző ismereteket is visszakérdezik, pl. 3. feladat. *Írd ki a következő mondatokból külön a tulajdonneveket és a közneveket!* A kommunikációt fejlesztő gyakorlatoknak a mondatalkotási feladatok nevezhetők, ezekből kettő található: 5. b. feladat. *Válassz ki a toldalékos főnevek közül négy szót, és alkoss vele mondatokat!* 7. feladat. *Csatold a -ról, -rőt ragot a következő szavakhoz, majd négy szóval írd meg mondatot!* (Lator-Perduk – Perduk 2020: 96-97).

A főnévhez tartozó utolsó téma a *Rokon értelmű és az ellentétes jelentésű főneveket* ismerteti. A tankönyvben a témára egy oldal van szánva, melyen három feladat található. Az első feladat az indukciós anyagot foglalja magába, melyben a tanulóknak a megadott képekről kell rokon értelmű szavakat gyűjteni. Az itt található képek a 21. ábrán

láthatók. Mivel a diákok már az előzőekben tanultak a rokon értelmű szavakról, így nem jelenthet nekik nagyobb nehézséget a feladat megoldása. Azonban a téma az ellentétes jelentésű főneveket is magába foglalja, ám a rávezető anyagban nem jelenik meg, s a tudatosításnál is csak a rokon értelmű főnevek meghatározása található.

21. ábra. A rokon értelmű főnevek téma rávezetését szolgáló anyag

A maradék két feladat a rokon értelmű és az ellentétes jelentésű főneveket gyakoroltatja. A feladatok közül a rokon értelmű szavaknál van szükségük a tanulóknak a beszéd használatára, ugyanis meg kell magyarázniuk a megadott közmondások jelentését.

A tankönyv következő nagyobb témaköre az *Ige*, melyen belül az *Ige jelentése* az első téma. Az ide tartozó indukciós feladat a megadott képekhez tartalmaz kérdéseket, melyet a tanulóknak szóban kell megválaszolniuk (22. ábra).

22. ábra. Az Ige témaköréhez tartozó indukciós feladat

A feladat rávezeti a diákokat az ige használatára, azonban azt, hogy pontosan mit fejez ki az ige, a következő feladattal szemlélteti a tankönyv: 2. feladat. *Olvasd el a verset, és mondd meg, mit jelentenek a kiemelt szavak!* A feladat végén a következő mondat szerepel: *A rászállott, ráüülünk, fütyüülünk szavak cselekvést fejeznek ki, az elbír szó*

történést jelent. S csak ezt követően kerül sor az ige meghatározására (Lator-Perduk–Perduk 2020: 99).

A feladatok egy része az ige kifejezőmódja szerint csoportosíttatja a tanulókkal a megadott szavakat. A kommunikációt fejlesztő gyakorlatok megadott szöveghez kapcsolódnak, az önálló véleményalkotást és a tartalommondást segítik elő: 4. c. *feladat. Ti mit kérdeztetek volna az állatgondozótól?* 7. c. *feladat. Mondd meg, mit aprít és ránt az igazi szakács!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 100-101).

Ezek mellett pedig egy nyelvi játék is található, melyben a tanulóknak szóláncot kell alkotniuk: 8. *feladat. Dolgozzatok négyfős csoportokban! Játsszatok szóláncot! A megadott ige utolsó betűjével alkossatok újabb igét! Versenyezzetek, melyik csoport gyűjtött több szót!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 101).

Az igen belül az első téma a *Cselekvést kifejező igékkel* foglalkozik. Az indukciós anyag képek és hozzájuk kapcsolódó kérdések által vezeti rá a tanulókat az olyan igék használatára, melyek cselekvést fejeznek ki. Ezt követi a cselekvő ige meghatározása és kérdései.

Az ide tartozó feladatok közt több olyan is található, mely fejleszt a diákok kommunikációs készségét: 2. *feladat. Olvasd el a versrészletet! Mondd meg, mit jelentenek a kiemelt szavak! Hogyan kérdezel rájuk?* 4. *feladat. Dolgozzatok párban! Gyűjtsetek cselekvést jelentő igéket arról, mit csináltak reggelente! Írjátok le ezeket a szavakat!* 6. *feladat. Válaszolj teljes mondatokkal az alábbi kérdésekre!* 8. *feladat. Írd le, hogyan telik egy napod otthon az iskola után! Mondataidban húzd alá a cselekvést jelentő igéket!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 102-103). A megnevezett feladatok között szó jelentést meghatározó, mondatalkotási típusú feladatok találhatóak.

Az igék következő kifejezőmódja a *Történést kifejező igék.* Az indukciós feladat megegyezik az előző téma feladatával, ugyanis képekről kell megállapításokat közölni. Az előző téma feladatával ellentétben, ebben az esetben nem szavakat, hanem mondatokat kell a tanulóknak alkotniuk.

Az ide tartozó feladatok többsége felismerési feladat, mivel az adott szövegtípuson belül kell megtalálniuk a cselekvést és a történést kifejező igéket. Megtalálható olyan feladat is, amely egy visszamenő téma anyagára kérdez rá: 4. b. *kérdés. Írd le azokat a szavakat, amelyekben hosszú egyjegyű mássalhangzó van!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 105).

Mindössze egy feladat tartalmaz kommunikációt fejlesztő gyakorlatot: 3. b. feladat. *Magyarázzátok meg, mit jelent a zsugorodik a hó kifejezés!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 105). A tanulóknak az adott kifejezést kell megmagyarázniuk.

A következő téma a *Létezést kifejező igék*. A téma megismertetésére és begyakorlására a szerzők egy oldalt szántak, melyen megtalálható az indukciós feladat, a meghatározás, illetve két gyakorlat. Az indukciós feladat egy rövid versből áll, melyben ki vannak emelve a létigék, s a tankönyv kérdések helyett maga válaszolja meg, hogy mik is azok a létigék.

Az ide tartozó két feladat egyike találós kérdéseket tartalmaz, melyben fel kell ismerni a létezést és a cselekvést kifejező igéket. Ez tehát egy felismerési feladat. A másik feladat kommunikáció fejlesztő, ugyanis létigékkel kell mondatot alkotni: 3. feladat. *Válassz ki három létigét, és alkoss velük mondatokat!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 106).

Az ige kifejezésmódjai után a tankönyv *Az igék ragozása* témát ismerteti. A témánál található indukciós feladat rajzok és a hozzájuk kapcsolódó cselekvést kifejező igék által vezeti rá a tanulókat az ige ragozására. Az igék mellett megjelennek a cselekvést végzők, melyeket személyes névmásokkal fejeztek ki. A tudatosítási rész is előbb a személyes névmások meghatározását közli. Ezt követően a tankönyv az igei személyragok meghatározását közli.

Az itt található feladatok többségében a grammatikai ismereteket gyakoroltatják, pl. 5. feladat. *Válogasd szét az egyes és többes számú igéket!* 8. feladat. *Egészítsd ki a táblázatot a megfelelő igealakokkal!* 10. feladat. *Ragozd el a lát igét a 108. oldalon levő táblázat alapján!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 108-109).

Csupán egy olyan feladat található, mely fejleszti a kommunikációt, ez pedig egy tartalommondási feladat: 10. feladat. *Olvasd el a szöveget! Mondd el, mit tudtál meg belőle!* (Lator-Perduk – Perduk 2020: 109).

Az igék ragozása téma után az *Igeidők* témája következik. Az indukciós feladat egy verset tartalmaz, melyhez a következő kérdések tartoznak: 1. a. feladat. *Írjátok ki a versből az igéket!* 1. b. feladat. *Állapítsátok meg, mikor megy végbe a cselekvés, történés!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 110). Mivel az igeidők a cselekvés idejét tartalmazzák, ezért az indukciós feladat megfelelő. Bár a tankönyv ezen a részen is említést tesz a magyar nyelvben használatos három igeidőről, valójában csak a 3. feladat után tudatosítja azt.

Az itt található feladatok megadott szöveg idejének felismerését várják el a tanulóktól. Megtalálható olyan feladat is, amely az igék három igeidőben való átalakítását célozzák meg, illetve olyan is, amelyben az igeidők átalakításával kaphatnak a tanulók

értelmes szöveget. Az egyik feladat azt kéri a tanulóktól, hogy pótolják a megfelelő igét a szókártýákról, viszont szókártýák a könyv ezen feladatánál nem találhatók.

Az igeidők közül az *Ige jelen ideje* az első bemutatásra kerülő téma. Az itt található indukciós feladat egy verset tartalmaz, s a hozzá kapcsolódó kérdések egyike az ígéről tanultakat kérdezi vissza, mellyel nem segíti az aktuális tananyag megértését: 1. a. feladat. *Írd ki a mondókából az igéket csoportosítva aszerint, hogy cselekvést, történést vagy létezést fejeznek-e ki!* Az ide tartozó második kérdés már annál inkább, ugyanis a cselekvések, történések idejére kérdez rá: 1. b. feladat. *Mondd meg, hogy mikor megy végbe a cselekvés, történés!* (Lator-Perduk – Perduk 2020: 112).

A feladatok közül csupán egy fejleszti a tanulók kommunikációját: 6. feladat. *Alakítsd át az igéket jelen idejűvé! Három jelen idejű igével alkoss egy-egy mondatot!* A feladatban a tanulóknak mondatokat kell alkotniuk. A tanult anyagra kérdeznek rá a következő feladatok: 5. a. feladat. *Emlékezz vissza, mit tanultál a szövegről! Állapítsd meg, hogy elbeszélő vagy leíró-e ez a szöveg.* 5. c. feladat. *Kérdezz a kiemelt igékre, és állapítsd meg a cselekvő számát és személyét!* 7. b. feladat. *Állapítsd meg, a cselekvő számát és személyét!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 113).

A következő téma az *Ige múlt ideje*. Az előző igeidő rávezető feladatához hasonlóan itt is egy vers található, melynek kiemelt szavait kell a diákoknak megfigyelni. A vershez nem tartoznak kérdések, hanem a tankönyv szerzői a meghatározást közlik.

Az itt található feladatok egy része a múlt idejű igék felismerését vagy csoportosítását várja el a tanulóktól: 3. b. feladat. *Írd ki a szövegből a múlt idejű igéket! A múlt idő jelét karikázd be színessel!* 4. feladat. *Írd le csoportosítva az alábbi múlt idejű igéket! A múlt idő jelét húzd alá színessel!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 115).

Két kommunikációt fejlesztő gyakorlat található, melyek közül az egyik a metanyelvi funkciókat mozgósítja: 3. c. feladat. *Mikor -t és mikor -tt a múlt idő jele? Fogalmazd meg a szabályt!* Míg a másik feladat a tartalommondásra helyezi a hangsúlyt: 5. feladat. *Olvasd el a szöveget! Fogalmazd meg, miről szól a szöveg!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 115).

Az utolsó igeidővel *Az ige jövő ideje* téma foglalkozik. A rávezető anyag itt egy rövid szöveget tartalmaz, melynél két kérdés található: 1. a. feladat. *Figyeld meg, mikor kerül sor a történetre!* 1. b. feladat. *Milyen kapcsolat van a történet ideje és a kiemelt szavak között?* Az első kérdés a szöveg idejére, a második az igeidőkön kívül kiemelt időhatározó-szókra vonatkoznak. Az indukciós feladatot a jövő idő meghatározása követi. A jövő idő képzésére külön indukciós anyag található, mely egy produktív feladat

is egyben: 2. feladat. *Tedd jövő időbe a következő igéket a minta alapján!* Ezt követően a tankönyv a jövő idő képzését foglalja össze. (Lator-Perduk–Perduk 2020: 116).

A témánál található feladatok közt található felismerési feladat: 5. feladat. *Keresd meg a mondatokban a jövő idejű igealakokat!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 117). Azonban a feladatnak a téma tudatosítása után kellene állnia, ehelyett ez a témán belül található utolsó feladat. A meghatározások után lévő feladat az igék átalakítására vonatkozik, tehát egy produktív feladat.

Két kommunikációt fejlesztő feladat található, melyek a tanulók egyéni véleményére kíváncsiak: 4. a. feladat. *Mit gondolsz? Tart még a tanév, vagy már befejeződött, és a tanuló már Ungváron is van?* 4. b. *Mondd meg, melyik a helyes állítás!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 117). Az első feladat a megadott szöveghez kapcsolódó egyik kérdés, viszont a második a tanulóktól elvárja, hogy a megadott mondatok közül kiválassza a nyelvtanilag helyeset (*A tanuló jelen időben leírta időtöltését. A tanuló jelen idejű igéssel fejezte ki, hogy mivel tölti majd a nyarat.*).

A tankönyvben a következő téma *Az igekötős igék*. Az indukciós feladat képek és az alattuk lévő kifejezések által vezeti rá a tanulókat az igekötők fontosságára. Az ide tartozó 2. feladatban található mondatok ugyancsak az igekötők használatát tudatosítják.

A témánál fellelhető feladatok az igekötős igék helyesírását tudatosítják. Megtalálható továbbá szószerkezet alkotási feladat: 6. feladat. *Alkoss a következő szavakból szószerkezeteket a fog, tud, kell szavak segítségével!* Illetve helyettesítési: 3. feladat. *Olvasd el a mondatokat! Pótold a szókérdőjelekről a megfelelő igekötős igét! Karikázd be az igekötőket!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 118-119). Ezek közül a szószerkezet alkotása számít kommunikációt fejlesztő feladatnak.

Az ige témakörén belül *A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű igék* téma az utolsó, ennek tudatosítására és gyakorlására a szerzők egy oldalt szántak. Az itt található indukciós feladat rokon értelmű kifejezések mondatokba helyettesítését jelenti (23. ábra).

**A ROKON ÉRTELMŰ ÉS
AZ ELLENTÉTES JELENTÉSŰ IGÉK**

5. Egészítsd ki a mondatokat a szókérdőjelekről a legodább rokon értelmű igéekkel!

Pisti az utcán ráérősen _____ .
Mellette Bodri kutyája _____ .
Arra _____ nagy sietve barátja, Ferkó.
Az óvodába _____ kishúgáért.
Ekkor Pisti megpillantotta nagypapáját, aki éppen arra _____ .
Együtt _____ tovább.

igyekezett sétált haladtak szókdécselt ment ballagott

23. ábra. A rokon értelmű és ellentétes jelentésű igék témán belül található indukciós anyag

Az indukciós anyagot a rokon értelmű igék meghatározása követi. A begyakorlásra mindössze két feladat található, melyek tartalmaznak felismerési feladatrészeket: 7. feladat. *Olvasd el a mondatokat! Keresd meg az igéket!* 8. feladat. *Keresd ki az ellentétes jelentésű igéket! Írd le őket párosával!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 120). A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű igék közti különbségek meghatározására a 7. a. feladat szolgál, s ez az egyetlen kommunikációt fejlesztő feladat (*Magyarázd meg, milyen különbség van a mondatpárok igéinek jelentése között!*).

A tankönyv utolsó témája a *Melléknév*, melyen belül az első téma a *Melléknév jelentését* ismerteti. A melléknév szófaj megértésére vonatkozó indukciós anyag a melléknév nyelvben betöltött szerepéből indul ki. Tehát a feladat a képen ábrázolt élőlények tulajdonságainak megnevezését kéri. Emellett a szóbeli szövegalkotásra is ösztönzi a diákokat (1. c. feladat. *Találjatok ki egy történetet a kép alapján! Írjátok is le a füzetetekbe!*) A második egy felismerési feladat: 2. feladat. *Válogassátok ki és írjátok le azokat a szavakat, amelyek tulajdonságot fejeznek ki!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 121). Tovább haladva a tankönyvben egy vers található, melynek egyes szavait a szerzők kiemelték. Ezt követi a melléknév fogalmának a meghatározása, illetve kérdései. A tankönyvben tehát két indukciós feladat közt egy felismerési feladat található, s csak ezután következik a szófaj meghatározása.

A további feladatok közt ugyancsak található még felismerési feladat: 3. a. *Írd ki a szövegből az összes melléknevet!* Két feladat található, ami fejleszti a diákok kommunikációját: 3. b. feladat. *Mit jelent pontosabban a könyv címében a „valakire ütött” kifejezés? Magyarázd meg röviden!* 4. feladat. *Foglald össze írásban a legfontosabbnak tartott jó és rossz tulajdonságaidat!* A feladatok az írásbeli és a szóbeli kommunikációt is fejlesztik (Lator-Perduk–Perduk 2020: 122).

A következő téma *A melléknév fokozása*. Az ide tartozó indukciós feladat három mondatból áll, de kellőképpen szemlélteti a fokozás lényegét: (24. ábra)

1. Olvasd el az alábbi mondatokat! Írd ki belőlük a mellékneveket!
- A vonat gyors. A repülőgép gyorsabb.
Az űrhajó a leggyorsabb.
- a) Figyeld meg, hogyan változott meg a gyors melléknév a második és a harmadik mondatban!
- b) Karikázd be a melléknévhez járuló toldalékokat!
- A gyors, gyorsabb, leggyorsabb melléknevekkel a járművek különböző sebességét fejezzük ki.
A melléknév fokozása az egymással összehasonlított tulajdonságok különböző mértékét jelöli.
A melléknévnek három foka van: *alapfok*, *középfok* és *felsőfok*.
- A melléknévnek három foka van: alapfok, középfok és felsőfok.**
- Az alapfokú mellékneveknek nincs jele.
A középfokú melléknév jele: *-bb*.
A felsőfokot a középfok elé helyezett *leg-* szócskával jeleljük.

24. ábra. A melléknév fokozása témánál található indukciós anyag és a téma tudatosítása

Az itt található feladatok a megtanulandó grammatikai ismeretek elsajátítását célozzák meg, főként csoportosítási feladatokkal: 2. feladat. *Csoportosítsd a felsorolt mellékneveket!* 3. a. feladat. *Keresd ki a meséből a mellékneveket! Írd le őket a megfelelő helyre!* A feladatok közt egy kommunikációt fejlesztő feladat található, melyben a megadott közmondások jelentését kell a tanulóknak meghatározni: 4. feladat. *Írd le a közmondásokat! Magyarázd meg a jelentésüket!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 123-124).

A tankönyv utolsó előtti témája *A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű melléknevek*. A téma első feladata egy párosítási feladat, s mivel a tanulók már ismerik a rokon értelmű szavakat, ezért ennek megoldása nem okoz nehézséget. A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű melléknevek gyakorlására két-két feladat található. Az ellentétes jelentésű melléknevekre a tankönyv kivételkeresési feladattal igyekeznek rávezetni (5. feladat. *Keresd a kakukktójást! Találd meg azt a szót, amelyik nem illik a sorba! Válaszodat indokold!*) (Lator-Perduk–Perduk 2020: 125). A begyakorló feladatok között a megadott szavak ellentétének megtalálása lelhető fel, mely fejleszti a tanulók kommunikációját.

A tankönyv utolsó témája a *Melléknevek helyesírása*. Az indukciós feladat egy rövid szöveget tartalmaz, ez vezeti rá a tanulókat a melléknevek végén lévő *-ó*, *-ő*, *-ú*, *-ű* betűk helyesírására.

A feladatok többségében az adott betű behelyettesítését kell alkalmazni (2. feladat. *Pótold a hiányzó betűket a melléknevek végén! Írd le őket betűrendbe sorolva!* 3. feladat. *Egészítsd ki /-vei vagy /y-nal a mondatokban előforduló mellékneveket!*). A feladatok között két kommunikációt fejlesztő gyakorlat található: 7. feladat. *Hasonlítsd össze a*

következő szövegeket! Mondd meg, melyik szöveg gazdagabb, színesebb. 7. b. feladat. Fogalmazd meg, miért van szükség melléknevekre! (Lator-Perduk–Perduk 2020: 126-127).

6.3. A 4. osztályos anyanyelv tankönyv elemzése

A 4. osztályos *Magyar nyelv és olvasókönyv* szerzői Lator-Perduk Ilona és Perduk János. A tankönyvet 2021-ben a lengyri „Szvit” kiadó adta ki. A tankönyv elején és végén – a többi Magyar nyelv és olvasókönyvhöz hasonlóan – Ukrajna állami himnusza található. A gyerekeknek szóló köszöntő „Kedves Negyedikesek!” címmel olvasható. A köszöntőben a szerzők leírják, hogy melyek azok a szófajok, melyet előző éven már megtanultak és, hogy mi jellemzi azokat. Ezután közlik a tanulókkal, hogy az előttük álló tanévben újabb szófajokat ismerhetnek meg, emellett pedig a szövegalkotási készségük is fejlesztésre kerül a tanévben. A tankönyvben új témakörként a mondatrészek is szerepelnek.

A tankönyv végén – az eddigiekkel ellentétben – négy oldalon keresztül különböző ábrák találhatók, melyek a szófajokat és az azokon belül lévő kategóriákat, illetve a mondatfajtaikat, mondatrészeket és azok típusait szemléltetik.

A tankönyv tartalomjegyzékének felépítésében külön ki vannak emelve a fő témakörök és a hozzájuk tartozó altémák. Előfordulnak olyan témák, melyek nem tartalmaznak alfejezeteket (*A névelő, A névutó*). A témák felépítését illetően elmondható, hogy a szöveg témával kezdődik és zárul a tanév, természetesen mindkét témakörben más-más megközelítésből bemutatva. A tartalomjegyzékben szereplő fő témakörök:

- *A szöveg, mondat, szó*
- *A szófajok*
- *A főnév*
- *A névelő*
- *A névutó*
- *A melléknév*
- *A számnév*
- *A névmás*
- *Az ige*
- *A mondatrészek*
- *A szöveg*

Mielőtt a tankönyv szerzői rátérnének az elsajátítandó anyagra, egy anyanyelvről szóló verssel (*Kiss Dénes: Anyanyelv*) és egy idézettel (*Lőrincze Lajos: Miért „anyanyelv” az anyanyelv?*) nyitják meg a magyar nyelv oktatását.

A tankönyv első nagy témaköre a *Szöveg, mondat, szó*, melyen belül a *Szöveg* témája kerül elsőként bemutatásra. A témán belül 16 feladat található, melyeknek többsége fejleszti a diákok kommunikációs készségeit. Az 1-11. feladatok egy képhez köthetők, ugyanis a képről különböző szöveges produktumokat kell a tanulóknak létrehozni. Ilyen feladatok találhatók itt, mint: 1. feladat. *Nézd meg figyelmesen a képet, és adj neki címet!* 2. feladat. *Mondd el, mit láthatnak a kisvasúton ülő személyek?* 5. feladat. *Dolgozzatok négy fős csoportokban! Alkossatok szöveget az előző kép alapján a következő címmel: Kalandos utazás a kisvonattal!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 6-8).

A témán belül található 13. feladat arra kéri a tanulókat, hogy meséljék el egymásnak a nyáron történt legemlékezetesebb élményüket, majd a szépen megfogalmazott szókapcsolatot használja. A feladat szövegében nincs kivetnivaló, a *szépen* kifejezés használata ugyanakkor nyelvhasználati szempontból nem helyénvaló.

A tankönyv következő témája *A mondat*. Az itt található mondatalkotási feladatok fejlesztik a kommunikációt (25. ábra).

3. Írj mondatokat a szókérdőnyön levő szavakból

falevelek	hűvösebb	nappalok	sárgulnak	szület	
ősz	ködös	színes	időjárás	rövidebbek	lehullanak

4. Írj öt mondatot arról, hogy mit tartasz fontosnak a természet megóvása érdekében!

5. Alkoss olyan mondatokat, amelyeknek a szavai ugyanazzal a magánhangzóval vagy mássalhangzóval kezdődnek!

Kati kevés kávét kortyolgat.

25. ábra. A mondat témánál található kommunikáció fejlesztő gyakorlatok Az

ábrán lévő feladatokon kívül megtalálható még képről való mondatalkotás, melyhez további kérdések járulnak: 6. a. feladat. *Dolgozzatok párban! Vitassátok meg a két fiú cselekedetét!* 6. b. feladat. *Te mit tettél volna az idős ember helyében?* 6. c. feladat. *Találjatok ki egy történetet a képről.* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 11). A megnevezett feladatok az érvelő fogalmazásra is előkészíthetik a tanulókat.

A *Mondatfajták* téma egy olyan feladattal indít, amelyben a tanulóknak fel kell idézniük az általuk már tanult mondatfajtákat, mivel meg kell határozniuk a szövegben lévő mondatok típusait. Az ide tartozó kommunikációt fejlesztő gyakorlatok a következők: 4. feladat. *Alkoss különböző mondatfajtákat a kép alapján!* 5. feladat. *Fejezd*

be a megkezdett mondatokat! Tedd ki a mondatvégi írásjeleket! Állapítsd meg a mondatok fajtáját is! 6. feladat. Alakítsd át az alábbi kijelentő mondatokat kérdő vagy óhajtó mondatokká! (Lator-Perduk–Perduk 2021: 13).

A tankönyv következő témája *A szavak*, melynek első feladatában a mondatokat szavakra kell tagolni. A témán belül található feladatok közül kettő fejleszti a tanulók kommunikációját: 5. feladat. Alkoss az alábbi szavakból új szavakat az első betűjük kicserélésével! 6. feladat. Rendezd szavakká a szótagokat! (Lator-Perduk–Perduk 2021: 15) (26. ábra). A megnevezett feladatok szóalkotási feladatoknak számítanak.

5. Alkoss az alábbi szavakból új szavakat az első betűjük kicserélésével!

lánc – tánc

torzsa _____	bilincs _____	sirály _____
hártya _____	zavar _____	sátor _____
polc _____	tenyér _____	narancs _____

6. Rendezd szavakká a szótagokat!

kör- ke- kar-
 er- han-
 mo- var- gyá- so-
 fo- or- tor-

vos
 vány va gya
 va
 nyér bil valy dész ta
 jú lyó zó

26. ábra. A szavak témánál található kommunikációt fejlesztő gyakorlatok

A szavak jelentése téma már az előző osztályokban tanult anyagnak számít. Az ide tartozó első feladatban a szavak megadott csoportokba rendezését kell a tanulóknak elvégezni. Az ide tartozó feladatok többsége vagy a feladatok valamelyik része tartalmaz kommunikációt fejlesztő gyakorlatokat (27. ábra).

3. Válaszd ki a következő szavak rokon értelmű megfelelőit!

kikelet	kunyhó	önzetlen	burgonya	kukorica
ház	tavaszi	jószívú	viskó	törökbúza
málé	pityóka	tengeri	krumpli	kastély

4. Keresd meg a szavak ellentétes párját! Négy szó párral alkoss mondatot!

visz	apad	tél	gyenge	sima
nyit	jön	hegyes	ül	virít
ráncos	megy	hervad	nyár	hoz
erős	árad	tompa	zár	áll

5. Fejezd ki a következő meghatározásokat egy szóval!

a) madarak testét fedi	_____	íróeszköz
b) csíkos afrikai állat	_____	gyalogátelőhely
c) villanygő	_____	gyümölcsfa termése
d) nagy testű vízimadár	_____	nagy terhet emelő gép

27. ábra. A szavak jelentése témánál található kommunikációt fejlesztő feladatok egy része

A 3. feladatban a kiemelt szavak rokon értelmű párját kell megtalálni. Ez a feladat nagyon jól bemutatthatja a nyelvjárási szavakat, tisztázva azok köznyelvi változataival. A

4. feladat második részében a tanulóknak mondatokat kell alkotni meghatározott számú szó párral. Az 5. feladat különböző meghatározásokat sorol fel, a tanulók feladata, hogy egy szóval fejezzék ki azokat. A tankönyv ezen részén található még mondataalkotási feladat (8. ábra. *Dolgozzatok párban! Alkossatok mondatpárokat az azonos alakú szavakkal a példa szerint!*), illetve egy nyelvi játék, a szólánc készítése is fellelhető, amely nem a megszokott módon jelenik meg (Lator-Perduk–Perduk 2021: 17). A szóláncot különböző témakörökben kell alkotni (növény, tárgy, állat stb.) és az ábécé betűinek megfelelően kell azt létrehozni.

A tankönyv következő témája a *Szóösszetétel*, mellyel a tanulók a 3. osztályban ismerkedtek meg *Egyszerű és összetett szavak* címszó alatt. Az itt található első feladat után egy rövid meghatározás is segíti a tanulók ismereteit felidézni.

A témán belül található kommunikációt fejlesztő feladatok többnyire szóalkotási gyakorlatok: 2. feladat. *Alkoss minél több összetett szót a szavakból!* 3. feladat. *Alkoss összetett szavakat a képekről!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 18-19). Megtalálható továbbá egy olyan metanyelvi funkciót fejlesztő kommunikációs gyakorlat, melyben a tanulóknak egy helyesírási szabályt kell kiegészíteniük, vagyis, hogy hol választhatók el az összetett szavak.

A *szóképzés* téma a szótövet és a hozzá kapcsolható toldalékokat mutatja be, illetve ismételteti át a diákokkal. Az első feladat szövegében a tanulóknak meg kell keresniük a jellel és ragokkal ellátott szavakat. Mivel a tanulók már csak a képzőről nemtanultak, ezért a tankönyv ide vonatkozó része említést tesz a képzőkről és azok nyelvben betöltött szerepéről. Az itt található feladatok többsége a szavak képzővel való ellátását célozza meg. Egy feladat tartalmaz kommunikációt fejlesztő gyakorlatot: 3. b. feladat. *Beszélgétek meg, mit jelentenek a tőszavak, és mit a második és negyedik oszlopban lévő képzett szavak!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 21). A feladat a diákok nyelvről való gondolkodását, az arról való beszélgetést fejleszti.

A témakör végén három ábra szemlélteti a nyelvtani rendszer felépítését, melyeken a legkisebb egységtől (hang) a legnagyobbig (szöveg) megtalálhatók a főbb és alcsoportok.

A tankönyv következő nagy témaköre *A szófajok*. A szófajok egy részével (főnév, melléknév, ige) a tanulók már 3. osztályban megismerkedtek. Az itt található indukciós feladat nagyon hasonlít az előző osztályban lévő rávezető feladathoz. A tanulóknak ebben az esetben is képről kell szavak mondani, melyet a megadott kategóriákba (élőlény, élettelen dolog, tárgy, tulajdonság, cselekvés) kell besorolniuk. A tankönyvkészítők

ugyanúgy négy fős csoportok létrehozását ajánlják, s a csoportoknak versenyezniük kell, hogy melyikük gyűjt össze több szót. Az ezután következő feladatok is megegyeznek: (3. osztály) 1. c. feladat. *Mindenki mondjon egy-egy mondatot a képről! Figyeljete arra, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz!* (Lator-Perduk–Perduk 2020: 75) (4. osztály) 2. feladat. *Mondjatok két-két mondatot a fenti képről! Figyeljete arra, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 23).

A SZÓFAJOK

A SZÓFAJOK FOGALMA

1. Dolgozzatok négyfős csoportokban! Nézzétek meg a képet!

a) Gyűjtsétek szavakat a képről, és csoportosítsátok őket írásban a minta szerint!

élelény	tárgy	tulajdonság	cselekvés, történes
gyerek	fazék	magas	játszik

b) Versenyezzetek, melyik csapat gyűjtött több szót!
c) Mindenki mondjon egy-egy mondatot a képről! Figyeljete arra, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz!

75

A SZÓFAJOK

1. Dolgozzatok négyfős csoportokban! Nézzétek meg a képet, majd végezzétek el a feladatokat!

a) Gyűjtsétek szavakat a képről, és csoportosítsátok őket írásban!

élelény	élettelen dolog, tárgy
tulajdonság	cselekvés

b) Számoljátok meg, melyik csapat gyűjtött több szót!
c) Beszéljétek meg, mit tanultatok a harmadik osztályban ezekről a szavakról!
d) Milyen kérdés tehető fel a különböző csoportokba sorolt szavakhoz?

A szavak jelentésük alapján szófajokba csoportosítjuk.

2. Mondjatok két-két mondatot a fenti képről! Figyeljete arra, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz!
3. Alkossatok közösen szöveget a képről!

28. ábra. A szófajok téma indukciós feladatai a 3. és a 4. osztályos tankönyvekben

A tankönyv ezen részén többnyire a szófajok gyakorlására szolgáló feladatok találhatók, akad azonban néhány az írásbeli kommunikációt fejlesztő feladat is, ezek a témánál lévő utolsó feladatok: 9. feladat. *Készíts leírást az internet segítségével kedvenc madaradról!* 10. feladat. *Dolgozzatok négyfős csoportokban! Alkossatok minél több szót a betűkből! Írjátok le őket!* 10. a. feladat. *Csoportosítsátok a szavakat jelentésük szerint írásban!* 10. d. feladat. *Alkossatok a szavakból négy mondatot, majd olvassátok fel őket!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 25).

Az első szófaj, mellyel a tankönyv foglalkozik, ebben az esetben is a *Főnév*. Az ide tartozó indukciós feladatban a tanulóknak meg kell nevezniük, amit a rajzokon látnak, majd a kapott szavakat csoportosítani kell.

A feladatok többsége a főnév ismeretének begyakorlását célozza meg. Olyan feladatok találhatók itt, mint pl. 5. feladat. *Írd ki a szavak közül a többes számú főneveket! Karikázd be a többes szám jelét!* 7. feladat. *Írd ki a szavak közül a főneveket csoportosítva, és karikázd be a többes szám jelét!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 27).

Egy feladat nevezhető kommunikációt fejlesztő gyakorlatnak, ugyanis a tanulóknak meg kell határozniuk a megadott szavak jelentését: 6. feladat. *Pótold a következő mondatokból a hiányzó főneveket! Mit neveznek meg ezek a szavak?* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 27).

A főnév témáján belül *A főnév toldalékai* téma következik. Az itt található első feladat felismerési feladatnak nevezhető, mivel a megadott versből kell a tanulóknak felismerniük a jellel és a raggal ellátott főneveket. Ezután a tankönyv szerzői emlékeztetik a gyerekeket, hogy már tanulták a főnév toldalékait.

A témán belül fellelhető feladatok többnyire a grammatikai ismeret megszilárdításának elérését célozzák meg, s mindössze egy olyan feladat található, melyben a tanulóknak mondatot kell alkotniuk: 2. feladat. *Toldalékold a város és a szoba főneveket a kérdéseknek megfelelően! Négy toldalékos szóval alkoss mondatot!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 28).

A főnevek ragjaival foglalkozik a *–val, –vel, –vá, –vé ragos főnevek* téma. Az első, indukciós feladat egy mondatot tartalmaz, melyben a raggal ellátott főnevek kiemelésre kerültek. A tanulóknak ezekhez a főnevekhez kell kérdéseket feltenni, majd a toldalékot függőleges vonallal leválasztani a szótőről. A *–val, –vel* ragok szótőhöz kapcsolódásának folyamata ezután kerül tudatosításra.

A feladatok közt megtalálható toldalékolási (3. feladat. *Toldalékold ragokkal a főneveket!*), csoportosítási (6. feladat. *Írd ki a mondatokból a ragos főneveket csoportosítva*) és felismerési (7. feladat. *Olvasd el a verset! Írd ki belőle a –val, –vel ragos főneveket!*) feladatok. A kommunikációt fejlesztő feladat ennél a témánál is egy mondatalkotási feladat: 4. feladat. *Válassz ki négy szót a 3. feladatból, és alkoss velük mondatokat!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 30-31).

Szintén egy már a 3. osztályban tanult téma, *A köznév és a tulajdonnév* következik. A témához kapcsolódó első feladat egy felismerési feladat, melyben a tanulóknak az adott versből ki kell írni a közneveket és tulajdonneveket. A 2. feladat után a tanulóknak ki kell egészíteni a tulajdonnevek helyesírására vonatkozó szabályt, vagyis, hogy ezeket mindig nagy betűvel írjuk. Csak ezt követően jelenik meg egy ábra a köznév és a tulajdonnév jellemzőivel.

A témán belül egy olyan feladat található, ami szóalkotással fejleszti a diákok kommunikációját: 4. feladat. *Dolgozzatok párban! Alkossatok közneveket és tulajdonneveket a felhőkben lévő betűkből, és írjátok le őket két oszlopba!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 33).

A tankönyv következő fejezete *A tulajdonnév fajtái*. A témánál nem található indukciós anyag, hanem közvetlenül a cím alatt egy ábra jelenik meg, mely a tulajdonnév fajtáit ismerteti. Az első feladatban a tanulóknak először fel kell ismerniük a tulajdonneveket, majd az ábrán lévő kategóriákba kell sorolni azokat. Az itt található további két feladat egyike csoportosítási feladat (3. feladat. Olvasd el a szöveget! Írd ki külön a közneveket és a tulajdonneveket! Karikázd be a toldalékokat!), a másik viszont egy nyelvi játék, ugyanis a megadott köznevekben tulajdonnevek találhatóak, a tanulóknak ezeket kell megtalálniuk, majd meghatározniuk, hogy melyek lesznek a becenevek.

A tankönyv külön foglalkozik a tulajdonnevek fajtáival, minden típusra egy oldalnyi feladat adott, mely alól a Földrajzi nevek és a Bolygók, égitestek neve témák képeznek kivételt, ezek elsajátítására több oldat szántak a szerzők. Az első fajta a *Személynevek*. Az itt található első feladatban a felsorolt személynevek betűrendbe sorolását kell elvégezni, a következő feladat pedig a lány- és fiúnevek szétválogatását, illetve ugyancsak betűrendbe sorolását tartalmazza. Csak ezt követően található meg az az ábra, mely a személynevek típusait tartalmazza.

A következő típus az *Állatnevek*. Az első feladat rögtön felkelti a gyerekek érdeklődését, mivel az állatokat ábrázoló képek alatt állatnevek olvashatóak. A tanulók feladata, hogy az állatnevet a hozzá tartozó állattal párosítsák. További két feladat található az állatnevek begyakoroltatására, melyek közül az egyik felismerési (2. a. feladat. *Írd ki a szövegből a tulajdonneveket és a kutyafajták neveit!* 2. b. feladat. *Keresd ki a többi köznevet, és olvasd fel!*), a másik pedig párosítási feladat (3. feladat. *A következő beszédes állatneveket Fekete István Kele című regényéből vettük. Találd ki, milyen állatokat nevez meg velük az író!*). (Lator-Perduk–Perduk 2021: 36).

A *földrajzi nevek* típus következik. Az első feladatban a tanulóknak ki kell másolniuk a megadott szövegből a földrajzi neveket, egyéb instrukciókat nem kaptak. Ezt követi egy ábra a földrajzi nevek típusairól és egy meghatározás szintén arról, hogy mik tartoznak bele a földrajzi nevek csoportjába.

Feladatok közül megtalálható felismerési (2. feladat. *Írd ki a versrészletből a földrajzi neveket!*), csoportosítási (3. a. feladat. *Írd ki a mesében található neveket a megadott szempontok szerint!* 8. feladat. *Csoportosítsd a tulajdonneveket!*) és gyűjtési (6. feladat. *Versenyezzetek négyes csoportokban! Végezzétek el a következő feladatokat! Az a csoport győz, amelyik a legtöbb helyes válasz gyűjtötte össze. Ügyeljetek a helyesírásra!*) feladatok. Több feladat is figyelmezteti a tanulókat a földrajzi nevek helyesírására (Lator-Perduk–Perduk 2021: 37-39).

A *Bolygók, égitestek neve* a következő téma. Az első feladat hasonló az előző téma feladatához, ugyanis a tanulóknak ki kell írniuk a szövegből a kiemelt szavakat, azonban itt már olyan kérdések is találhatóak, melyek az előző, főnévhez kapcsolódó anyagokra utalnak vissza: 1. a. feladat. *Írd ki a szövegből a többes számú főneveket!* 1. b. feladat. *Olvasd fel a ragos főneveket!* 1. c. feladat. *Írd ki a tárgyragos főneveket!*). A következő feladat egy felismerési feladat, melyben az égitestek nevét és a közneveket kell kiírni. Ezt követően található meg az az ábra, mely az égitesteket sorakoztatja fel. A tankönyv ezen részén egy szöveghez kapcsolódó feladat található, melyben a tanulóknak először fel kell ismerniük az égitestek neveit, majd aláhúzni a Földtől kisebb égitestek neveit és végül utána kell nézniük, hogy mikor van a Föld napja (Lator-Perduk–Perduk 2021: 40-41).

Az *intézmények neve* témakörnél az első feladat a megadott intézménynevek helyesírását figyelteti meg a tanulókkal, majd tudatosítja is azok helyesírását az ide vonatkozó szabállyal. A további két feladat felsorolt intézménynevek csoportosítását és helyesírást várja el a tanulóktól. Mindenképp pozitívum, hogy a megadott intézménynevek mind kárpátaljai vonatkozásúak, sőt még az intézményt szemléltető képen is a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola fényképe látható (Lator-Perduk–Perduk 2021: 42).

A tulajdonneveken belül a következő csoport a *Címek*. A témán belüli első feladatban a megadott szövegen belüli címeket és személyneveket kell csoportosítani. A 2. és a 3. feladatban címeket kell gyűjteni: 2. feladat. *Figyeld meg, hogy mi mindennek lehet címe! Írj mindegyik mellé még egyet!* 3. feladat. *Gyűjts az olvasókönyvedből három verscímet és három mesecímet!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 43).

A tulajdonnevek utolsó típusába a *márkanevek* tartoznak. Az ide tartozó indukciós feladat különböző csokoládé márkákkal kelti fel a tanulók érdeklődését, majd arra ösztönzi őket, hogy soroljanak fel további márkanéveket: 2. feladat. *Sorold fel, milyen csokis márkanéveket ismersz még! Mondd meg, melyik a kedvenced és miért!* 4. feladat. *Írd le a fenti csoportok alapján kedvenc márkáid nevét! Indokold meg választásodat!* Ezek a feladatok fejlesztik a diákok beszédkésztségét. A további feladatok csoportosítási gyakorlatoknak számítanak: 3. feladat. *Másold le csoportosítva a márkanéveket!* 6. feladat. *Másold le csoportosítva a tulajdonneveket!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 44).

A tankönyvben a következő téma a *Főnevek helyesírása*. A tankönyvírók egy oldalt szántak ennek tudatosítására. Megtalálható itt a j/ly betű használata, a hosszú

egyjegyű és hosszú kétjegyű mássalhangzók, illetve a szóvégi magánhangzók helyesírása (Lator-Perduk–Perduk 2021: 45).

A tankönyv következő témája a *Névelő*. Az itt található 1. és 2. feladat megfigyelteti a tanulókkal a névelők helyét a szövegben. Ezt követi a magyar nyelvben található három névelő meghatározása és elkülönítése. Különböző feladatokkal kerül tudatosításra, hogy mely kifejezések elé kerül *a*, s melyek elé *az* névelő (3. feladat. *Másold ki Sulyok Gizella verséből a határozott névelős főneveket a névelővel együtt csoportosítva! Figyeld meg, mikor a és mikor az!*), továbbá a határozott és a határozatlan névelő használatának megértésére (5. feladat. *Figyeld meg, hogyan változik az ige személyragja, ha határozott vagy határozatlan névelőt használunk!*) szintén egy külön feladat szolgál (Lator-Perduk–Perduk 2021: 46-47).

A következő téma a *Névutó*. Az indukciós feladat egy verset tartalmaz, melyben kiemelésre kerültek a névutók. A tanulóknak a névutó előtti kifejezéssel együtt kell azt figyelembe venni. Az ide tartozó feladatok a névutóhoz feltehető kérdések szerint csoportosítják a feladatban szereplő névutókat, továbbá meg kell találniuk az adott szövegben szereplő névutós főneveket, illetve párosítaniuk kell a névutós főneveket a hozzájuk tartozó lehetséges kérdésekkel. A témán belül egy mondatalkotási kommunikációt fejlesztő feladat található: 6. feladat. *Írd le a névutós szerkezeteket! Húzd alá a névutókat! Négyet foglalj mondatba!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 49).

A tankönyv következő nagy témaköre a *Melléknév*. A 3. osztályos tankönyv utolsó témakörként hét oldal jutott a melléknév fogalmának, jellemzőinek és helyesírásának tudatosítására, illetve begyakorlására. A 4. osztályos tankönyv témakörei közt középső helyet foglal el, a begyakorlásra viszont itt is hét oldal áll rendelkezésre.

Az első, indukciós feladatban a tanulóknak a megadott vers kiemelt szavait kell megfigyelni, majd válaszolniuk kell a hozzájuk tartozó kérdésekre. A kérdések közt megtalálható olyan, mely a melléknév nyelvben betöltött szerepére kérdez rá, továbbá olyan, mely a melléknévhez feltehető kérdéseket ismételteti át a tanulókkal, illetve olyan is, melyben mellékneves szókapcsolatokat kell a tanulóknak keresni (29. ábra).

A MELLÉKNÉV

1. Olvasd el a versrészletet! Figyeld meg a kiemelt szavakat!

Kék a nyíló len virága,
szitakötő **fényes** szárnya,
búzavirág **cakkos** szirma –
s csészéken is kék a minta.
Kék a szilva, kék a kókény,
kishúgomon kék a kötény.
S tán a kék ég festékcseppje
csöppent a kék nefejejcsre...

Szalai Borbála

- a) Mondd meg, mit neveznek meg a kiemelt szavak!
- b) Tegyé fel kérdést hozzájuk!
- c) Írd ki a kiemelt szavakat azokkal a szavakkal együtt, amelyekhez tartoznak!
- d) Írd ki a minta alapján a vers többi sorából is a tulajdonságot jelölő szavakat azokkal a szavakkal együtt, amelyekkel szókapcsolatot alkotnak!

kék szilva

- e) Gyűjts **milyen?** kérdésre felelő szavakat a fenti képről!

29. ábra. A melléknév témájánál található indukciós feladat

Ezt követi a melléknév fogalmának meghatározása, amit egy felismerési feladat követ (2. feladat. *Másold le a verset, majd húzd alá a mellékneveket! Mondd meg, mely szavak tulajdonságát nevezik meg!*). Az itt található további feladatok a melléknév tudatosítása mellett az előző témákból is visszakérdeznek: 3. c. feladat. *Milyen toldalékot tettél a leírt szavakhoz? (A –val, -vel, -vá, -vé ragos főnevek)* 4. feladat. *Dolgozzatok párban! Írjátok le betűrendben a szavakat! Versenyezzetek, ki jegyzett meg többet belőlük!* (Betűrend) 4. a. feladat. *Írjátok ki a szavak közül az ellentétes jelentésű mellékneveket!* (Ellentétes jelentésű szavak) 4. b. feladat. *Keressetek a szavak között rokon értelmű mellékneveket, és alkossatok velük mondatokat!* (Rokon értelmű szavak) A felsoroltak közül az utolsó mondatalkotási feladat fejleszti a diákok kommunikációját, továbbá a 3. d. feladat a megadott képről való mondatalkotás készségét fejleszti (3. d. *Mondd el, hogy néz ki a képen látható macska!*) (Lator-Perduk–Perduk 2021: 50-51).

A melléknévhez tartozó következő téma a *Melléknév fokozása*. Az itt található indukciós feladat egy verset tartalmaz, melynek kiemelt szavai a fokozott melléknevek. Nem kerül ismertetésre a melléknév három fokának a megnevezése, ehelyett az említett versből kivett szavak által kerül bemutatásra, hogy a *melléknevekkel a tulajdonságok különböző mértékét jelöljük*. A témán belül lévő feladatok a tanult anyag felismerését várják el a tanulóktól (2. feladat. *Olvasd el a szöveget! Írd ki belőle a mellékneveket! Karikázd be a fokjelet!* 3. feladat. *Írd ki a mellékneveket a közmondásokból! Karikázd be a középfok jelét és húzd alá a felsőfok jelét!*) Egyetlen feladat fejleszti a tanulók kommunikációját: 4. feladat. *Pótold a hiányzó szavakat a közmondásokban! Magyarázd meg a közmondások jelentését!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 52).

A *melléknév helyesírása* témán belül a j/ly betűkkel írott melléknévek, a szóvégi –ó, –ő, –ú, –ü betűk és a melléknévek elválasztásának helyesírása található meg. Ezeken kívül két feladat fejleszti a tanulók kommunikációját: 2. b. feladat. *Válasszatok ki négyet a szavak közül, és írjatok velük egy-egy mondatot!* 5. feladat. *Alkoss az alábbi szavakból összetett melléknéveket!* A megnevezett feladatok szó- és mondatalkotással fejlesztik a kommunikációt (Lator-Perduk–Perduk 2021: 53).

A melléknéveken belül az utolsó téma *Az -i képzős melléknévek*. Indukciós feladatban kárpátaljai nevezetes városokról olvashatunk. A szöveghez feltett kérdésekkel a szövegben szereplő tulajdonnevek és –i képzős formáik közti különbségekre vezetik rá a tanulókat. Tehát amíg a tulajdonnevekre *mi?* kérdéssel, addig a melléknévesült formáikra *milyen?* kérdéssel kérdezzük rá. Ezt követi a rövid tudatosítás, miszerint a melléknévesült szavakat főnévből képeztük –i képzővel, emellett pedig a *hungarikum* kifejezésnek is elolvasható a meghatározása.

Az itt található további három feladat grammatikai és kommunikációs készségeket is fejleszt. A grammatikai készségeket a felismerési feladatok adják: 2. feladat. *Írd le a felsorolt hungarikumokat! Karikázd be az –i képzőt!* 4. feladat. *Válaszd ki az –i képzős melléknéveket a következő szavak közül!* Kommunikációt pedig a következő feladatok fejlesztenek: 2. feladat. *Mondd meg, hogy a képeken mely hungarikumok láthatók!* 3. feladat. *Sorolj fel olyan kárpátaljai értékeket, amelyek szerinted méltóak lennének a hungarikum címre! Húzd alá bennük az –i képzős melléknéveket!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 54).

A tankönyv következő témája *A számnév*. Az ide tartozó első, indukciós feladat képet és ahhoz tartozó kérdéseket tartalmaz, mely kérdések közt fellelhető mondatalkotási kommunikációt fejlesztő feladat is (1. e. feladat. *A szavak és a számok segítségével alkossatok mondatokat!*)

A következő feladatban a tanulóknak az adott vers kiemelt szavait kell megfigyelni és ezt követi a számnév fogalmának meghatározása, annak kérdéseivel együtt.

Az itt található négy begyakorlásra szánt feladat közül három a tanult ismeret felismerését célozza meg: 3. feladat. *Keresd meg a szövegben a számneveket, és írd ki őket!* 4. feladat. *Keresd meg a következő mesecímekben a számneveket!* 6. feladat. *Írd ki a számneveket Weöres Sándor verséből! Írd le a számneveket számjegyekkel is!* Az egyetlen feladat, amely a kommunikációs készséget fejleszti, kérdések megválaszolását foglalja magába: 5. feladat. *Válaszolj a következő kérdésekre számokkal!* Az itt található

kérdések megadásával a tanulóknak önmagukról kell beszélniük (*Hány éves vagy? Hány órákor szoktál lefeküdni este?* stb.) (Lator-Perduk–Perduk 2021: 55-56).

A számnévvel kapcsolatos következő fejezet a *Számnév fajtái*. Az itt található indukciós feladat egy rövid szövegből áll, melyben kiemelésre kerültek a számnév egyes fajtái. A tudatosításnál megtalálható a határozott és a határozatlan számnév meghatározása. Az itt fellelhető két feladat egyike a határozatlan számnév felismerését várja el a tanulóktól, másik pedig a megadott számnevek csoportosítását (Lator-Perduk–Perduk 2021: 58-59).

A tankönyvben a következő téma a *Határozott számnév fajtái*. Az itt található első feladatban a tanulóknak meg kell figyelniük a megadott szöveg kiemelt szavait, ezt követi a számnevek fajtáinak tudatosítása. A feladatok közt megtalálható a tanult anyag felismerését megcélzó feladat (3. feladat. *Olvasd el a szöveget! Írd ki belőle a tőszámneveket!*), illetve toldalékolási gyakorlat is (4. feladat. *Kapcsolj toldalékot az alábbi számnevekhez!*). Egy feladat található, ami szóképzéssel és mondatalkotással fejleszti a tanuló kommunikációját: 2. feladat. *Képezz törtszámneveket és sorszámneveket a tőszámnevekből! Négy szóval alkoss mondatot!*

A számneveken belül az utolsó téma a *Számnevek helyesírása*. A témán belül több szabály is tudatosítja a gyerekekben a számnevek helyesírását. Két olyan feladat lelhető itt fel, mely mondatalkotással fejleszti a tanuló kommunikációját: 4. feladat. *Alkoss mondatokat az alábbi szavakkal!* 9. feladat. *Válassz ki négy szót a fenti példák közül és foglald őket mondatba!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 60-61).

A tankönyv következő témája a *Keltezések helyesírása*. A téma begyakorlására egy oldal található a tankönyvben. Az itt található feladatok kizárólag a dátumok helyesírást gyakoroltatja a diákokkal, kommunikációt fejlesztő feladat tehát nem található.

A tankönyvben szereplő következő téma a *Névmás*. Az első feladatban a diákoknak meg kell figyelniük az adott párbeszédben kiemelt szavakat, ezt követi a névmás fogalmának meghatározása. Az itt található két begyakorlásra szánt feladat egyike a tanult ismeret felismerését (3. feladat. *Írd ki Szűcs Imre verséből a névmásokat!*), illetve azok csoportosítását (2. feladat. *Csoportosítsd a következő névmásokat!*) várja el a tanulóktól (Lator-Perduk–Perduk 2021: 63).

A tankönyv következő fejezetei a névmás fajtáit taglalják. Az első, amely bemutatásra kerül, az a *Személyes névmás*. Az indukciós feladat egy verset tartalmaz, melyben a személyes névmások lettek kiemelve. A tanulóknak a vershez intézett

kérdésekre kell válaszolniuk, melyek közül az egyik a következő: 1. b. feladat. *Idézd fel, mit tanultál a névmásról a harmadik osztályban!* Azonban a 3. osztályban a tanulók még nem ismerkedhettek meg a névmás fogalmával. Két feladat található az elsajátított ismeret begyakorlására, melyek közül az egyik mondatalkotási feladat fejleszti a tanulók kommunikációját: 3. feladat. *Alkoss mondatokat a fenti személyes névmásokkal!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 64).

A következő névmás a *Kérdő névmás* témája. Az indukciós feladatban ugyancsak meg kell figyelni a versben kiemelt szavakat. Ezt követi a kérdő névmás tudatosítása. Egyetlen feladat szolgálja a téma begyakorlását: 2. feladat. *Egészítsd ki az alábbi találós kérdéseket kérdő névmásokkal! Ha nem tudod a megfejtéseket, válaszd ki a szókérdőkről!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 65).

A *Mutató névmás* témája *Nemes Nagy Ágnes: Nyári rajz* című versével szemlélteti a mutató névmásokat. A tankönyv szerzői három oldalt adtak a mutató névmás témájának tudatosítására, melyen belül főként az adott tananyag felismerését célozzák meg. Kommunikációt fejlesztő gyakorlatok a témánál nem találhatóak.

A tankönyv következő témaköre az *Ige*. Az itt található indukciós feladat az adott képről való beszélgetést és mondatalkotást célozza meg, ezáltal fejlesztve a diákok kommunikációját (30. ábra.)

AZ IGE

1. Dolgozzatok párbani! Nézzétek meg a képeket, és mondjátok el, mit csinálnak a gyerekek!

a) Írjátok egy-egy olyan mondatot a képekről, amelyek a gyerekek által végzett cselekvést tartalmazzák!
b) Húzzátok alá a mondatokban az igéket, és mondjátok meg, mit fejeznek ki!
c) Gyűjtsetek a képekről főneveket, és írjátok le őket!
d) Figyeljétek meg a gyerekek ruházatát, hajviseletét, arckifejezését, és gyűjtsetek minél több melléknevet! Ezeket is írjátok le!
e) Alkossatok mondatokat a gyűjtött szavakkal!
f) Készítsetek leírást a kutyusról!
g) Az egyik képről találjátok ki egy történetet, és írjátok le! Olvasátok fel az osztálytársaitoknak!

30. ábra. Az ige témakörénél található indukciós feladat

A témán belül található kommunikációt fejlesztő gyakorlatok mondatalkotási, mondatkiegészítési és szójelentést meghatározó feladatok: 2. feladat. *Keresd meg a szókérdőkről a főnevekhez tartozó igéket! Mondd meg, mit fejeznek ki!* 3. a. feladat. A

képek alapján egészítsd ki igékkel az alábbi mondatokat! 3. b. feladat. *Mondjátok meg, hogy mit fejeznek ki a mondatokba pótoltt igék!* 7. feladat. *Az ábra segítségével idézd fel, mit tanultál eddig az igéről!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 69-71).

A tankönyv soron következő témája az *Igeidők*. Mivel ezt a tananyagot már 3. osztályban elsajátították a tanulók, ezért az első feladat elvárja tőlük, hogy a megadott versben szereplő igék idejét meghatározzák. Az ide tartozó feladatok közt megtalálható a felismerési és az igék átalakítását elváró feladat is. Kommunikációt fejlesztő feladatnak csupán a 2. c és d feladat tekinthető. A 2. c. feladatban az elolvasott mese tanulságát kell megfogalmazni. A 2. d. feladat a nyelvjárási és köznyelvi elemek tudatosítását célozza meg, ugyanis a megadott kifejezéseket kell másképpen mondaniuk (*Hogyan mondanád másképpen?*). A tanító a feladat ezen részénél tudatosítja a nyelvjárások és a köznyelvi elemek használati körét (Lator-Perduk–Perduk 2021: 72-73).

A tankönyv következő témája az *Ige ragozása*. Az első feladatban egy táblázat található, melyben egy ige szám és személy szerinti ragozása jelenik meg. Ezt követi az igei személyragok tudatosítása, mely 3. osztályból már ismerős lehet. Az itt megjelenő feladatok az igék megadott szempont szerinti ragozását várják el a tanulóktól. Az utolsó feladat tartalmaz kommunikációt fejlesztő gyakorlatot: 6. c. feladat. *Válasszatok ki négy igét és alkossatok velük mondatokat!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 75).

Az igeen belül az *Igemódok, a kijelentős és a feltételes mód* témája következik. Az első feladatban a tanulóknak a vers kiemelt szavait kell megfigyelni, majd ehhez kapcsolódik a tankönyvi rövid magyarázat.

Az itt található feladatok a tanult anyag felismerését, illetve az igék személyének és számának a meghatározását várják el a tanulóktól. A feladatok közül mindössze egy fejleszti a diákok kommunikációját: 4. c. feladat. *Írj egy rövid történetet arról, mit tennél, ha varázsló lennél.* A megnevezett feladat az írásbeli kommunikációt fejleszti (Lator-Perduk–Perduk 2021: 78).

A *felszólító módú igék* témája külön is tárgyalva van. Az első feladat- az előző témakéhoz hasonlóan – egy versrészletből áll, melynek kiemelt szavait kell a tanulóknak megfigyelniük, ezt a részt követi a meghatározás. Az itt található feladatok helyettesítési, kiegészítési, felismerési, csoportosítási típusúak. Megtalálhatók olyan feladatok, melyekben a tanulónak el kell ragozniuk az adott igét. Kommunikációt fejlesztő gyakorlatok nem találhatók.

A *felszólító módú igék helyesírásának* témája következik, melyen belül a következő témák találhatók: az–l végű igék, a –d és a –gy végű igék, a –n és a –ny végű

igék, a –t végű igék, a –s, -sz, -z, -dz végű igék. Az itt található kommunikációt fejlesztő gyakorlatok a szóalkotáshoz és a mondatalkotáshoz köthetők (Lator-Perduk – Perduk 2021: 83-87).

A tankönyv utolsó igékkel foglalkozó témája az *Igekötő*, melynek gyakorlására 3 oldal található a könyvben. Az indukciós feladatban a tanulóknak a megadott képről kell beszélgetniük, az ezt követő feladatban pedig már fel is kell ismerniük az igekötős igéket. Ezt a részt követi az igekötők helyesírásnak szabálya (Lator-Perduk–Perduk 2021: 88).

A feladatok közt megtalálhatók kommunikációt fejlesztő gyakorlatok, melyek főként mondatalkotással fejlesztik azt. Az egyik ilyen feladat a 31. ábrán van szemlélítve.

4. Dolgozzatok párbán! Nézzétek meg a képet!

a) Alkossatok mondatokat a képről! Mondataitokban használjátok igekötős igéket!
b) Vitassátok meg a gyerekek viselkedését!
c) Beszéljétek meg, hogyan tudtok segíteni az idős embereknek!

5. Versenyezzetek, ki tud több igekötőt kapcsolni az *ül* és *megy* igékhez!

89

31. ábra. Az igekötő témájánál megtalálható kommunikációt fejlesztő gyakorlat

A tankönyv utolsó előtti nagy témaköre a *Mondatrészek*. Ez a téma teljesen új a tanulók számára. Az itt található indukciós feladatban a tanulóknak megadott szavakból kell mondatokat alkotniuk. Az itt található feladatok a mondat felépítését mutatják be, illetve szókapcsolatok által segítik a mondat szerkezetét megérteni.

A tankönyv először a *Mondat fő részeivel*, az *Állítmánnyal és az alannyal* foglalkozik. Az itt található indukciós feladat rajzokról való mondat alkotását várja el a tanulóktól, majd egy mondattal szemlélteti, hogy mit állítunk az adott mondaton belül. Ezt a részt követi az alany és az állítmány fogalmának tudatosítása. A begyakorlást két feladat segíti, melynek egyike a mondat elemzését taglalja, a másikban viszont található mondatalkotási feladat: 4. a. feladat. *Alkoss velük mondatokat és írd le őket!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 93).

A következőkben az *Alany és az állítmány szófaja* téma kerül kifejtésre. Az itt található feladatok között kettő olyan található, mely fejleszt a kommunikációt: 4.

feladat. *Dolgozzatok párban! Olvassátok el a közmondásokat, és magyarázzátok meg, mit jelentenek!* 7. feladat. *Alkoss két mondatot, amelyekben az állítmány szófaja ige, és két olyan mondatot, amelyekben az állítmány szófaja melléknév!* (Lator-Perduk–Perduk2021: 95-96).

A mondatrészekhez tartozó utolsó téma a *Mondat bővítései*. A tankönyvben három oldal található a téma elsajátítására és begyakorlására. Az itt található első feladatban egy alanyi-állítmányi szószerkezetet kell a tanulóknak kérdések segítségével kibővíteniük, illetve a mondat elemzése is megtalálható. Ezt követően a tankönyv tájékoztatást ad a mondat bővítéseiéről. Az ide tartozó feladatok többsége a mondatok elemzésével foglalkozik. Található azonban néhány olyan feladat is, melyben az adott mondatot bővíteni kell: 3. feladat. *Bővítsd a mondatokat a kérdésnek megfelelően!* 7. feladat. *Egészítsd ki a mondatokat az alábbi kérdésekkel!* 10. feladat. *Dolgozzatokpárban! Az alábbi mondatokat bővítsétek hol?, mikor?, kivel?, mivel? kérdésekkel* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 97-99).

A tankönyv utolsó nagy témaköre a *Szöveg*, melyen belül az első téma az *Elbeszélés*. Az elbeszéléssel, illetve a leírással a tanulók már 3. osztályban megismerkedtek, ezt a tankönyv is megemlíti, majd egy ábrát közöl a szövegről, ennek segítségével kell a tanulóknak a meglévő ismereteiket feleleveníteni.

Az *elbeszélés* témán belül található feladatok elvárják a tanulóktól, hogy az adott szöveget kibővítsék, folytassák az elkezdett történetet, címet adjanak neki, sorrendbe helyezték az eseményeket: 2. d. feladat. *Adjatok címet a szövegnek!* 2. e. feladat. *Folytassátok közösen a történetet!* 3. feladat. *A következő mesének kimaradt a fő része, a tárgyalás. Találd ki és írd le az öregember és a cseresznyefa közötti párbeszédet.* 4. feladat. *Lev Tolsztoj meséjének részei összekeveredtek. Írd le a mesét úgy, hogy minden rész a helyére kerüljön!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 100-102).

A szöveg másik fajtája a *Leírás* témakörön belül található feladatok – hasonló módon az elbeszélés témájához – a szövegekhez intézett kérdésekkel fejlesztik a tanulók kommunikációját. Ilyen feladatok találhatók itt, mint pl. 1. a. feladat. *Beszélgétek meg, miről szól a szöveg, mi a témája.* 1. d. feladat. *Adjatok más címet a leírásnak!* 6. feladat. *Dolgozzatok párban! Készítsetek leírást a képekről!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 104). A további feladatokban a tanulóknak fel kell ismerniük, hogy az adott szöveg megfelel-e a leírás követelményeinek, vagy milyen szövegtípusba sorolható be.

A leíráshoz tartozó témák a következők: *az állatok bemutatása, tárgyleírás, leírás növényekről, a jellemzés*. Mind ezek ismertetésére és begyakorlására a tankönyvben

kilenc oldal áll rendelkezésre. A felsorolt témáknál található feladatok tartalommondásra és saját produktum létrehozására ösztönzik a tanulókat.

Az állatok bemutatása témánál például vázlat alapján kell a tanulóknak fogalmazást írni. A tárgyleírásnál képek és hozzájuk kapcsolódó segítségével kell leírást készíteni (32. ábra).

4. Készítsetek a következő vázlat segítségével fogalmazást a házi macskáról! Támaszkodjatok olvasmányélményeitekre és ismereteitekre!

Cím: **A házi macska**

I. A macskáról röviden (egy-két mondat az egész állatról)

II. A macskáról részletesebben

1. Teste, bőrszíne

2. Testrészei

3. Mozgása

4. Táplálkozása

5. Életmódja, szokásai

III. Véleményed a házi macskáról

2. Figyeld meg a mellékelt tárgyat! Készíts róla leírást az alábbi szempontok szerint:

a) Mire használják?

b) Hogyan működik?

c) Milyen a kinézete?

d) Milyen részekből áll?

e) Miben különbözik más hasonló tárgytól?

32. ábra. Az állatok bemutatása és a tárgyleírás témánál szereplő leíró jellegű feladatok

A leírás növényekről témakörön belül található vázlatkészítési (1. feladat. *Dolgozzatok párban! Olvassátok el az alábbi szöveget! Foglaljátok vázlatpontokba, mit tudtok meg a bodzáról!*), leíró szövegalkotási (3. feladat. *Készíts leírást kedvenc növényedről!* 8. feladat. *Készíts leírást a képen látható növények közül az egyikről az alábbi szempontok alapján!*), tartalommondási (4. feladat. *Olvasd el a szöveget! Mondd el, melyikből mit tudtál meg!*) feladatok (Lator-Perduk–Perduk 2021: 114-115).

A jellemzés témájához tartozó feladatok a megadott szövegekben szereplő személyek leírására kérdeznek rá (3. feladat. *Megtudunk-e valamit az írásból a királyfi természetéről? Válaszodat indokold meg!* 4. feladat. *Dolgozzatok párban! Állapítsátok meg Tükrös Kata tulajdonságait!* 5. feladat. *Olvasd el figyelmesen a szöveget! Megtudunk-e belőle valamit Szent Erzsébet külső tulajdonságairól? Mondd el, szerinted hogyan nézhetett ki a magyar királylány! Sorold fel Erzsébet belső tulajdonságait!*). A téma végén található utolsó feladatokban a tanulóknak már nem megadott szövegekből, hanem már előzőleg olvasott meséből, képzelőerejéből és tapasztalataiból kell leírást készíteni: 7. feladat. *Olvasókönyvedből már ismered a Holle anyó című mesét. Hasonlítsd össze a két lány külső és belső tulajdonságait! A lányok külsejének leírásakor bátran használd képzeletedet! A belső tulajdonságok felsorolásakor támaszkodj a mese szövegére!* 8. feladat. *Jellemezd a családotod egyik felnőtt tagjának külső és belső tulajdonságait!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 117-119).

A tankönyv utolsó témái közé tartozik a *Hagyományos levélírás*. Az első feladatban egy levél kerül bemutatásra, melyről a tanulóknak meg kell állapítaniuk, hogy

hivatalos vagy magánlevelet olvastak. Ezt követően tudatosításra kerül a magánlevél fogalma (Lator-Perduk–Perduk 2021: 120).

A következő feladatban már egy hivatalos levelet olvashatnak a tanulók, s meg kell figyelniük, hogy miben tér el a magánlevélről. A hivatalos levél közzétele után annak meghatározása is tudatosításra kerül. Az itt található utolsó feladatban a boríték címezését vehetik szemügyre a tanulók. A témánál nem található levélírási feladat.

A következő levélíráshoz kapcsolódó téma a *Levélírás újabb formái*. A tankönyv ezen részén a szerzők tájékoztatást nyújtanak az elektronikus levelekről, s azok megfelelő használatáról. A tanulóknak itt a 33. ábrán látható kérdéseket kell megbeszélniük (Lator-Perduk–Perduk 2021: 122).

1. Vitassátok meg, mi a különbség az e-mailben és az sms-ben küldött üzenetek között!
2. Mondjátok el véleményeteket arról, hogyan változott meg az üzenetek küldése az okostelefonok megjelenése után!
3. Beszéljétek meg, ki milyen módon tartja írásban a kapcsolatot környezetével!
4. Nézzétek meg figyelmesen az alábbi ikonokat! Beszéljétek meg, melyik mit jelent!

33. ábra. A levélírás újabb formái témánál található kommunikációt fejlesztő kérdések

A tankönyv utolsó témája a *Meghívó*. A témán belül két meghívó ismertetésére kerül sor, s a tanulóknak is hasonlókat kell készíteniük. Ezek a feladatok a diákok írásbeli kommunikációját fejlesztik: 1. feladat. *Olvasd el az alábbi levelet, amely tartalmaz egy meghívást is! Figyeld meg, hogyan épül bele a levélbe a meghívás! Készíts te is hasonló levelet!* 3. feladat. *Készíts meghívót a következő alkalmakra!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 123).

A témánál található utolsó feladat pedig az élőszóbeli kommunikációt fejleszti: 4. feladat. *Fogalmazzatok meg sportrendezvényre vagy kirándulásra szóló szóbeli meghívást! Beszéljétek meg, mi a különbség a szóbeli meghívás és az írásbeli meghívó között!* (Lator-Perduk–Perduk 2021: 123).

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásomban a kárpátaljai magyar tannyelvű elemi iskola 2-4. osztályában használatos *Magyar nyelv és olvasókönyv* tankönyvek kommunikáció szempontú elemzésével foglalkoztam, melyek során egyéb – általam meghatározott – szempontokat is figyelembe vettem. Elsősorban azt, hogy milyen didaktikai szempontokat követnek a tankönyvek a témák átadása során. Áttekintettem a témakörökön belül megjelenő kommunikációt fejlesztő feladatokat, illetve azokat is, amelyek csak grammatikai ismereteket közölnek. Emellett kisebb szempontokat is figyelembe vettem, mint a tankönyv általános adatai, a tartalomjegyzék felépítése, a diákoknak szóló köszöntő tartalmi elemzése.

A kutatásban szereplő három anyanyelv tankönyv feladatairól kiderült, hogy tartalmaznak olyan feladatokat, melyek fejlesztik a tanulók kommunikatív kompetenciáját és hozzájárulnak az élőbeszéd továbbfejlesztéséhez. Kommunikációt fejlesztő feladatoknak a szóalkotási, mondatkiegészítési, mondatalkotási, szóbeli és írásbeli szövegalkotási feladatok számítanak. Az elemzett tankönyvekben főként ezek a típusok jelentek meg. Ezeken kívül fontos szerepük van a szituációs játékoknak is, azonban az ilyen típusú feladatokból meglehetősen kevés található.

A három tankönyv más-más arányban és eltérő témakörönként tartalmaz beszédképesség fejlesztő feladatokat. A legtöbb kommunikációt fejlesztő gyakorlatot a 2. osztályos *Magyar nyelv és olvasókönyv* tartalmazza, s az itt található feladatok nagy része a beszéd fejlesztésére helyezi a hangsúlyt. Elmondható, hogy szinte minden témakörön belül megtalálhatók ilyen típusú feladatok. A legkevesebb kommunikációt fejlesztő gyakorlat a 4. osztályos anyanyelv tankönyvben van. A tankönyvben található témák többsége a grammatikai ismeretek átadását szolgálja. Ez már a tankönyv felépítésén is észrevehető: az első és az utolsó fejezetek tartalmazzák a szövegtani ismeretekre vonatkozó részeket, s az ezek közt fellelhető témakörök többségében a szófajok kategóriájába tartoznak, s egy rövidebb rész szolgál a mondatrészek elsajátítására. A tankönyvben fellelhető nyelvtani témák feladatai közt kevés kommunikációt fejlesztő gyakorlat található, előfordulnak olyan témakörök, melyekben egyáltalán nem található ilyen gyakorlat. A tankönyv túlzottan is a grammatika-központú szemléletet közvetíti. Mindezen következtetéseket figyelembe véve megállapíthatóm, hogy első hipotézisem, miszerint az új oktatási modell által kiadott tankönyvekben főként kommunikációt fejlesztő feladatok találhatóak, csak részben igazolódott be, mivel az évfolyamok előre haladtával egyre inkább a grammatika-szempon-tú oktatás érvényesül.

Az elemzés során megvizsgáltam, hogy milyen nyelvszemléletet képvisel az adott tankönyv, ennek megállapítására a tankönyvek elején található köszöntőket és az egyes, nyelvjárási elemeket tartalmazó feladatokat vettem alapul. A három tankönyv közül kettő, azaz a 2. és a 3. osztályos tankönyvek tanulóknak szóló köszöntőjében is fellelhetők olyan kifejezések, melyek anyanyelv-pedagógiailag nem megfelelőek. A szerzők a helyénvaló nyelvhasználat kialakítását is belefoglalják a köszöntőkbe, mellette azonban a „szép” és „kifejező” beszéd használatát is elvárják, ezáltal a tankönyv nyelvi megjelenése ellentmondásossá válik. A feladatok között előfordul olyan, melynek megoldásakor a tanítónak lehetősége van a nyelvjárási és a köznyelvi elemek helyénvalóságát tudatosítani, viszont a tankönyv ide vonatkozó feladatai erről nem tesznek említést.

Pozitívum azonban a tankönyvekben, hogy több fejezet is tartalmaz kárpátaljai vonatkozású hely- és intézményneveket, mely a tanulóknak egyfajta otthonosságérzetet is kialakíthat.

Az elemzésnél kitértem továbbá a didaktikai megformálásra. Ebből a szempontból elmondható, hogy mindhárom tankönyv témáit induktív módszerrel dolgozzák fel. Tehát elsődlegesen nem a nyelvtani ismeret jelenik meg, hanem mindig valamilyen felvezetés által történik a tudatosítás, s egyben a ráhangolás. Ennek megvalósításához a szerzők mondókákat, versrészleteket, párbeszédet, képeket vagy szókérdőket alkalmaznak. Mindezen következtetések azt is jelentik, hogy második hipotézisem, miszerint a tankönyvek didaktikai szemlélete az induktív eljárás elvét követik, beigazolódt.

A tananyagokról elmondható továbbá, hogy jól megszerkesztettek, s a tankönyvekben megfigyelhető a fejezetek egymásra épülése. Ugyanez megállapítható a tankönyvekben közölt ismeretekről, ugyanis a tanulók a nyelv legkisebb egységétől, a hangoktól jutnak el a szövegig.

Jelen dolgozathoz kiderült, hogy az elemzésre kerülő elemi iskolákban használatos anyanyelv tankönyvek évfolyamonként más-más arányban, de tartalmaznak kommunikációt fejlesztő gyakorlatokat, viszont az elemi iskola utolsó évére egyre kevesebb ilyen típusú feladat lelhető fel. A tankönyvírók a helyénvaló nyelvhasználati szemléletet próbálják közvetíteni, melyekben azonban fellelhetők anyanyelv-pedagógiailag nem megfelelő megfogalmazások. A tankönyvek összességében jó iránymutatók lehetnek az anyanyelvi nevelés leginkább hasznosítható fejlődéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bátori Mária – Dzjapko Zsuzsanna 2018. *Magyar nyelv: Ábécékönyv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános közép fokú tanintézetek 1. osztálya számára 1–2. rész.* Lviv: Szvit
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika.* Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Csernicskó István és Várad Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat.* Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 29–38.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv C(2004)/2:* 195–203.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. *itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. In: *Acta Beregsasiensis*, 2007/1.: 44–62.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk.. *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár, PoliPrint. 7–96.
- Beregszászi Anikó 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás 2:* 368–375.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálati lehetőségei. In: Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. Században.* 20–25. Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó 2011a. An additive approach of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education: possibilities offered by the new curriculum. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка.* XXXIX (2011): 129–132.
- Beregszászi Anikó 2011b. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011/1: 32–44.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.* TINTA Könyvkiadó. Budapest.

- Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Termini Egyesület. Törökbálint.
- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász.
- Csernicskó István 2009. Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február: 33–40.
- Csernicskó István 2010. Az ukrán és az orosz nyelv használati gyakoriságáról a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó István szerk. *Nyelvek, emberek helyzetek: A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint. 86–100
- Csernicskó István 2011. Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás. *Együtt* 2011/4: 81–94.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Csernicskó, István 2017. Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In Simone E. Pfenninger & Judit Navracsics eds. *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol: Multilingual Matters. 120–148.
- Dárdai Ágnes 2002. *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus. Budapest–Pécs.
- Dárdai Ágnes 2005. A tankönyvkutatás nemzetközi és hazai pozíciói. *Iskolakultúra* 10. sz., 120-126.
- Dárdai Ágnes 1999. Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban. *Iskolakultúra* 9/4. sz.
- Eőry Vilma 2011. A tankönyvelemzés módszertani kérdései. *Eruditio – Educatio*. 2011/2. 6. évfolyam. 6-16.
- Gerd Stein 1976. *Schulbuchkritik als Schulkritik. Hinweise und Beiträge politikwissenschaftlicher Sicht*. Saarbrücken.
- Gécziné Laskai Judit 2010. A tankönyv lehetséges funkciói a gyakorlathangsúlyos tantárgyakban és a tanulási folyamatokban. *Képzés és gyakorlat*. 8 évfolyam. 3/4. szám. 97-106.
- Horváth Zsuzsanna 1996. Tankönyvelemzési szem-pontok és eljárások. *Új Pedagógiai Szemle*. 1996/10. 37-41
- Josef Thonhauser 1992. *Was Schulbücher (nicht) lehren. Schulbuchforschung unter erziehungswissenschaftlichem Aspekt*. Schulbücher auf dem Prüfstand. i.m. 55-78.

- Kaposi József 2021. A tankönyv szerepének változásai. *Iskolakultúra*. 12. sz., 56-70.
- Karl-Ernst Jeismann 1979. Internationale Schulbuchforschung. Aufgaben und Probleme. *Internationale Schulbuchforschung*. 1979/1. 7-22.
- Karlovitz János 2001. *Tankönyv - elmélet és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kojanitz László 2004. *A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása*. Elérhető: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvkutatasok/cd1_kojanitz/vizsgalat_eredmenyeinek_bemutatasa.pdf (2022.05.06)
- Kojanitz László 2007. Atankönyvek minőségének megítélése. *Iskolakultúra*. 6-7. sz. 114-126.
- Kojanitz László 2008. Tankönyvértékelés, tankönyvanalízis, tankönyvkutatás. In: Simon Mária szerk.. *Tankönyvdialógusok*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 23-32.
- Kontra, M., Lewis, M.P., Skutnabb-Kangas, T. 2016. Afterword: Disendangering Languages. In: Laakso, J. et al. (eds.). *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol-Buffalo-Toronto. 217-234.
- Lator-Perduk Ilona-Perduk János-Szerhijcsuk Julianna 2019. *Magyar nyelv és olvasókönyv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 2. osztálya számára (két részben) I. rész*. Lemberg. Szvit Kiadó
- Lator-Perduk Ilona-Perduk János 2020. *Magyar nyelv és olvasókönyv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 3. osztálya számára (2 részben) I. rész*. Lemberg. Szvit Kiadó.
- Lator-Perduk Ilona – Perduk János 2021. *Magyar nyelv és olvasókönyv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 4. osztálya számára (2 részben) I. rész*. Lemberg. Szvit Kiadó.
- Marilyn, J – Calfee. R. 1998. Tankönyvek számára Tanulás: A Children's Minds nevelése. John Wiley és Sons.
- Péter Lilla 2016. Tankönyvelemzés az Alina Badescu és Mihaela-Ada Radu: Matematika és környezetismeret II. osztályos alternatív tankönyvről. *Magiszter*. 14. évf. 3. szám. 28-47.

- Peter Weinbrenner 1995. Grundlagen und Methodenprobleme sozialwissenschaftlicher Schulbuchforschung. In. Richard Olechowski (Hrsg.) *Schulbuchforschung*. Peter Lang. Frankfurt am Main. 21-45.
- Simon Szabolcs 2011. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. *Eruditio-Educatio*. 2011/2. 6. évf.
- Szántó Bíborka 2013. A romániai II. osztályos alternatív anyanyelv tankönyvek nyelvtani feladatainak összehasonlító elemzése. *Pedacta*. 3. kötet, 2. sz. 78-86.
- Tolnai Gyuláné 1991. *Heurisztikus olvasás és írástanítási módszer kézikönyv*. Magánkiadás.
- Tóth Dóra 2003. *Ábécéskönyv*. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztálya számára. Lviv: Szvit.
- Tóth Dóra 2012. *Ábécéskönyv*. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztálya számára. Lviv: Szvit.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGyTF Kiadó. Szeged.
- Zaláné Szabláry Anna–Petneki Katalin 1997. *Hogyan válasszunk nyelvkönyvet? Az iskolai nyelvoktatásban használt nyelvkönyvek, tanulási és tanítási segédletek minősítési rendszere*. Soros Alapítvány. Budapest

REZÜMÉ

У своєму роботі я займалася дослідженням підручників Угорської рідної мови з точки зору спілкування, які використовуються в в 2-4 класах у закарпатських школах з угорською мовою навчання. Перш за все мене цікавило, яких дидактичних аспектів дотримуються підручники під час викладання різних тем. Переглянула завдання, що розвивають спілкування в рамках теми, а також ті, що лише передають граматичні знання. Крім того, взяла до уваги і більш дрібні аспекти, такі як загальні дані підручника, структура змісту, аналіз змісту привітання, адресованого учням.

Виявилось, що завдання трьох підручників з угорської рідної мови, які були включені в дослідження, містять завдання, які вдосконалюють комунікативну компетентність учнів та сприяють подальшому розвитку живого мовлення. До завдань, що розвивають комунікацію, відносяться завдання на словотворення, завершення речення, створення речення, усні та письмові завдання для створення тексту. В аналізованих підручниках зустрічаються переважно ці типи завдань. Крім них, важливу роль відіграють і ситуаційні ігри, але таких завдань досить мало.

Всі три підручники у різних пропорціях і на різні теми містять завдання для розвитку усних навичок. Більшість вправ, що розвивають комунікацію, включені в підрунику для 2 класу і більшість з них спрямовані на розвиток мовлення. Можна сказати, що завдання такого типу є практично в кожній темі.

Найменше вправ, що розвивають комунікацію, включені в підрунику для 4 класу. Більшість тем у підрунику служать для передачі граматичних знань. Це вже видно і по структурі підручника: перший і останній розділи містять розділи з текстологічними знаннями, і більшість тем, які містяться в них, належать до категорії частин мови, а коротший розділ використовується для вивчення частин речення. Серед завдань граматичних тем, що зустрічаються в підрунику, можна спостерігати мало вправ, що розвивають спілкування, а також є такі теми, в яких таких вправ взагалі немає. Підручник також надмірно передає граматикоцентричний підхід. Враховуючи всі ці висновки, я можу стверджувати, що моя перша гіпотеза про те, що підручники, видані за новою освітньою моделлю, містять переважно завдання, що розвивають комунікацію, підтвердилася лише частково, оскільки з підвищенням класів все більше переважає граматична освіта.

У ході аналізу я досліджувала, який саме мовний підхід представляє даний підручник, і для встановлення цього взяла за основу привітання на початку підручників та індивідуальні завдання, що містять діалектні елементи. Два з трьох підручників, тобто привітання в підручниках для 2-го та 3-го класу, також містять фрази, недоречні з

рідномовно-педагогічної точки зору. Автори підручників також включають розвиток відповідного мовного вживання у привітаннях, але крім цього також очікують використання «красивого» та «виразного» мовлення, тому мовний вигляд підручника стає суперечливим. Серед завдань є й такі, розв'язуючи яких учитель має можливість більш усвідомити доречність діалектних і розмовних елементів, але у відповідних завданнях підручника про це не йдеться. Але позитивним є те, що в підручниках кілька розділів містять назви місць та установ, пов'язаних із Закарпаттям, що може створити в учнів відчуття дому.

В аналізі я також розглядала дидактичний дизайн. З цієї точки зору можна сказати, що тематика всіх трьох підручників розроблена за індуктивним методом. Отже, першочергово з'являється не знання граматики, а усвідомлення і водночас налаштування завжди відбувається через якийсь вступ. Для цього автори використовують рими, уривки віршів, діалоги, малюнки чи картинки зі словами. Усі ці висновки також означають, що моя друга гіпотеза про те, що дидактичний підхід у підручниках дотримується принципу індуктивної процедури, була підтверджена.

Про матеріали в підручниках також можна сказати, що вони добре структуровані, а розділи в підручниках побудовані одна на одній. Те саме можна сказати і про знання, які надаються в підручниках, адже учні переходять від найменшої одиниці мови — звуків — до тексту.

З моєї роботи можна дізнатися, що підручники з угорської рідної мови, які використовуються в проаналізованих початкових школах, містять вправи, які розвивають комунікацію, але до останнього року початкової школи таких завдань стає все менше. Автори підручників намагаються передати відповідний підхід до використання мови, але в них трапляються фрази, непридатні для рідної мови та педагогічних цілей. Загалом, підручники можуть бути хорошими орієнтирами для найкориснішого розвитку навчання рідної мови.

Ім'я користувача:
Ілдіко Гребя

ID перевірки:
1015211266

Дата перевірки:
23.05.2023 16:17:44 CEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
24.05.2023 20:38:16 CEST

ID користувача:
100011752

Назва документа: **Lelkes Laura_Diplomamunka**

Кількість сторінок: **88** Кількість слів: **25976** Кількість символів: **193057** Розмір файлу: **2.79 MB** ID файлу: **1014889066**

19.1% Схожість

Найбільша схожість: **6.56%** з Інтернет-джерелом (<http://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas...>)

18.9% Джерела з Інтернету 486 ..... Сторінка 90

3.32% Джерела з Бібліотеки 56 ..... Сторінка 95

7.7% Цитат

Цитати 123 ..... Сторінка 96

Не знайдено жодних посилань

0% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за **8 слів** та **0%**)

0% Вилучення з Інтернету 5 ..... Сторінка 97

Немає вилучених бібліотечних джерел